

249220

Кол.

Рік IX.

Р. 1900 кн. I.

Т. XXXIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

IX Jahrgang.

1900, I B.

B. XXXIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 8. (20) I. 1900.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, ул. Чарнецького ч. 26.

має на складі між иншими отсі книжки:

Байда П. (Ніщинський) Гомерова Одиссея 2 томи	2 20 зр.
Верхратський Ів. — Начерк соматології	1:50 "
Грушевський М. — Війми з жерел до історії України-Руси, ч. I, до пол. XI в.	1:00 "
" Розвідки й материяли до історії України-Руси, I—II	2:00 "
" Останні романи Г. Сінкевича	0:20 "
" Вступний виклад з історії давньої Руси	0:10 "
Драгоманов М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0:10 "
Рай і поступ 2 вид.	0:50 "
Етнографічний збірник т. I, II, III, IV, VII по 1:50 зр. т. V і VI по	2:00 "
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	2:00 "
" т. II Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	2:00 "
" т. IV Галицькі акти з р. 1648—9	2:00 "
Жите і Слово, вісник літератури, історії і фольклору, рік 1 і 2 по 5, р. 3	2:50 "
Заклицький Ром. — Чи можна Федковича Косованом звати?	0:20 "
Заневич — Знесена панщина в Галичині	0:50 "
Записки наукового товариства імени Шевченка т. I—XXII і XXV—XXX по 1 50, т. XXIII—IV 2:50, т. XXXI—II 3:00, комплети I—XX по	24:00 "
Збірник філологічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I, нап. О. Кониський, 1:50 зр., на ліпшій папері 2:00, в оправі	2:50 "
" т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. I. 1:50, на ліпшій пап.	2:00 "
Збірник історично-філософської секції т. I: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. I — 2:00, на ліпшій папері 2:50, в оправі	3:20 "
" т. II: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. II. — 2:00, на ліпшій папері 2:50, в оправі	3:20 "
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II і III по 1:50 т. IV і V (кождий в двох окремих випусках) по	1:00 "
"Зоря" письмо літературно-наукове р. III, V, VI без Бібліотеки по	3:00 "
" " " р. VIII, IX, X і XI по	5:00 "
" " літературно-наукове ілюстроване р. XII, XIII, XIV, XV, XVI і XVII по	6:00 "
Руська історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	1:20 "
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности, Федеративні засновани, Нарис народ. історії	2:00 "
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	3:40 "
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Монографії до історії України-Руси	1:50 "
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія великого князівства литовського	1:60 "
т. VII. Іван Линниченко: Суспільні верстви Галицької Руси XIV—XV в. IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	1:60 "
XIII. " Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	4:20 "
XIV—XVI. " Руїна	4:20 "
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович Останні часи козащини на Правобережі	3:30 "
XIX Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в.	1:30 "
XX. Шульгин — Начерк Колівіщини	1:50 "

Рік IX.

Р. 1900 кн. I.

Т. XXXIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

IX Jahrgang.

1900, I B.

B. XXXIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 8. (30) I. 1900.

НБ ПНУС
249220

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного Інституту
Інв. 249220

ЗМІСТ XXXIII ТОМУ.

---

1. Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина) (з рисунком), подав Михайло Грушевський . с. 1—4
2. *Про наголос в українсько-руській мові, студія д-ра Володимира Охримовича (далі буде) . с. 1—64
3. Варіанти на декотрі Шевченкові твори, подав Олександр Кониський . . . . с. 1—16
4. Miscellanea: а) Замітка про гетьмана Сагайдачного О. Щуровського; б) Як австрійський уряд був зацікавив ся Бойками, под. В. Гнатюк; в) Петро Лашкар'юв (некрольоґ) і г) Митрофан Дикар'ів (некр. звістка) М. Грушевського . с. 1—6
5. Наукова Хроніка: 1) Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури й штуки за 1898 р., подає др. М. Кордуба — III. Нові часи; 2) Огляд часописей за 1898 р.: Часописи видавані по-за Україною . с. 1—54
6. Бібліографія (рецензії й справозданя, зміст на с. 45) с. 1—46
7. З Товариства (вересень—грудень 1899 р.) . . . с. 1—5

В сю книжку перенесені матеріяли призначені для відділів Н. Хроніки і Бібліографії томів XXXI і XXXII; се, як також потреба випустити скорше другу половину рефератів призначених на київський археологічний з'їзд (в т. XXXV і XXXVI) прискорили вихід т. XXXIII і XXXIV ці отив звичайного.

Реферати призначені на київський археологічний з'їзд означені зв'язкою *).

Inhalt des XXXIII Bandes.

---

1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien), von Michael Hruševskýj . . . . . S. 1—4
2. *Über das Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung, von Dr. Vladimir Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) . . . . . S. 1—64
3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von Alexander Konyškyj (Fortsetzung folgt) . . . . . S. 1—16
4. Miscellanea . . . . . S. 1—6
5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) . . . . . S. 1—54
6. Bibliographie . . . . . S. 1—46
7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) . . . . . S. 1—5

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Buches.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Бронзові мечі з Турецького повіта (Галичина).

Подав

М. Грушевський.

Як відомо, на більшій частині теперішньої українсько-руської території бронзова культура в тіснійшій значінню того слова виступає досить слабо, а подекуди, видко, бронзової культури у властивім значінню того слова не було; тільки західне-полуднева її закраїна — гірські карпатські краї входили в круг багатой середне-дунайської чи угорської (очевидно — в географічній, а не в етнографічній розумінню) культури, що як раз на північно-східній закраїні середне-дунайської рівнини, на карпатськй підгір'ю розвинула ся особливо багато¹⁾. Одною з ілюстрацій розповсюдження сеї культури на північній згір'ю Карпатів служить інтересна сьвіжа нахідка бронзових мечів в Турецькй повітї, з котрою хочу ш. читачів познайомити в сїм моїм рефератї.

В маю сього (1899) року на ґрунтах с. Комарників (яких дві милї від угорської границї, на верхнім Стрию) на полі Ф. Пилипова, високо положенім при горї Кичера Каменка виорано плугом дванадцять мечів, що лежали купою: одинадцять один на однім, а дванадцятий, що мав ніби рукоять закінчену чоловічою головою, на них, навхрест; з сеї нахідки місцевий св'ященник-дідич о. Саломон вирятував тільки два цілі мечі,

---

¹⁾ Про бронзову культуру на українсько-руській території і про становище сього питання в сучасній науці див. мою Історію України-Руси I, гл. 1.

а третій в фрагменті (саме вістрє, Klinge, без ручки) і переслав їх на показ ц. к. консерватору старинностей дру І. Шараневичу, що був ласкав подати міні сї відомости про обставини сеї нахідки.

В дальшій я означаю сї мечі римськими числами: I і II цілі, III — фрагмент третього.

Мечі I і II мали довжин більш менш однакову — по 68 см. (кінець II тепер надломаний трохи, і теперішня його довжина 64,5) і близько подібні до себе.

Меч II різниться від першого трохи формою свого вістря: воно насамперед ширше і тим часом як I має коло ручки 2,8 широкости, а в найширшій часті доходить до 4,7 см., II має коло ручки 3,2, а в найширшій місці 5,2; обидва мають 4—4,5 см. від ручки тупі, покарбовані боки, але тим часом як у I вістрє, переходячи в гостре з тупого, розширяється далі, не змінюючи контура, у II вона змінює контур, розширюючи ся нагло на які 0,2 см., так що тут вістрє має начеб маленькі крила. Коло кінця вістря I меча штриховано небогатама (4) грубшими штрихами, у II тих штрихів більше (до 12), але вони зовсім тонкі й дрібні, і творять поясок більш менш тої самої широкости, що й ті великі штрихи I.

Ручки обох мечів I і II майже тої самої великості й форми, тільки різнять ся дещо фігурою й орнаментом, як то видко з долученого рисунка.

Меч III був довший (вістрє було довше яких 4—5 см. від мечів I і II, але уломане і має тепер 58,5 см. довжини і ширший: коло ручки він має 4, в найширшій місці 5 см. широкости, отже фігура вістря инакша; по середині вістрє має виразний горб (кант) з обох боків (в перекрою до 1,2 см.), тим часом I і II мають заокруглену випуклість; штрихи воно має від ручки до кінця (1—2, з кожної сторони); ручка була зроблена зовсім відмінно: держак не входив цілий в ручку як у I і II, ребра його виступали з під ручки.

На долученім рисунку подано в натуральній великості ручки обох цілих мечів і осібно рисунок їх головок, а меча I й загальний вид в великості 1 : 4.

Всі три мечі належать до типа ширококорозповсюдженого і характеристичного для середне-дунайської бронзової культури, властиво — її пізнішого періода, того розцвіта, що розвинув ся

особливо на карпатським підгір'ю¹). В великих скарбах полудневого згір'я Карпатів, з комітатів — сусіднього Берегеського, Мармароського, Земплинського, Ліптавського знайдемо до кожного меча зовсім подібні дублети, що будуть подібні до кожного з них далеко більше, ніж сі три мечі подібні між собою — таж форма вістря (клініа), таж повздовжні штрихи на нїм, таж ручка з характерним витинком форми місяця, що обхоплює цілий кінець вістря як у наших мечів I і II, або тої форми як у III, де на бронзову основу ручки мусіли набивати ся деревляні або инакші плиточки; навіть орнамент ручки знайдемо такий самісонький — переглянути тільки прекрасне виданне Гампеля, про угорську бронзу (*A bronzokor emelékei Magyarhonban*, I і II т., 1886—1892, I том також по німецьки: *Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn*, 1890, з декотрими відмінами), де ми маємо нахідки з ком. Мармароського (II, CXLXXIX, 3), Берегеського (I, XC, 1—7, XCI, 8—14, CLXXI, 1—5), Земплинського (I табл. XX, 1), Абауйського (I табл. XXI, 3 і 5, CI, 1—5, CII, 1—3), Ліптавського (I табл. XXII, 2, 5 і 7, CXX, 1—3, II табл. CLXVIII, CLXIX і CLXX).

I так характерний спиральний орнамент що на ручці I меча, маємо зовсім той самий на однім мечі з сусіднього Берегеського комітату (XCI. 8) або на мечі з Спишу (XXII. 5); з рештою сей орнамент повтаряеть ся на масі мечів із ріжних — і дальших місцевостей (таб. XXIII, XXIV, XXV і т. и.). служачи дуже характерною прикметою сих бронзових мечів. Орнамент зубчастий нашого меча II маємо нпр. на кількох мечах з Абауйського комітата (CI. 4 і 5).

Три пояски на ручці — се широкоросповсюднений тип: ми стрічаємо його на масі підкарпатських мечів.

Орнамент головки трикутниками стрічаеть ся дуже часто — нпр. на згаданих абауйських мечах, або на липтавських (таб. CLXVIII—IX) і на иньших з ріжних місцевостей. Дальші фабрики — нпр. мечі дебечинських нахідок, або з Гемерського комітата, ріжнять ся вже й формою ручки, й схемою головки (див. табл. XXI, XXIII—V, і т. и.).

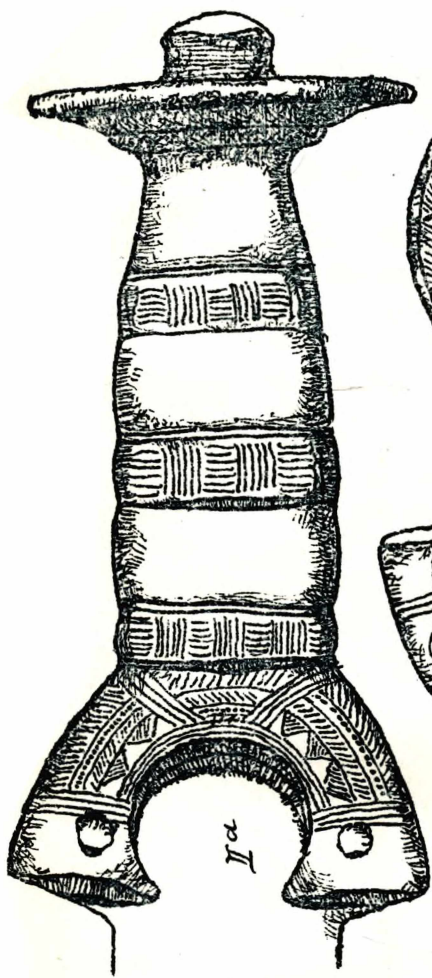
¹) Новійші дослідники (як Szombaty) розріжняють ранійшу бронзову культуру, репрезентовану особливо західнею Угорщиною, де, як припускають — наслідком скорого розповсюдження заліза бронза була рано ним витиснена з уживання, — від пізнійшої, репрезентованої східним і північним карпатським підгірем.

Для типа меча нашого III з його зовсім відмінною формою ручки можна вказати близькі паралелі в мечах з Берегського комітату (CX, CLXXI).

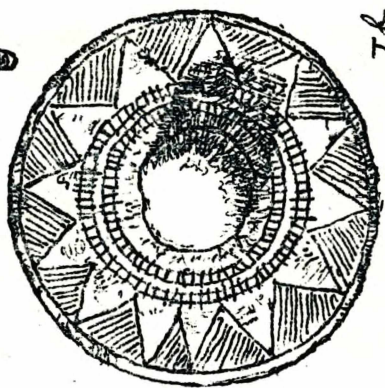
Одним словом в сій новій нахідці з Турецького повіта маємо як найбільше типові предмети бронзової культури . полудневого карпатського підгір'я; сфера розповсюдження її на північ зістаєть ся одною з інтереснійших задач нашої археольотії.

26. XI (8. XII). 99.

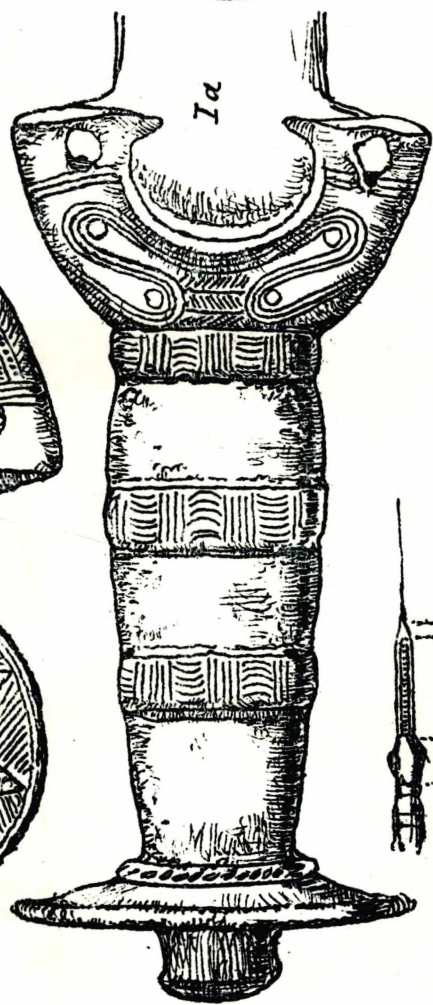

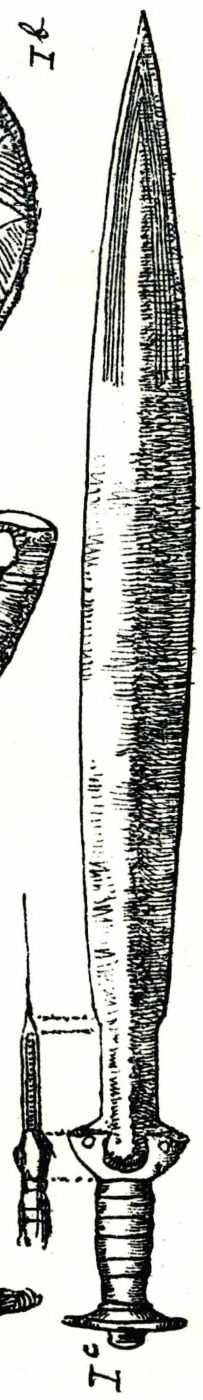
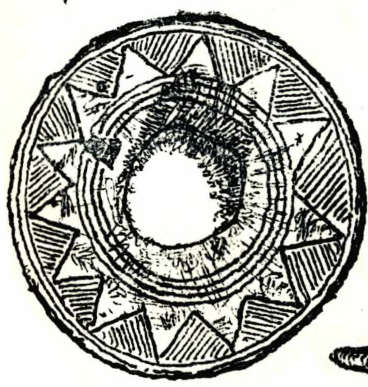
IIa

Ib

Ia

Ic

Про наголос в українсько-руській мові.

СТУДІЯ

Д-ра Володимира Охримовича.

Alle Gestalten sind ähnlich
und keine gleicht der andern;
Und so deutet das Chor
auf ein geheimes Gesetz.
Goethe.

I.

I. Коли говоримо, то в кождім слові зложеном з двох або більше складів (силяб), звучить оден склад найголосніше з поміж всіх инчих складів. Той склад зове ся наголошеним або просто голосним; всі инчі склади зовуть ся глухі. Саме-ж скріплене і піднесене голосу на голоснім складі зове ся наголосом слова або акцентом слова. Так приміром у слові „мо-ло-ді-ця“ наголос слова паде на склад -ди-; той склад є голосний. Наголос слова зазначає ся в письмі в той спосіб, що над самозвуком¹⁾ голосного складу кладе ся значок „'“. Але й між глухими складами є різниця в силі і висоті голосу; так приміром у слові „мо-ло-ді-ця“ з поміж глухих складів найголосніше звучить склад: -мо-, тихше склад -ло- а найтихше склад -ця.

II. Показане вище змінюванє сили і висоти голосу при виголошуваню поодиноких слів зове ся акцентуацією слова або наголошуванем слова (також: наголос слова in abstracto).²⁾

---

¹⁾ Сей загально прийнятий спосіб зазначуваня наголосу о стілько неточний, що наголос обіймає не іно самозвук, але цілий склад.

²⁾ Від наголосу слова треба відрізнити з одного боку наголос реченя, який проявляє ся в неоднаковім виголошуваню поодиноких слів в реченю (деклямація), а з другого боку наголос складу, який проявляє ся в неоднаковій силі голосу поодиноких звуків скуплених у складі (приміром: iú = ju, íu = iv, úi = uj, uf = vi.)

III. В наголошуваню (акцентуації) слова треба відрізнити: а) якість наголосу б) місце наголосу.

IV. Що до якості наголосу — то наголос може бути а) тонічний (також хроматичний або музикальний), б) експіраторийний і в) мішаний. Наголос буде тонічний, коли склад акцентований виговорює ся висшим тоном, а неакцентовані склади низшим тоном музикальної шкалі. Наголос буде експіраторийний, коли акцентуація полягає не в висоті тону, але в силі голосу а власне коли склад акцентований виговорює ся сильнішим голосом (*forte*), з більшим видихом повітря, а склади неакцентовані тихше (*piano*) з менчим видихом повітря. В кінці наголос буде мішаний, то значить почасти тонічний, почасти експіраторийний, коли акцентований склад виговорює ся і висшим тоном і сильнішим голосом, а неакцентовані склади і низше і тихше від складу акцентованого.¹⁾

V. Всі сучасні індоевропейські мови мають акцент мішаний, тонічно-експіраторийний. Але в одних мовах переважає елемент тонічний, в других експіраторийний.

Українсько-руський акцент слова також мішаний, з перевагою елемента тонічного; в усякім разі українсько-руський акцент більше тонічний від великоруського, польського і чеського.²⁾

VI. Що до місця наголосу, то наголос може бути а) нерухомий, б) обмежено рухомий і в) безмежно-рухомий.

Нерухомий наголос буде тоді, коли в ріжних словах акцент паде все на одно і те саме місце, на один і той сам склад слова. Нерухомий наголос слова: в мові польській, де в кождім слові акцент все паде на передостанній склад слова; в мові чеській, де акцент паде постійно на перший склад слова; в мові французькій, де акцент все паде на останній склад слова (бо неакцентовані склади на кінці слова хоч і пишуть ся, та не виговорюють ся).

Безмежно-рухомий наголос буває тоді, коли в ріжних словах акцент має ріжне місце і паде на ріжні склади, так що

¹⁾ Порівнай: Karl Brugmann, Grundriss der vergleich. Grammatik der Indogerm. Sprachen, Strassburg 1886. I. §. 667.

²⁾ Brugmann, op. cit. §. 667, стор. 531.

³⁾ Про се буде обширніше мова на инчій місци сеї студії. Тимчасом порівнай Hanusz Jan, Ueber die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen, Archiv für Slavische Philologie, Tom VII, ст. 226.

в однім слові акцент паде на останній склад, в другім на передостанній, в третім на перший, а в инчих словах на третій, четвертий, пятий... склад від кінця або від початку слова числячи. Такий безмежно-рухомий наголос є між инчими в мові українсько-руській, великоруській і білоруській та в мовах полуднево-славянських.

В кінці обмежено-рухомий наголос слова буває тоді, коли вправді наголос не притверджений постійно до одного і того самого місця і в різних словах наголошують ся різні склади, але тій рухомості наголосу поставлена границя, поза-котру наголос в ніякім слові не може посунути ся. Такий обмежено-рухомий наголос був у мові старо-грецькій, де акцент у різних словах падав або на останній склад (окситон) або на передостанній (парокситон) або на третій склад від кінця (пропарокситон), але дальше вже, приміром на четвертім складі від кінця, акцент не міг бути. Ще більше обмежена була рухомість наголосу в мові латинській, де акцент міг падати лише на другий або третій склад від кінця слова числячи.¹⁾

VII. В українсько-руській мові отже, як сказано, акцент слова безмежно-рухомий. В різних словах має акцент різне місце, паде на різні склади звукові і на різні частинці словотворні (етимольогічні і морфольогічні).

Коли беремо на увагу склади звукові (сила би), то треба по місцю відрізнити отсі роди акценту:

1) наголос останнього складу: бідá, конéць, ходí; богачí, новина́, молотíв; корова́, перехо́дїть, сьпіваночкí, порозда́мо, не договори́в...

2) наголос передостаннього складу: хлібець, ма́ти, сядьмо; ма́лина, пані́чик, сьпівáймо, молоді́ця, солоні́на, засьпíвайте; переку́пити, заволо́чити, найзелені́ший, переночу́вати, перемолоті́ти...

3) наголос складу третього від кінця слова: панно́чка, му́ченик; ві́росте; при́ятелька, неві́льники, сьпівáємо; гай-

¹⁾ Brugmann, op. cit. §. 669 seq. — називає наголос безмежно рухомий — безмежно свободним (unbeschränkt frei), а нерухомий і обмежено рухомий ритмічним (rythmisch). Безмежно свободний наголос є в мовах: староіндійській (санскриті), литовській, в мовах полуднево-славянських, в полабській, в велико-, мало- і біло-руській; ритмічний в латинській, грецькій, німецькій, чеській, польській і вірменській.

дамáчина, огорóдничка, забавля́йте ся; позаволóбчуймо; пови-нахóбджують...

4) наголос складу четвертого від кінця: кáмениця, віхованé, вісьміяти; наслідувати, скупóвувати; заохóчувати, винахóбджувати; поперекрúчувати...

5) наголос складу пятого від кінця: віхованочка, віплакала ся, віголосити; наслідувалисьте, розговóрювалисьмо; порозхорóвували ся...

6) наголос складу шестого від кінця: віплакалисьмо ся з віхованочкою; на́йголосні́шая...

7) наголос складу сегого від кінця: віговори-лисьмо ся.

Як бачимо, в українсько-руськiм словi нема ані так близького ані так далекого складу, щоб не міг бути відзначений акцентом.¹⁾

VIII. Так само безмежно рухомий наголос українсько-руського слова, коли візьмемо на увагу не склади звукові, iно частицi етимольогiчні. З того погляду мусимо відрізнити отсi роди акценту:

а) Коже слово утворене з кореня (radix) через додане якогось наростка (suffix). Коли наголос паде на корiнь, то маемо 1) наголос кореня або н. корiнний, як примiром у словах: грéб-iнь, вi-тер; бiй-ка. вi-ра, мi-ло, чú-до, стá-до; глúб-iнь; сi-мя; дá-ти, пi-ти, жi-ти; сi-яти; свiс-ну; свiт-лий, жóв-тий, гúс-ячий. Коли ж наголос паде на наросток, то маемо 2) наголос наростка, як примiром в словах: пi-як, кон-éць, руб-áч; вес-на́, свар-ня́, звiз-дá; пиш-мó, жи-тé, сiд-лó; гни-лий, мер-твiй, тяж-кий; i-тí, нос-iв, чес-áв, тяг-ни́...

б) I з готових вже слiв творять ся новi слова через додане дальшого наростка; в таких словах утворених другорядним наростком наголос або лишае ся на тiм самiм мiсци, де був в словi первiстнiм, або паде на инше мiсце. В першiм разi кажемо про 3) наголос слова первiстного, в другiм случаю про 4) змiнений наголос слова утвореного.

Приклади наголосу слова первiстного:

кúря	кúрячий
теля́	теля́чий
дiра́	дiра́вий

¹⁾ Порiвнай: Dr. Emil Ogonowski, Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache, Lemberg 1880, ст. 219 i д.

жи́ла	жи́лавий
когúт	когúтик
цѣсар	цѣсарик
го́луб	го́лубець
язи́к	язи́чок
па́нна	па́нnochка
ка́мінь	ка́мениця
учи́тель	учи́телька
бога́ч	бога́цтво

Приклади зміненого наголосу слова утвореного :

ві́тер	ві́трéць
го́лос	голосóк
дура́к	дурачо́к
ха́та	хати́на
сі́ний	сини́ця
ко́лос	колóся
осі́нь	осі́нний
бі́лий	білі́ти
госпо́дар	господарюва́ти
огóнь	огнік
сі́рота	сірі́тка і т. д.

в) В словах зложених (сomposita), утворених через причіпленє до головного слова на його передї приростка (praefix) або цілого слова — наголос може падати або на головне слово, або на приросток (або приросте слово). Відповідно до того відріжняємо 5) наголос головного, слова 6) наголос приростка і 7) наголос приростлого слова.¹⁾ Приміри наголосу головного слова : про-да́ти, по-леті́ти, за-сьпіва́ти ; по-ру́ка, при-го́да, по слóвиця ; про-сти́рало, об-лі́г, пре-сьві́тлий, старо-да́вний і т. д.

Приклади наголосу приростка : ви́-тяги́ти, ви́-вчи́ти, ви́-йти ; за́-бити, на́й-ліпши́й, пра́-старий ; по́-тяжкий ; не́-люб, при́-лад, за́-суд, за́-став, по́-честь, про́-пасть, ненá-висть...

Приклади слова наголосу приростлого : чортó-полох, морі́-мух, самó-вар, чорно́-биль, звені́-город...

г) В відмінюваню (деклінації) імен і дієслів (конюгації) треба відрізнити 8) наголос пня від 9) наголосу закінчення.

¹⁾ Порівнай : Hanusz J. — Ueber die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen. Archiv für Slavische Philologie, Tom VII, st. 250 ss.

Приміри :

наголосу пня :	наголосу закінчення :
кíнь-ми	грудь-мі
язі́к-ом	мужик-о́м
на горóх-у	на лед-у́
пані́ч-у	панич-í
но́г-у	ног-о́ю
го́ст-ей	лю́д-е́й
з му́др-ими	з дурн-íми
пі́-ти	і-ті́
кóси-мо	ї-мо́
хóди-те	вари-те́

д) Окрім того в відміні імени і дієслів (себ то в флексії) треба відрізнити 10) незмінний наголос флексийний і 11) змінний наголос флексийний.¹⁾

Незмінний наголос флексийний буде тоді, коли наголос імени (себ то іменника, прикметника, заіменника, числівника) або дієслова при його відмінюваню лишає ся в усіх формах (відмінках, лицах, родах, числах, часах, видах...) постійно і незмінно на тім самім місці; коли-ж імя або дієслово при його відмінюваню в ріжних формах має ріжний наголос, тоді буде змінний наголос флексийний. Приклади наг. флекс. незмінного: вірити, вірила, вірю, вірте, вірш, повірений, віривши...; нау́ка, нау́ки, нау́ку, нау́ці, нау́кою, нау́ками, в нау́ках...

Приклади наголосу флексийного зміненого: да́-ти, да́-ний, да́-ла, да-ю́, да-éш, да-é..., ході́ти, хóдить, хóдимо, ході́ть..., рука́, ру́ку, ру́ки, рука́ми.

ІХ. Через те, що в українсько-руській мові наголос слова рухомий, виходить, що коли порівнати акценти ріжних слів, то акцент може бути в тих словах подібний (похожий) або в кождім слові инакший. Так приміром слово „охóта“ має акцент подібний як слово: „голóта“ і „ворóта“, бо в усіх тих словах акценти падають на склад передостанній; натомість у слові „охóта“ акцент инакший як у слові: „сиротá“ або „темнотá“ — бо сі оба останні слова мають акцент на останнім складі.

Але ся схожість або непохожість наголосів в ріжних словах — може бути або фонетична або етимольогічна.

¹⁾ Порівнай, Hanusz, op. cit. ст. 325 ss. — Гануш називає наголос змінний — рухомим, незмінний — нерухомим.

Так приміром у словах: „охота“ і „голта“ акценти фонетично подібні, бо в кождім з тих слів паде акцент на склад передостанній, але етимологічно кожде з тих слів має акцент инакший, бо так: слово „охота“ складає ся з префіксу „о-“, з кореня „хот“ (той, що в дієслові „хотіти“) і з наростка „-а“, в слові „охота“ паде отже наголос на корінь, а префікс і наросток тут глухі (ненаголошені); противно слово „голта“ складає ся з кореня „гол“ (той, що в прикметнику „голий“) і з наростка „лта“ — отже в слові „голта“ паде наголос не на корінь (як у слові „охота“), але на наросток. Натомість слова „ког-ут“ і „ког-ут-ик“ мають акценти етимологічно подібні, бо в обох словах паде акцент на той сам наросток „-ут“, а прецінь кожде з тих слів має акцент фонетично инакший, бо в слові „ког-ут“ акцент паде на склад останній, а в слові „ког-ут-ик“ на передостанній. Значить ті слова, в котрих склад наголошений однаково від кінця слова віддалений, мають акцент фонетично-подібний, а слова, в котрих акцент паде на аналогічну частицю етимологічну (корень, приросток, наросток, пень, закінчене) мають акцент етимологічно-подібний.¹⁾

Х. Всі слова, котрі складають ся з однакового числа складів (силяб) і в котрих наголошений склад однаково від кінця віддалений, творять одну наголосну (акцентову форму); приміром слова: „малина“, „охота“, „співати“, „ненависть“, „зелений“... належать до одної наголосної форми, бо всі мають по три склади, і в кождім наголошений склад передостанній; натомість слова: „говоріти“, „зелененький“ — „різа“, „камінь“ хоч і мають акцент на передостаннім складі, а про те не належать до тої форми акцентової, бо складають ся з чотирох або з двох складів; з другого боку слова як „гребенць“, „старина“, „ученик“, „жінщина“, „забити“.. хоч трискладні, а про те не належать до тої форми, бо не мають акценту на передостаннім складі.

Перегляд наголосних форм:

а) форми двоскладні (дві):

- 1) $\bar{\text{—}}$ — : біда́, співа́к, тягну́ть, облі́г
- 2) — $\bar{\text{—}}$: ма́ти, хлібець, ся́дмо, за́дрість

¹⁾ Головною хибкою дотеперішніх дослідів над українсько-руським акцентом вважаю се, що замало звертано уваги на те, на яку частицю етимологічну паде наголос в якімсь слові.

б) форми трискладні (три):

- 3) - - ˘: богачі, новина, продамó
 4) - ˘ - : малина, паніччик, сьпівайте
 5) ˘ - - : пánночка, віросте, мўченик

в) форми чотирокладні (чотири):

- 6) - - - ˘: переходіть короваї, сьпіваночкі
 7) - - ˘ - : молодіця, привітайте, оборóги
 8) - ˘ - - : приятелька, невільники, сьпівáємо
 9) ˘ - - - : каменіця, вісьміяти, забавочка

г) форми п'ятискладні (пять):

- 10) - - - - ˘: пороздаємó, переговорів
 11) - - - ˘ - : перекупіти, писаночкамі
 12) - - ˘ - - : гайдамáчина, марногрáвниця
 12) - ˘ - - - : наслідувати, скупóвувати
 14) ˘ - - - - : віголосити, віхованочка

д) форми шестискладні (шість):

- 15) - - - - - ˘: вісімнадцятьомá
 16) - - - - ˘ - : переночувáти
 17) - - - ˘ - - : розговоріти ся
 18) - - ˘ - - - : заохóчувати
 19) - ˘ - - - - : накідувати ся
 20) ˘ - - - - - : віговорити ся

е) Можливі й форми семискладні, як приміром:

- 21) - - - - - ˘ - : переночувáлисьмо
 22) - - - ˘ - - - : поперекрóчувати, пèреговóрювати
 23) - - ˘ - - - - : розговóрювали ся
 24) ˘ - - - - - - : віговорилисьмо ся

ж) і навіть восьмискладні:

- 25) - - - ˘ - - - - : поперекрóчувалисьте
 26) - - ˘ - - - - - : розговóрювалисьмо ся

XI. В звязи з акцентовими формами стоїть явище, що і межі неакцентованими або глухими складами слова вріжницї що до сили і висоти голосу, яким їх виголошуємо.

Передовсім треба відрізнити склади, що попереджають склад акцентований або т. зв. склади дóголосні, і склади, що наступать по складі акцентованім, або пóголосні. Отже коли добре прислухати ся бесіді, то можна завважати, що доголосні склади звучать взагалі сильніше від складів поголосніх. Слова, котрі мають наголос на першім складі, т. зв. первоголосні, не мають очевидно

доголосних складів, слова-ж, котрі мають наголос на останнім складі, не мають складів поголосних, і тому назву їх безпоголосними.

В таких словах, що мають бодай два або більше доголосних складів, перший доголосний склад звучить сильнійше від дальших складів, і се скріплене голосу на першій доголосній складі назву приголоском, сам же той склад — складом приголосним. Приміри приголоску: *бара-нець*, *ейро-та*, *прѣда-мо*, *бѣга-чі*, *кѣрова-ѣ*, *сѣпваноч-кі*, *пѣрекупити*, *рѣзгово-рити* ся; *мѣрно-травниця*, *мѣло-дїця*, *прїви-тѣйте*, *ѣбо-рѣги*, *пѣпере-крѣчую* і т. д.¹⁾

Коли доголосних складів в слові бодай чотири, або більше, тоді чути приголосок перший і приголосок другий і обидва ті приголоски разом з наголосом надають слову властивий йому ритм; приміром: *пѣре-нѣчу-вѣти*; *пѣпе-рѣхо-дїти*; з *вѣсім-наїцѣ-тѣма*; *пѣре-гѣлосу-вѣти*...

З сказаного виходить, що приголоски неможливі в словах двоскладних; а з слів довших мають приголоски лише ті, котрі належать до отсих форм акцентових: 3, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 26.

Приголосок очевидно слабший від самого наголосу, але різниця не дуже велика. Переконаєм ся про се найліпше, коли зіставимо слово чотирьоскладне з наголосом на складі другим від кінця і два слова двоскладні з наголосами теж на других складах від кінця, приміром:

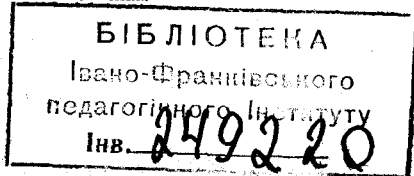
мѣло-дїця
бїлі лїця
гѣво-рити
дѣбре жїти

Чуємо, що в слові „мѣлодїця“ або „говорїти“ такий сам ритм, як в словах „бїлі лїця“ або „дѣбре жїти“ — і що слово „мѣлодїця“ або „говорїти“ складає ся як би з двох частий, з котрих кожда має свій акцент: *мѣло-дїця*, *гѣво-рити*, подїбно слово „перенѣчувѣти“ складає ся як би з трьох частин з трьма наголосами: *пѣре-нѣчу-вѣти* (звучить майже так само як „дѣсѣть нѣчий спѣти“).²⁾

Межи поголосними складами, коли їх є два або більше, звучить сильнійше від других поголосних складів останній склад слова.

¹⁾ Наголоси головні тут відріжені від приголосків — курзивом.

²⁾ Се явище добре знане поетам, що складаючи вірші, свїдомо добирають ритму.

Скриплене голосу на останнім поголоснім складі назву відголоском, а сам той склад назву відголосним. Приміри відголоску: ¹⁾ жéящи-на́, спáдщи-на́, лiси-на́, прия́гель-ка́, невiльни-кí, вiсьмiя-тí, зáбавоч-ка́; наслiдува-тí, вiхованоч-ка́, марнотрáвни-ця́, переночувáли-сьмб...

Відголосок значно слабший не лиш від наголосу, але і від приголоску.

Ті склади, що не мають ані наголосу, ані приголоску, ані відголоску, зуть ся склади найглухші. Так отже по силі виголошеня розріжнити треба в українсько-руськiм слові пять родів складів:

I. 1) Склади голосні або наголосні (також наголошені або акцентовані).

II. Склади глухі

2) склади приголосні
3) склади відголосні
4) склади найглухші доголосні
5) склади найглухші поголосні. ²⁾

XII. Є такі слова, що мають двояке значеня і відповідно до того двоякий наголос. Такий двоякий наголос одного і того самого слова, залежний лише від його значеня, називаю наголосом двозначним. Приміри: мука́ і мýка, старший і старшiй, писарка і писáрка, копати і копа́ти, заки́дати і закида́ти...³⁾

XIII. Є знов слова, що мають двояку звукову форму і відповідно до того двоякий наголос. Такий двоякий наголос одного і того самого слова, залежний лише від его звукової форми, називаю наголосом двозвучним. Приміри: умерти́ і умерéти; genet. plur. серць і сердець; захóдьте і заходiть, приплiньте і приплинiть; перема́ж і перемажí; да́ш і дасí; есь і есí; мóлод і молодiй, лиш і лишé, стúкнути і стуконúти; шéпчу і шепóчу, iдем і iдемó...

XIV. Багато є слів, що не змінюючи ані свого значеня ані звукової форми, мають двоякий або навіть троякий наголос, залежно від волі бесiдника. Таке двояке або й трояке наголосуване одного і того самого слова, котре не буває наслідком зміни значеня або зміни звукової форми, називаю наголосом хитким. Приміри: бу́ла і була́ дáла і далá, не́семо,

¹⁾ Наголос головний відріжнено від відголоску — курзивом.

²⁾ На сю ріжницю жежи складами глухими доси не звернув ніхто уваги, так що відріжнене складів приголосних, відголосних, доголосних і поголосних зроблене і назване мною у перше.

³⁾ Порівнай: Верхратский, Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinruss — Arch. f. Sl. Ph. ст. 386.

несемо і несемó; веземо, веземо і веземó; говоримо і говоримó; ку́є і куé; заплачений і заплачений; сушений і сушений; посічений і посічений; зварений і зварений; плачучи і плачучі; вóзячи і вoзячі; ска́чучи і скачучі; ле́жачи, лежа́чи і лежачі; жéнщина і жeнщина́; нiмéччина і нiмeччина́; убо́жество і убожество́; по́пiвство і попiвство́; сíрота і сиротá; ворóта і воротá; голóвонька і голoвoнька; медвéдиця і медведiця́; да́вний і давний; плíдний і плiдний; ва́жний і важний; знáчний і значний; тво́я і тво́я; мо́є і моé...

Хоч слів з наголосом хитким в багато, то все таки становлять вони лише незначну частину всеї українсько-руської словниці, бо правило становить наголос постійний; значить, правило таке, що одно і те саме слово може бути лише на один спосіб акцентоване.

XIV. Від наголосу хиткого треба відрізнити діалектологічну ріжнородність наголосу, котра лежить в тім, що в поодиноких гóворах (діалектах) українсько-руської мови деякі слова ріжно акцентують ся.¹⁾

XV. По сих вступних, загальних увагах можу показати предмет і задачу отсеї моєї студії. Предмет студії: місце наголосу слова в різних категоріях слів українсько-руської мови, а задача студії розвязка отсих питань: в яких словах паде наголос на склад корінний, в яких на наросток, а в яких на приросток, і чому так; які слова другорядної форми задержують наголос слова первісного, а які мають наголос змінений і чому; які слова в своїх морфологічних формах (у відмінюваню або флексії) мають наголос змінний а які незмінний і чому; які слова мають наголос постійний а які хиткий — і чому. Инакше сказавши, задача нашої розвідки — розвязка питань: від яких причин залежить місце наголосу в українсько-руськiм слові.

XVI. Материялом до сеї студії послужили мені в більшій частині мої власні помічення, а в меншій частині спостереження моїх попередників на ниві українсько-руської акцентології, а то розвідки Д-ра Кліма Ганкевича,²⁾ проф. Івана

1) Порівнай: Верхратский, op. cit. ст. 390.

2) Dr. Cl. Hankiewicz, Ein Beitrag zur Lehre vom kleinrussischen Accent Archiv für Slavische Philologie, Том II. 110—125.

Верхратського,¹⁾ І. Гануша²⁾ і Д-ра Ом. Огоновського про українсько-руський наголос слова.³⁾

Метод, яким я послугаюся в моїй студії, такий: я порівнюю з собою ріжні слова, котрі мають подібний наголос і дивлюся, що між тими словами спільне; з другого боку порівнюю з собою слова подібні, котрі мають ріжний наголос і дивлюся, чим ті слова ріжняються і так доходжу, що буває причиною схожості або ріжнородности наголосу в ріжних словах. Се метод чисто індуктивний; починаючи отсею студію не мав я ніяких апріорних теорій або тез; я мав перед собою лише нагі явища і спостереження; аж на підставі спостережень доходив я до щораз загальніших висновків і так відкрив теорію в отсій студії вилочену. На скільки мої висновки вірні, і на скільки теорія на тих висновках мною поставлена правдива — се нехай оцінить критика учених, фахових лінгвістів. Тут лише на оправдане всяких можливих недотач і хиб моєї праці мушу звернути увагу читачів на два моменти: перше на момент об'єктивний, що не лише на ниві українсько-руської, але в загалі на ниві слов'янської акцентології доси ще ніхто не поставив якої-небудь загальної теорії акценту, через що моя задача була значно утруднена, бо була до певної міри працею піоніра; відтак на момент суб'єктивний, що на полі лінгвістики я не є фаховий учений, іно — ділетант.

II.

I. В українсько-руській мові чимало таких слів, що задержуючи незмінену будову етимологічну, морфологічну і фонологічну, не змінюючи ані форми ані звуку — змінюють лише своє значення — а рівнобіжно з значенням і наголосом або точніше місце наголосу. Се по просту одні і ті самі слова, що мають двояке значення і відповідно до того і двоякий наголос (т. зв. „наголос двозначний“.⁴⁾

II. 1) Прикметники женського роду (*adiectiva fem. gen.*) братава (приміром: хата), сїнова (приміром: хата) (= *die des Bru-*

¹⁾ I. Verchratskij, Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinrussischen. Archiv für Slav. Philologie, Том III. 381—413.

²⁾ J. Hanusz. Ueber die Betonung der Substantiva im Kleinruss. Archiv für Slav. Philologie, Том VII 222—255 і 325—385. (Там є і подана література предмету).

³⁾ Dr. Emil Ogonowski, Studien auf den Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880 ст. 219 ss.

⁴⁾ Порівнай: Верхратський, *op. cit.* ст. 385.

ders, die des Sohnes) мають акцент на коріннім складі, як довго задержують своє первісне значення прикметникове; колиж слів тих уживаємо як іменників, в значеню спеціальнім, тоді акцент пересуває ся з коріня на наросток і ми говоримо: бр а това́ (= жінка брата = des Bruders Gattin), си нова́ (= невістка = Schwiegertochter).¹⁾

2) Прислівники (adverbia): те́пло (= warm), го́р'ячо (= heiss), студéно (= kalt) мають в тім своїм первістнім, адвербіяльнім значеню акцент на пни (thema); натомість утворені з тих прислівників іменники: те́плó (= die Wärme), го́р'ячо́ (= die Hitze), студено́ (= die Kälte) мають акцент на закінченю.²⁾

3) На відворот іменники (substantiva): хи́ба (= Fehler, Mangel) і шко́да (= Schade), котрі в тім своїм первістнім значеню акцентують склад корінний, пересувають наголос на закінчене, коли творимо з них партикули, прислівники: хи́ба́ (= ausser dass), шко́да́ (Schade um etwas).³⁾

4) Прикметники: ста́рший (= älter), прóстий (= gerade), чу́дний (= wunderbar), дівний (= sonderbar) мають в тім своїм первістнім, конкретнім і загальнім значеню акцент на корени; натомість акцент пересуває ся з кореня і паде на наросток, коли тих прикметників уживаємо в значеню утворенім, абстрактнім і спеціальнім: ста́рший (der Vorgesetzte), прóстий (= schlicht, einfach), чу́дний (= Sonderling). дивний (= Sonderling).⁴⁾

5) Слово: му́ка, утворене від кореня мьн — (= мнути) має двояке значеня: коли значить „Qual, Pein“ — то має акцент на корени і наголошуємо: му́ка; а коли значить „Mehl“, то акцент паде на наросток і акцентуємо: мука́. В першім разі акцент корінний відповідає значеню діяльному, активному: му́ка значить дословно: те, що мене = das Zermalmende; в другім разі акцент наростка відповідає значеню страдальному, пасивному: мука́ значить дословно: те, що є зімняте = das Zermalmte.⁵⁾

¹⁾ Порівнай: Желехівський Евг., Малорусько-німецький Словар, ст. 43, 864.

²⁾ Желехівський, ст. 957; порівнай: добре (adverb.) і добро́ (substant.) Желех. 188.

³⁾ Желехівський, ст. 1037, s. v. хибá

⁴⁾ Желехівський, ст. 916, 1078.

⁵⁾ Подібне явище: слово со твóр-ен-е (= акт твореня = die Schöpfung) має значеня активне і акцент на корени; слово: со-твó-

6) В реченнях: „бульба гніла“ (= die Kartoffel faulte), „жінка умерла“ (= die Frau ist gestorben), „миш здохла“ — слова: гніла, умерла, здохла та дієслова, присудки (verbum praedicatum), означають дійство і мають акцент на дієсловнім корени; колиж кажемо: „гнила́ бульба“ (eine faule Kartoffel), „умерла́ жінка“ (eine gestorbene Frau), „здохла́ миш“ — то тоді слова: гнила́, умерла́, здохла́ — то прикметники, придатки (adiectivum, attributum), означають не дійство, але прикмету, стан і мають акцент на прикметниковім наростку (ад'єктивальнім суффіксі): — ла.¹⁾

7) Дієслова: синіти, темніти, чорніти, сивіти... в значеню що дійства наперед поступає („das Werden“), мають акцент на корени: сініти = blau werden; темніти = dunkel werden; чорніти = schwarz werden; сивіти = grau werden. Натомість акцент паде на наросток -ї-, коли слова ті означають не дійство що поступає, але тревалий стан („das Sein“): синіти = blau erscheinen; темніти = dunkel erscheinen; чорніти = schwarz erscheinen; сивіти = grau erscheinen. Говоримо і акцентуємо: „волося сівіє від старости“ але: „туман далеко сивіє“; кажемо: „вороги сініють зі злости“ але: „гори на виднокрузі синіють; кажемо: „сніг чорніє від дощу“ але: „на дорозі щось чорніє.“²⁾

8) В дієсловах зложених з приростком (praefix.): **вы-** як: виносити, вивозити, викликати, виходити, викидати, виглядати і т. д. акцент буває двоякий: як-що дієслова ті означають дійство довершене, скінчене (verba perfectiva) — то тоді наголос паде на наросток **вы-**, котрий власне зазначає довершене дійства; наголошуємо проте в таким значеню: вїносити, вївозити, вїкликати, вїходити, вїкидати, вїглядати (тільки що: вишукати) і т. д.

Противно, коли дієслова ті означають дійство недовершене, а таке що треває (verba durativa) — то тоді наголос паде на наросток **є** (suffix) -а- зглядно -и-, котрий власне виражає тревалість, тяглість дійства і тоді акцентуємо: виносіти, вивозіти, виклика́ти, виходіти, викида́ти,

p-іне (= продукт твореня, = das Geschöpf) має значенє пасівне і акцент на наростку. Порівнай: Желехівський, Словар, ст. 457 і 897.

1) Желех. 145, 146, 1009.

2) Желех. 864, 863, 1076.

вигляда́ти і т. д. Говоримо проте: „Наймит цілий день ви́возі́в гній на поле — але ще всего гною не ви́возив.“ „Микола ви́кликáв Івана з хати, але его не ви́кликав; „Михайло ви́ході́в на дорогу — Михайло ви́ходив чо́боти“; „ти ви́кида́еш всі снопи на під“ — „ти викида́еш мені мої провину“ і т. д. ¹⁾

9) В Бойківськім діалекті (а може і в инчих говорах) наголошують: пере́скочити, підско́чити, по́дивити ся — коли хочуть зазначити, що хтось дуже скоро і дуже сильно перескочив, підскачав, подивився: в звичайнім же значеню акцентують: пере́ско́чити, підско́чити, поди́вити ся. Подібно дієслово: за́бити з акцентом на префіксі значить тільки, що: убити на смерть; те само дієслово: за́бити але з акцентом на пни значить тільки, що: захвати, заткати (fest- stopfen, vernageln). Тож говорять: „він за́бив чоловіка“ але: „він за́бі́в двері дошками“; кажуть „він за́бі́в ся в солому“ але: „він за́бив ся на смерть“.²⁾

10) В superlativa-х як приміром: найбі́льший, найлі́пший, найме́нчий, найдо́рощий... пересуває ся акцент на наросток: най-, коли ходить о те, щоб значене суперлятиву скріпити і піднести і тому говорить ся в таким разі: найлі́пший, найбі́льший, найме́нчий, найдо́рощий...³⁾

11) Дієслова як: розсі́пати, розки́дати, пору́шати, розру́шати (in Bewegung setzen), поді́бати, прикли́кати... з акцентом на корени означають дійство довершене (verba perfectiva); натомість ті самі дієслова з акцентом на суфіксі -а- як: розсіпа́ти, розкида́ти, поруша́ти, розруша́ти (zerstören, руйнувати), подиба́ти, прикли́кати, означають дійство недовершене, трівале, постійне (verba durativa).⁴⁾

12) Дієслово: ко́пати в значеню = stossen, отже в значеню сильні́йшим і первістні́йшим має акцент на корени; натомість: копа́ти, в значеню = graben — отже в значеню слабші́м і утворенім має акцент на суфіксі.⁵⁾ Тому каже ся: „ко́пати копитом“ — але „копа́ти мотикою“; „кінь ко́пає“, але „найми́чка копа́є“. Подібно дієслово: „ки́дати“ з акцентом на ко-

¹⁾ Порівнай: Желехівський, Словар, ст. 71 (s. v. виглядати), 76 (s. v. викидати).

²⁾ Желех. Словар. ст. 231 (s. v. забити).

³⁾ У Желех. Словар., ст. 478: найкрасні́йший, найдо́брійший...

⁴⁾ Порівн. Желех. Словар, ст. 831, 830, 675 і т. д. sub verbis.

⁵⁾ Желех. ст. 364.

рени значить = werfen (значенє первістне, конкретне); з акцентом на суффіксї: кидати значить: verlassen (значенє утворене, абстрактне); подібно каже ся: закидаєм їх шапками — але: закидаєм вам, що дармуєте...

III. З описаних тут появ наголосу двозначного мусимо прийти до отсих висновків: 1) що українсько-руське слово може змінити свій акцент в наслідок самої зміни значеня, хоч би ніяка иньша зміна, ані морфологічна ані фонологічна не наступила — що отже наголос українсько-руського слова може стїяти в безпосередній звязи з значенєм даного слова.¹⁾ 2) Що до способу, як зміна значеня впливає на зміну наголосу — то ми бачили, що ті самі слова ужиті в значеню первістнім, загальнім мають наголос на корени, а ужиті в значеню утворенім, спеціальнім не мають вже наголосу на корени, лише на наростку (приміри під 1, 2, 3, 4, 6, 12); чому? — тому, що в кождім слові корінь виражає первістне, загальне понятє, а наросток служить на те, щоб первістне понятє коріня ближше означити і спеціалїзувати — тож коли те первістне понятє уміщене в корени, в значеню слова сильнійше виступає, то тоді наголос паде на корінний склад слова; колиж слово має значенє утворене, спеціальне, наростком ближше означене, то тоді наголос паде на наросток.

Дальше ми бачили, що в дієсловах під 7 і 11 наведених наголос паде на корінь, коли має ся зазначити висший степенє і більшу скількість, більшу силу того дїйства, яке корені тих дієслів виражають; так акцентовані на корени дієслова, як: синїти, сивїти і т. д. (під 7) означаючі „das Werden“ т. є. дїйство, що наперед поступає — виражають більшу скількість того дїйства — аніж ті самі дієслова з акцентом на наростку, як синїти, сивїти і т. и. означаючі дїйство в станї спочинку („das Sein“); так само дієслова що означають дїйство довершене, verba perfectiva, акцентовані на корени, як: посипати, розкидати і т. д. — виражають висший степенє і більшу скількість того дїйства, як дієслова що означають дїйство недовершене, тривале (verba durativa), акцентовані на наростку, як: посипати, розкидати і т. д. Натомість в тих дієсловах, що виражають спокійний стан (синїти, сивїти), або тривале, недовершене

¹⁾ Так само було в санскриті і в старогрецькїм; порівнай: τροχός = бігун, бігач і τροχός = біг, біганє; κριττός = хвалько і κριττός = гмір; φορός = носитель і φόρος = дань, дачка, податок.

дійство (*verba durativa*) як: **посипáти, розкидáти...** акцент паде на наросток через те, що власне наросток дієсловний **·ї-** (**-ї-**) або **-а-** як раз виражає тривалість, тяглисть дійства.

Вкінці ми бачили, що дієсловний приросток: **ви-**, що означає довершене дійства, і приросток прикметника: **най-** що означає суперлятив, а також інші приростки (слова під 8 і 9) тоді відзначені акцентом в давнім слові, коли треба замаркувати, піднести те, що ті приростки виражають.

Зібравши всі ті помічення разом, приходимо до остаточного і головного виводу, що: в українсько-руській мові паде наголос або на склад корінний або на наросток (суфікс) або на приросток (префікс), відповідно до того, чи корінь, чи наросток, чи приросток має найбільший вплив на значення даного слова, що отже в українсько-руській мові та частина етимологічна відзначена акцентом, котра з огляду на дане значення слова має найбільшу вагу і силу.¹⁾

На підставі сего правила, котре, як бачимо, не було довільною гіпотезою, але певним, логічним виводом; упорядкуємо і пояснимо цілий ряд акцентуаційних явищ, котрі інакше були би для нас зовсім незрозумілі.

Се і буде предметом дальших глав.

III.

I. Дієслова, що виражають дійство повторюване (часто поновлюване) (*verba iterativa* або *frequentativa*), отже більшу кількість дійства, мають наголос на корені, що як раз містить в собі поняття того дійства; протилежно дієслова утворені з того самого кореня, але такі, що означають дійство одностайно тривале (*verba durativa*), мають наголос на наростку, котрий се одностайне тривання дійства зазначає. Сюди належать отсі групи дієслів:

¹⁾ Щось подібне було і в старогрецькій; приміром: $\mu\eta\rho\kappa\tau\acute{\omicron}\nu\omicron\varsigma$ = убійник матері а $\mu\eta\rho\acute{\omicron}\kappa\tau\omicron\nu\omicron\varsigma$ = убитий матерію; перше слово виражає, що хтось убиває маму, друге, що мати когось убиває; в тім другім слові мати має перевагу, бо виступає чинно і тому акцент паде на ту частку слова, котра означає матір ($\mu\eta\rho\acute{\omicron}$); в першій слові мати виступає пасивно (бо убита), отже акцент паде на другу частку слова ($\kappa\tau\acute{\omicron}\nu\omicron\varsigma$) котра тут має значення діяльне.

1) Verba iterativa утворені наростком **-а-**, з яких при помочі наростка **-ї-** **-я-** (**-ѣ-**) творять ся verba durativa; приміром:

<i>стуч-ати</i>	стуч- <i>ати</i> (Жел. Слов. ст. 931)
<i>блиск-ати</i>	блищ- <i>ати</i> (ibid. 33)
<i>гарч-ати</i>	гарч- <i>ати</i> (ibid. 137 i 138)
<i>тріск-ати</i>	тріщ- <i>ати</i> (ibid. 985)
<i>сич-ати</i>	сич- <i>ати</i> (ibid. 863 i 867)
<i>брязк-ати</i>	брязч- <i>ати</i> (ibid. 46)
<i>грим-ати</i>	грим- <i>ати</i> (ibid. 159)
<i>скрін-ати</i>	скрип- <i>ати</i> (ibid. 879)
<i>бреньк-ати</i>	брен- <i>ати</i> (ibid. 43)
<i>соп-ати</i>	соп- <i>ати</i> (ibid. 852 i 896)
<i>гляд-ати</i>	гляд- <i>ати</i> (ibid. 145)
<i>хрпн-ати</i>	хрп- <i>ати</i> (ibid. 1045)
<i>капн-ати</i>	капот- <i>ати</i> (ibid. 333 i 334) i т. д.

2) Verba iterativa утворені наростком **-а-** або **-и-** котрі через додане до них приростка перемінюють ся на verba durativa; приміром:

<i>дих-ати</i>	віддих- <i>ати</i> (Жел. Слов. ст. 183 i 97)
<i>лик-ати</i>	пролик- <i>ати</i> (ibid. 403 i 772)
<i>плив-ати</i>	приплив- <i>ати</i> (ibid. — i 753)
<i>біг-ати</i>	підбіг- <i>ати</i> (ibid. 28 i 638)
<i>кид-ати</i>	покид- <i>ати</i> (ibid. 342 i 684)
<i>сув-ати</i>	посув- <i>ати</i> (ibid. 932 i 720)
<i>гляд-ати</i>	погляд- <i>ати</i> (ibid. — i 672)
<i>лаз-ити</i>	злаз- <i>ити</i> (ibid. 396 i 302)
<i>їзд-ити</i>	від'їзд- <i>ити</i> (ibid. 327 i 98) i т. д.

3) Verba durativa утворені наростком **-а-** або **-и-**, котрі через додане наростка **-ова-** і приростка перемінюють ся на verba iterativa:

<i>ви-нош-увати</i>	нос- <i>ити</i> (Жел. Слов. ст. 81 i 533)
<i>при-прош-увати</i>	прос- <i>ити</i> (ibid. 754 i 777)
<i>за-стел-ювати</i>	стел- <i>ити</i> (ibid. 272 i 918)
<i>об-лїп-лювати</i>	лїп- <i>ити</i> (ibid. 542 i 409)
<i>за-в'яз-увати</i>	в'яз- <i>ити</i> (ibid. 237 i 132)
<i>роз-чис-увати</i>	чес- <i>ити</i> (ibid. 837 i 1069)
<i>за-пис-увати</i>	пис- <i>ити</i> (ibid. 262 i 633) i т. д. ¹⁾

¹⁾ Ганкевич, op. cit. 290, констатує, що frequentativa утворені наростком **-ова** акцентують в infinitiv-і четвертий склад від кінця; але не помічає, що той четвертий склад се — корінь, і не

II. Дієслова, що виражають дійство довершене, скінчене (*verba perfectiva*), отже більшу скількість дійства, мають наголос на корени, котрий як раз се дійство означає; натомість дієслова утворені вправді з того самого кореня, але виражаючі дійство недоконане, тривале (*verba durativa*), мають наголос на наростку, котрий як раз се тривале дійства зазначає. Сюди належать отсі групи дієслів:

1. Дієслова утворені просто з кореня, котрі через додане приростка (або і без того) стають „*verba perfectiva*“ — а потім через додане наростків *-а-* або *-и-* перемінюють ся на „*verba durativa*“; приміром:

за-плес-ти	за-пліт-а-ти (Слов. Жел. ст. 263)
за-мес-ти	за-міт-а-ти (ibid. 255 і 256)
у-бй-ти	у-бив-а-ти (ibid. 999)
у-ми-ти	у-мив-а-ти (ibid. 1010)
про-да-ти	про-дав-а-ти (ibid. 769)
на-спі-ти	на-спів-а-ти (ibid. 494)
про-кляс-ти	про-клин-а-ти (ibid. 772)
по-ча-ти	по-чин-а-ти (ibid. 728 і 729)
роз-дёр-ти	роз-дир-а-ти (ibid. 817)
у-мер-ти	у-мир-а-ти (ibid. 1009)
під-біг-ти	під-біг-а-ти (ibid. 638)
об-стриг-ти	об-стриг-а-ти (ibid. 546 і 587)
да-ти	да-в-а-ти (ibid. 172)
ста-ти	ста-в-а-ти (ibid. 916 і 913)
сїс-ти	сїд-а-ти (ibid. 869 і 867)
за-нес-ти	за-нос-и-ти (ibid. 259)
при-вез-ти	при-воз-и-ти (ibid. 740 і 711) і т. д.

2. Дієслова утворені наростком *-и-*, котрі через додане приростка стають *verba perfectiva*, а потім через додане наростка *-а-* переміняють ся на *verba durativa*; приміром:

о-чишт-и-ти	о-чищ-а-ти (Жел. Слов. ст. 588)
за-бав-и-ти	за-бавл-я-ти (ibid. 229)
по-тїш-и-ти	по-тїш-а-ти (ibid. 722)
по-множ-и-ти	по-множ-а-ти (ibid. 697)

пояснює, чому акцент на той склад паде. В дієсловах другорядної формації місце кореня заступає послідний склад пня первісного слова; приміром: роз-горяч-увати, роз-колис-увати, роз-копач-увати, с-купов-увати, ви-танцьов-увати, у-здоров-лювати, під-готов-лювати...

на- <i>п</i> рав-и-ти	на-правл- <i>я</i> -ти (ibid. 488)
на- <i>с</i> тав-и-ти	на-ставл- <i>я</i> -ти (ibid. 494)
про- <i>м</i> ов-и-ти	про-мовл- <i>я</i> -ти (ibid. 774) і т. д.

3. Verba perfectiva утворені наростком *ну*, котрі через заступлене того наростка наростком *-а* або наростком *-ь* (*-і*, *-я*) переміняють ся на verba durativa; приміром:

<i>шеп</i> -ну-ти	шепт- <i>а</i> -ти (Жел. Слов. 1087)
<i>свист</i> -ну-ти	свист- <i>а</i> -ти (ibid. 854)
<i>плюв</i> -ну-ти	плюв- <i>а</i> -ти (ibid. 661)
за- <i>мерз</i> -ну-ти	за-мерз- <i>а</i> -ти (ibid. 255)
по- <i>кид</i> -ну-ти	по-кид- <i>а</i> -ти (ibid. 684)
від- <i>вик</i> -ну-ти	від-вик- <i>а</i> -ти (ibid. 95)
спо- <i>гляд</i> -ну-ти	спо-гляд- <i>а</i> -ти (ibid. 904)
за- <i>гиб</i> -ну-ти	за-гиб- <i>а</i> -ти (ibid. 238)
<i>грим</i> -ну-ти	грим- <i>і</i> -ти (ibid. 159)
<i>гляд</i> -ну-ти	гляд- <i>і</i> ти (ibid. 145)
<i>скрип</i> -ну-ти	скрип- <i>і</i> -ти (ibid. 879)
<i>блест</i> -ну-ти	блест- <i>і</i> -ти (ibid. 33 і 32)
<i>крич</i> -ну-ти	крич- <i>а</i> -ти (ibid. 379 і 380)
<i>тріщ</i> -ну-ти	тріщ- <i>а</i> -ти (ibid. 985)
<i>пищ</i> -ну-ти	пищ- <i>а</i> -ти (ibid. 634 і 635)
<i>мовч</i> -ну-ти	мовч- <i>а</i> -ти (ibid. 448) і т. д.

4. Дієслова, що без зміни наростка — лише через додане або зміну приростка змінюють значення perfectiv-не на durativ-не; приміром:

по- <i>сто</i> -я-ти	} сто- <i>я</i> -ти (stehen) (Жел. Слов. 924 719, 625, 128)
пере- <i>сто</i> -я-ти	
в- <i>сто</i> -я-ти	
за- <i>сто</i> -я-ти ся	
по- <i>леж</i> -а-ти	} леж- <i>а</i> -ти (ibid. 689, 253, 302, 48)
за- <i>леж</i> -а-ти (ся)	
з- <i>леж</i> -а-ти ся	
на- <i>леж</i> -а-ти (ся)	
у- <i>сид</i> -і-ти, в- <i>сид</i> -і-ти	сид- <i>і</i> -ти (ibid. 1016 і 863)
с- <i>терп</i> -і-ти	терп- <i>і</i> -ти (ibid. 919 — 960 I.)
на- <i>біг</i> -а-ти (ся)	під-біг- <i>а</i> -ти
на- <i>літ</i> -а-ти (ся)	від-літ- <i>а</i> -ти
на- <i>їзд</i> -и-ти (ся)	при-їзд- <i>и</i> -ти
на- <i>дих</i> -а-ти (ся)	від-дих- <i>а</i> -ти і т. д.

5) В кінці належать сюди :

за-сѣ-я-ти	за-сѣв-а-ти (ibid. 270)
по-ві-я-ти	по-вів-а-ти (ibid. 669 і 668)
роз-та-я-ти	роз-тав-а-ти (ibid. 833) і т. д.

III. Дієслова зложені з приростком ви- (вы) мають акцент на тімже приростку, коли означають дійство довершене, скінчене; коли ж дієслова ті виражають дійство недовершене, тоді той приросток буває глухий, без наголоу; приміром :

ви-сьміяти	ви-сьміва́ти (Жел. Слов. 87)
ви-нести	ви-носи́ти (ibid. 81)
ви-мести	ви-ми́ти (ibid. 78, 79)
ви-летіти	ви-літа́ти (ibid. 78)
ви-плести	ви-пліта́ти (ibid. 82)
ви-ставити	ви-ставля́ти (ibid. 88)
ви-кинути	ви-кида́ти (ibid. 76)
ви-повісти	ви-повідáти (ibid. 82)
ви-тягнути	ви-тяга́ти (ibid. 91)
ви-риннути	ви-рина́ти (ibid. 84)
ви-правити	ви-правля́ти (ibid. 83)
ви-сидіти	ви-сиджува́ти (ibid. 86)
ви-говорити	ви-говорува́ти (ibid. 71)
ви-рубати	ви-рубува́ти (ibid. 85)
ви-чесати	ви-чисува́ти (ibid. 92)
ви-стояти	ви-стоюва́ти (ibid. 88) і т. д.

Причина сего явища вияснена в другій главі (гл. ст. 14 і 17).

IV. Прислівники (adverbia) мають наголос на пни, хоч би відповідні прикметники утворені з того самого пня мали наголос на закінченю; приміром :

лихий	ли́хо (Жел. Слов. 406)
глухий	глу́хо (ibid. 145)
пустий	пу́сто (ibid.)
малий	ма́ло (ibid. 424)
твердий	тве́рдо (ibid. 952)
молодий	моло́до (ibid. 450)
тупий	ту́по (ibid. 993)
здоровий	здо́рово (ibid. 296)
солідкий	солдо́кко (ibid. 894)
смачний	сма́чно (ibid. 887)
сумний	су́мно (ibid. 935)
тяжкий	тя́жко (ibid. 997)

м'який	м'яко (ibid. 461)
рідкий	рідко (ibid. 805)
тонкий	тонко (ibid. 974)
слабий	слабо (ibid. 881)
маленький	маленько (ibid. 424) і т. д.

Прикметники означають якусь прикмету приложеною до якоїсь речі або особи — а відповідні прислівники означають ту саму прикмету в її абстрактнім, чистім понятю, без приложення її до якоїсь речі або особи. В прислівниках виступає абстрактне значення сильніше і чистіше і тому акцент падає на пень; в прикметниках первісне значення за помочю закінчення ближче здефініюване, до якоїсь речі або особи обмежене і приложено і тому наголос не падає вже на пень, лише на закінчення.

V. Діяльний причасник часу теперішнього (particip. praesentis activi) має дві форми: форму невідмінну, однакову для всіх трьох родів, утворену наростком -ячи, -ючи, т. зв. дієприслівник, як приміром: сидячи, ходячи, плачучи, краючи і т. д. — і форму відмінну, утворену з форми першої наростком прикметниковим -ий, -ая, -оє (ий, а, е) отже закінчену в мужескім роді на -ячий, -ючий, в женськім: -юча, -юча, в середнім на -яче, -юче, т. зв. дієприкметник як приміром: сидячий, сидяча, сидяче; плачучий, плачуча, плачуче і т. д.

Форма невідмінна має значення прислівника (adverbi) і має наголос на корені; форма відмінна має значення прикметника (adjectivi) і має наголос на наростку -ячий-, яча, -яче; приміром:

колѳти	кол-ючи	кол-ючий, а, е
бути	буд-ючи	буд-ючий, а, е
нести	нес-ючи	нес-ючий, а, е
мочѳти	мог-ючи	мог-ючий, а, е
бічи	біж-ючи	біж-ючий, а, е
вѳдѳти	вѳд-ячи	вѳд-ячий, а, е
сидѳти	сид-ячи	сид-ячий, а, е
вѳсѳти	вис-ячи	вис-ячий, а, е
лежѳти	лѳж-ячи	лѳж-ячий, а, е
ходѳти	ход-ячи	ход-ячий, а, е
плѳкати	плѳ-чучи	плѳ-чучий, а, е і т. д. ¹⁾

¹⁾ Побіч: плачучи, стоячи, сидячи, несучи... акцентує ся також: плачучѳ, стоячѳ, сидячѳ, несучѳ... Ся двояка акцентуація поясняє ся

Показане тут явище зовсім подібне до явища описаного в устуні попереднім; і причина явища подібна.

Причасник — се щось посереднього межі прикметником і дієсловом: се дієсловний прикметник, се дійство подумане як прикмета.

Причасники невідмінні або дієприслівники, як: *кблючи, б́удучи, пла́чучи, ви́дячи, хо́дячи* і т. д. означають прикмету дійства; вони мають значення більше дієсловне, предикатівне, абстрактне: ті причасники — се більше ще дієслова, як прикметники і тому в тих причасниках наголошує ся дієсловний корінь. Противно причасники відмінні або дієприкметники як *колю́чий, буду́чий, плачу́чий, видя́чий, ходя́чий* і т. д. означають прикмету особи або річі; вони мають значення більше прикметне, атрибутивне, конкретне; ті причасники вже менше дієслова а більше прикметниками і тому наголошує ся в них те, що їм надає характер прикметників, значить, наросток: — *-ячий, -яча, -яче* зглядно: *-ючий, -юча, -юче*.

Сюди належить і так само поясняє ся згадане вже в другій главі явище, що деякі діяльні причастники часу минувшого (*participia praeteriti activi*), коли перетворюють ся через додане наростка *-ий -ая -ов* на прикметники, пересувають наголос з кореня на наросток:

<i>гни́в, гни́ла, гни́ло</i>	<i>гни́лий, гни́ла, гни́лє</i>
<i>умѐр, умѐрла, умѐрло</i>	<i>умерлі́й, умерла́, умерлє́</i>
<i>здо́х, здо́хла, здо́хло</i>	<i>здохли́й, а́, є́</i>

VI. *Comparativus* (і *superlativus*) прикметників, утворений при помочи наростка *-ший*, має наголос на пни, хоч би дотичні прикметники в першій степені (*positivi*) мали наголос на закінченю, приміром

<i>тверди́й</i>	<i>тве́рдший</i> (Жел. 952, 953)
<i>тонкі́й</i>	<i>то́нший</i> (ibid. 974)
<i>рі́дкий</i> -	<i>рі́дший</i> (ibid. 805)
<i>висо́кий</i>	<i>ви́сший, ви́шший</i> (ibid. 87, 93)

переміною відголоску в наголос і буде на инчій місці основно вияснена. Правило се не прикладає ся до причасників, що перед наростком *-ючий, а, е* мають дієсловний наросток *-а-, -ї-, -у-*, отже закінчений на *-аючи(ї), -ючи(ї), -уючи(ї)*; як приміром; *співа́ючи(ї), літа́ючи(ї), сивію́чи(ї), зеленію́чи(ї), віру́ючи(ї), купу́ючи(ї)* і т. п. Такі причасники мають завжди однаковий наголос і в формі відмінній і в формі невідмінній. Причина сего буде вияснена на инчій місці.

тяжкий	тя́жший (ibid. 997)
пустий	пу́стший, пу́щий (ibid. 789 i 791)
старий	ста́рший (ibid. 915 i 916)
тупий	ту́пший (ibid. 992 i 993)
низкий	ни́зший
глубокий	глу́бший
плиткий	плі́тший
мягкий	мя́кший
глухий	глу́хший
сухий	су́хший
слабий	сла́бший
скупий	ску́пший
молодий	моло́дший
дорогий	доро́жший i т. д.

Причина сего явища лежить в тім, що в comparativ-i (i superlativ-i) прикмета виражена якимсь прикметником виступає в вишнім, більшим степені, аніж в positivі, а що понятє тої прикмети містить ся в пни прикметника, тому в comparativі (i superlativ-i) акцентує ся пень, хоч би дотичний прикметник в першім степені не мав акценту на пни.

VII. В богатых іменниках инакше акцентує ся число одиначне, а инакше число многе.¹⁾

Тота зміна акцентуації в числі многим має три форми:

а) Богато іменників мужеського, середнього і женського роду, що в числі одиначнім акцентують закінченє, завертають в числі многим акцент на пень слова;²⁾ приміром:

гора́	го́ри
вода́	во́ди
нога́	но́ги
рука́	ру́ки
мара́	ма́ри
сестра́	се́стри
стіна́	сте́ни
ріка́	рі́ки
трава́	тра́ви i т. д.
сторона́	сто́рони
голова́	го́лови
чередá	че́реди

¹⁾ Гляди: Hanusz, op. cit. ст. 325 i д.

²⁾ Подібно в мові великоруській і мовах полуднево-славянських.

	борона́	бо́рони
	сирота́	сі́ротн
	вівця́	ві́вці
кінь	ко́ня	ко́ні
гріш	гроша́	гро́ші (Жел. 160)
швець	ше́вця	ше́вці
купець	ку́пця	ку́пці
стрілець	стрі́льця	стрі́льці
кравець	кравця́	кра́вці
молодець	моло́дця	моло́дці
синець	сінця́	сі́нці
конець	кі́нця	кі́нці (Жел. 362)
вінець	ві́нця	ві́нці (Жел. 106) і т. д.
огонь	огня́	о́гні
овіс	вівса́	ві́вси (Жел. 94)
осіл	осла́	о́сли
орієл	орля́	о́рли і т. д.
село́		се́ла
виво́		ві́на
ребро́		ре́бра
ведро́		ве́дра
сукно́		су́кна
вікно́		ві́кна
письмо́		пи́сьма
лице́		ли́ця
яйце́		я́йця
молоко́		моло́ка
полотно́		полото́на
решето́		ре́шета і т. д.

б) Богато іменників мужеського, середнього і женського роду, що в числі одиничнім мають акцент на пни, пересувають його в числі mnogім на закінченє;¹⁾ приміром:

ха́та	хати́
ба́ба	баби́
ма́ма	мама́
па́нна	панни́

¹⁾ В великоруській і в полудневославянських мовах іменники женського роду ніколи не посувають наголосу в числі mnogім на кінець слова, на закінченє, а іменники середнього рода дуже рідко; порівнай Napusz, op. cit. 364, 373, 385, 387. Вєрхратський, op. cit. 402.

<i>ста́йна</i>	<i>стайнѣ</i>	
<i>кла́дня</i>	<i>кладнѣ</i>	
<i>дру́жба</i>	<i>дружби́</i>	
<i>гре́бля</i>	<i>греблѣ́</i>	
<i>пи́сениця</i>	<i>пшеницѣ́</i>	
<i>капу́ста</i>	<i>капустѣ́</i>	
<i>стодо́ла</i>	<i>стодолѣ́</i>	
<i>соки́ра</i>	<i>сокири́</i>	
<i>грома́да</i>	<i>громади́</i>	
<i>па́лиця</i>	<i>палицѣ́</i>	
<i>дѣ́вка</i>	<i>дѣвкѣ́</i>	
<i>жѣ́нка</i>	<i>жѣнкѣ́</i>	
<i>ха́тка</i>	<i>хаткѣ́</i>	
<i>голо́вка</i>	<i>головкѣ́</i>	
<i>сестри́чка</i>	<i>сестричкѣ́</i>	
<i>учи́телька</i>	<i>учителькѣ́</i>	
<i>я́лівка</i>	<i>ялівкѣ́</i>	
<i>кра́ска</i>	<i>краскѣ́</i>	
<i>га́дка</i>	<i>гадкѣ́</i>	
<i>ла́стівочка</i>	<i>ластівочкѣ́</i>	
<i>жѣ́ночка</i>	<i>жѣночкѣ́</i>	
<i>голово́нька</i>	<i>головонькѣ́</i>	і т. д.

2) <i>му́ж</i>	<i>му́жа</i>	<i>му́жѣ</i>
<i>си́н</i>	<i>сина́</i>	<i>синѣ́</i>
<i>бра́т</i>	<i>бра́та</i>	<i>братѣ́</i>
<i>во́ве</i>	<i>во́вка</i>	<i>вовкѣ́</i>
<i>хлі́б</i>	<i>хлі́ба</i>	<i>хлі́бѣ</i>
<i>ді́д</i>	<i>ді́да</i>	<i>ді́дѣ</i> і т. д.
<i>ба́тько</i>	<i>ба́тька</i>	<i>батькѣ́</i>
<i>стри́йко</i>	<i>стри́йка</i>	<i>стри́йкѣ́</i>
<i>ді́дько</i>	<i>ді́дька</i>	<i>ді́дкѣ́</i> і т. д.
<i>Ру́син</i>	<i>Ру́сина</i>	<i>Русинѣ́</i>
<i>По́ляк</i>	<i>По́ляка</i>	<i>Полякѣ́</i>
<i>пі́сар</i>	<i>пі́саря</i>	<i>писарѣ́</i>
<i>ці́сар</i>	<i>ці́саря</i>	<i>цісарѣ́</i>
<i>по́рох</i>	<i>по́роху</i>	<i>порохѣ́</i>
<i>во́рог</i>	<i>во́рога</i>	<i>ворогѣ́</i>
<i>го́лоє</i>	<i>го́лосу</i>	<i>голосѣ́</i>
<i>бе́рег</i>	<i>бе́рега</i>	<i>берегѣ́</i>

поп б вич	попо в ичі
еня ж евич	еня ж евичі
Дани л бвич	Дани л овичі
Бобик е вич	Бобик е вичі
Лазар е вич	Лазар е вичі і т. д.

3) мі с то	мі с тá
жи т о	жи т á
д л о	д л á
сло в о	сло в á
с ї но	с ї нá
мі с це	мі с цá
пра в о	пра в á
жи в о	жи в á і т. д.
бол о то	бол о тá
д е рево	д е р е вá
ч е рево	ч е р е вá
пр о ст ї рало	пр о ст ї р а лá і т. д.

4) с ї мя	с ї менá
ра м я	ра м енá
стр е мя	стр е менá і т. д.

в) Деякі іменники мужеського роду пересувають в числі многим акцент ближше до закінчення, але не на само закінчене;¹⁾ приміром :

п е р с тень	п е р с т е н ї
гр е б е нь	гр е б е н ї
ш е р ш ень	ш е р ш е н ї
л е б е дь	л е б е д ї
со б іл	со к о б ли
госп о д а р	госп о д а р ї
жов н їр	жов н їр и
Во л ох	Во л о х и
Гу ц ул	Гу ц у л и
Ци г ан	Ци г ан и і т. д.

З наведених тут прикладів бачимо, що в многих іменниках число многе відзначене від одиничного числа зміною наголосу —

¹⁾ Се характерна особливість українсько-руської мови, незвісна ані в велико-руській ані в полуднево-славянських мовах; порів. H a n u s z, op. cit. 343.

а спосіб, як тота зміна наголосу в числі многим наступає, залежить від того, де паде наголос слова в числі одиничнім.

А) Коли пень іменника в числі одиничнім глухий, ненаголошений — то в таким разі той глухий, ненаголошений пень відзначає в числі многим наголосом, — а то для того, щоби тим зазначити більшу скількість або многість тої річи, яку виражає пень іменника. Явище отее подібне до тих, які були описані в главі другій під VII і XI, і в отейй главі під I, II, V і VI, де так само більша скількість понятя вираженого словом відзначена наголосом пня чи там кореня.

Б) Як-жеж пень іменника вже і в числі одиничнім має на собі наголос, то тоді очевидно відзначене пня наголосом не довело би до пїли, бо не було би ніякої ріжницї межі числом одиничним а числом многим. Се й причина, що в таких словах, які вже в числі одиничнім мають акцент на пни, відзначає ся число многе так. що акцентує ся закінченє, котре становить відзнаку числа многого і котре само як раз понятє многости виражає.

В) Часом при тім не акцентує ся саме закінченє, але все бодай присуває ся, приближає ся акцент до закінченя.

Так пояснили ми собі зміну акцентуації в числі многим іменників — але тільки в части, бо не знаємо ще: 1) чому лише деякі іменники змінюють акцентуацію в числі многим, а деякі її зовсім не змінюють? і 2) чому з помежи тих іменників, що в числі многим акцент змінюють, одні вже в числі одиничнім мають наголос на закінченю — а другі доперва в числі многим наголос на закінченє пересувають?

Однак на ті питаня будемо могли відповісти аж в одній з дальших глав нашої розвідки — а на еім місци мусимо ще звернути увагу на одно дуже інтересне явище, яке сюди належить.

Богато іменників женського і середнього роду та деякі іменники мужеського роду, котрі в числі одиничнім мають наголос на пни, пересувають в числі многим наголос на закінченє лише тоді, коли треба виразити велику скількість; — колиж pluralis виражає лише невелику, малу скількість предметів, значить є ужитий в значіню dualis-у, то тоді такий pluralis в значіню dualis-у задержує наголос на пни так само, як число одиничне.

Акцентує ся проте :

дві (три, чотири) жінки — але: всі жінкі;

дві пánни — але: всі панні;

дві коно́вки — але: всі коно́вкі;
 дві грома́ди — але: всі грома́ді;
 дві соки́ри — але: всі соки́рі;
 дві учи́тельки — але: всі учи́телькі;
 дві дівки́ — але: всі дівкі́;
 дві ялі́вки — але: всі ялі́вкі;
 дві па́лиці — але: всі палиці́;
 дві ла́стівки — але: всі ла́стівкі; —
 два (три, чоти́ри) сло́ва — але: всі сло́ва;
 два місця́ — але: всі місця́;
 два дере́ва — але: всі дере́ва; —
 два (три, чотири) ро́ки — але: всі ро́кі;
 два бо́ки — але: всі бо́кі;
 два до́ми — але: всі до́ми...

З того бачимо, що хоч в українській мові форма dualis-y (числа подвійного) майже затратила ся, то однак в акцентуації відрізняє ся ще dualis від pluralis-y. Дальше бачимо з того, що то не конструкція етимологічна, морфологічна і фонологічна, але значене викликає зміну наголосу в числі mnogim: бо коли говоримо: дві дівки, дві панни, дві баби, два слова, два роки — то се той сам звук і та сама форма, що і в фразах: всі дівкі, всі панні, всі бабі, всі слова, всі роки і т. д. — лише значене в обох разях инакше — і акцент инакший. Очевидно, о скільки в нашій мові задержав ся ще декуди dualis — то і він підпадає такому самому акцентуаційному правилу і не пересуває акценту на закінчене, але задержує його на при так само, як в singularis а противно, як в pluralis; приміром:

дві па́нні — всі панні
 дві дівці́ — всі дівкі́
 дві грома́ді — всі громаді́
 дві ба́бі — всі бабі́ і т. д.¹⁾

В сій главі зіставили ми подвійні ряди слів. В обох рядах слова утворені з тих самих пнів або бодай з тих самих коренів — одначе оба ряди різнять ся значенем а разом з тим і наголосом. І тут бачимо пряму звязь між значенем слова і його акцентом. Ми

¹⁾ О скільки мені здає ся, доси не звернув ніхто уваги на акцентуацію імеників в dualis-i і в pluralis-y в значеню dualis-y.

бачили, що більша скількість дїйства в *verba-x iterativ-nih* і *perfectiv-nih*, висший степенъ прикмети в *comparativ-i* прикметників і більша скількість річий в *pluralis* іменників однаково відзначені пересуненем акценту на корінь або пень слова. Ми бачили дальше, що первістне, корінне, абстракційне значіне *adverbi-ŭv* і невідмінної форми причастника також відзначене акцентом кореня. В кінці ми бачили, що дїєсловні наростки *-a-*, *-i-*, *-и-*, які виражають тріванє дїйства, дальше наросток дїєприкметника *-ячий*, *-ючий*, приросток — ви і закінченє числа многого в іменниках, тоді відзначені наголосом, коли треба сильнійше зазначити те, що ті частиці виражають.

IV.

I. Прикметники утворені з іменників наростком *-овий*, *-ова*, *-ове*, як приміром: тáтовий, дуббвий, вітровий, треба поділити на три групи, які відрізняють ся між собою і значенєм і акцентуацією.

A. Першу групу становлять прикметники утворені наростком *-овий*, *-ова*, *-ове* від імени особи або персоніфікації для означеня, що хтось якусь річ держить, посідає, що якась річ до когось належить — себ-то для означеня посіданя, власности або приналежности (*adiectiva possessiva*); такі прикметники мають все акцент на тім самім місці, що *genitivus* іменника, від якого прикметник утворений, або иньшими словами: акцент таких прикметників рівнає ся акцентови *genitiv-у* імени первістного; приміром:

<i>nominativus</i> :	<i>genitivus</i> :	<i>adiectivum possessivum</i> :
брат	брáта	брáтовий
пан	пáна	пáновий
син	сúна	сúновий
дід	дéда	дéдовий
чорт	чóрта	чóртовий
Гриць	Грúця	Грúцевий...
піп	попá	попóвий
дядя	дякá	дякóвий
цар	царé	царéвий...
швець	шевцé	шевцéвий...
тáто	тáта	тáтовий
вúйко	вúйка	вúйковий

ді́дко	дідька	дідьковий
Дані́ло	Дані́ла	Дані́ловий...
Петро́	Петра́	Петро́вий
Павло́	Павла́	Павло́вий
Юрко́	Юрка́	Юрко́вий...
ці́сар	цї́саря	цї́саревий
пі́сар	пи́саря	пи́саревий
ге́тман	ге́тмана	ге́тмановий
госпо́дар	госпо́даря	госпо́даревий
чолові́к	чолові́ка	чолові́ковий
зло́дій	зло́дія	зло́дієвий
ці́ган	ці́гана	ці́гановий
ні́мець	ні́мця	ні́мцевий
До́вбуш	До́вбуша	До́вбушевий
Даві́д	Даві́да	Даві́довий
Про́кіп	Про́кіпа	Про́кіповий
Іва́н	Іва́на	Іва́новий
Володи́мир	Володи́мира	Володи́мировий
Константи́н	Константи́на	Константи́новий
Ону́фрій	Ону́фрія	Ону́фрієвий...
Пашке́вич	Пашке́вича	Пашке́вичовий
Кривони́с	Кривони́са	Кривони́совий
кова́ль	ковалі́	ковале́вий
кобза́р	кобзарі́	кобзаре́вий
бога́ч	богача́	богаче́вий
коро́ль	королю́	короле́вий
коза́к	козакá	козакóвий
краве́ць	кравці́	кравце́вий
Васи́ль	Василі́	Василе́вий
Оста́п	Остапа́	Остапо́вий
Богда́н	Богдана́	Богдано́вий
Палі́й	Пялі́я	Палі́євий
Кулі́ш	Кулі́ша	Кулі́шевий
Нича́й	Нича́я	Нича́євий
Романчу́к	Романчука́	Романчуко́вий
Масля́к	Масляка́	Масляко́вий
Щура́т	Щурата́	Щурато́вий...
во́вк	во́вка	во́вковий
ли́с	ли́са	ли́совий

медвідь	медвѣдя	медвѣдевий
цап	ца́па	ца́повий
жа́йворонок	жа́йворонка	жа́йворонковий
місяць	місяця	місяцевий
со́нце	со́нца	со́нцевий...
воробѣць	воробця́	воробце́вий
журавѣль	журавля́	журавле́вий
гуса́к	гусака́	гусако́вий..

На поданих тут прикладах бачимо, що як первісне імя задержує в genitiv-і акцент на пни, то і в утворенім від того імени прикметнику лишає ся акцент на тім самім місці; як жеж первісне імя пересуває в genitiv-і акцент на закінчене, то тоді і в утворенім від того імени прикметнику посуває ся акцент на склад *-ов-*, що заступає місце закінчення: значить, в усякім разі акцент прикметника рівнає ся акцентови genitiv-а іменника.

Б. Другу групу творять прикметники утворені наростком *-овий*, *-ова*, *-ове* з іменників, що означають материял; такі прикметники виражають, що якась річ з якогось материялу зроблена — і мають акцент все на наростку і то на першім його складі *-ов-*, при чому зовсім байдуже, який наголос має первісне імя; приміром:

імя первісне :   *прикметник :*

дуб, дуба	дубо́вий
бук, бу́ка	буко́вий
тис, ти́са	тисо́вий
клен, кле́на	клено́вий...
я́вір, я́вора	явро́вий
горо́х, горо́ху	горохо́вий
бура́к, бурака́	бурако́вий
чесні́к, чесника́	чеснико́вий
орі́х, орі́ха	оріхо́вий
ялове́ць, ялівця́	ялівце́вий ..
мали́на	малино́вий
калі́на	калино́вий
топо́ля	тополо́вий
со́бена	сосно́вий
ві́льха	вільхо́вий
ві́шня	вишне́вий
черешня	черешне́вий

рѳжа	рожевий
ліпа	липовий
смерека	смерековий
ліска	лісковий
осійка	осиковий
терен, (терня)	терновий...
бібр, бѳбра	бобрівий*)
рак, рака	раковий*)
слонь, слоня	слонівий*)
баранѳк, баранка	баранковий....
перла	перловий
коралі	коралівий
мáрмур	мармуровий
граніт	гранітовий
торф, тѳрфу	торфовий
криштáль	кришталівий
папір	паперовий
сафія́н	сафіяновий
шовк, шѳвку	шовковий
бронз (брѳнза)	бронзовий...

В. Третю групу творять такі прикметники утворені наростком *-овий, -ова, -ове*, які не означають ані посідаця ані материялу, а тільки якусь дальшу звязь між двома річами; такі прикметники творять ся з імен річий не живих або абстрактних. Прикметники сеї третьої групи мають наголос також все на наростку, але вже не на передостатнім складі, як в другій групі, але на остатнім складі а власне на закінченю *-ий, -а, -е*; приміром:

<i>імя первістне:</i>	<i>прикметник:</i>
дім, дѳму	домовий
ліс, лісу	лісовий
грѳб, грѳбу	гробовий
рід, рѳду	родовий
бік, бѳку	боковий
рік, рѳку	роковий
міст, мѳсту	мостовий
свѳіт, свѳіта	свѳітовий

*) Приміром: бобрівий кожух, ракова юшка, слонѳва кість — але *possesiva*: бѳброві очи, ракова криївка, слѳнева труба.

цвѣт, цвѣту	цвѣтовий
лист, лісту	листовий
люд, люду	людовий
мир, міру	мировий
лід, лѣду	ледовий
град, граду	градовий
грим, грóму	громовий
вітер, вітру	вітровий
ніс, нбса	носовий
вік, віку	віковий
сад, саду	садовий
край, краю	краввий
гріш, гроша	грошевий
степ, степу	степовий
дощ, дощу	дощевий
гурт, гурту	гуртовий
стіл, стола	столовий
двір, двора	дворовий
ряд, ряду	рядовий
гблос	голосовий
огонь, огню	огневий
пісок, піска	писковий
зима	зимовий
пара	паровий
лапа	лаповий (-é)
пóле	польовий
пра́во	правовий
гóрло	горловий
житé	житєвий
сѣрце	серцевий... ¹⁾

Акцентуація іменників утворених наростком *-овий, -ова, -ове* дуже інтересна; вона служить знаменитою ілюстрацією поставленої нами тези, що в слові акцентує ся той склад, що з огляду на значінє слова найважнійший.

Всі прикметники утворені з іменників наростком *-овий, -ова, -ове* означають якусь льогічну звязь межи двома особами, межи двома річами, або межи особою і річню.

¹⁾ Хто би мав які сумніви що до правдивости поданих тут акцентів, пехай загляне для переконання до Словаря Желєхівського.

Коли говоримо: „тáтова хата“, „дубб́ва лавка“, „польовá цвiтка“ — то сим зазначаемо якусь звязь льогiчну межи „татом“ i „хатою“, мiж „дубом“ i „лавкою“, мiж „полем“ i „цвiткою“. Та в кождiй з трех розрiжнених нами груп тотá звязь льогiчна инакша, рiжнородна. В першiй групi (пiд А.) звязь льогiчна лежить в тiм, що якась особа має якусь рiч, що якась рiч до якоїсь особи належить, а власне особа, що вiд її iмени утворено прикметник, виступає чинно: вона має тоту рiч, до якої iмени додано прикметник; коли кажемо: „тáтова хата“, „дякб́ве жито“, „брáтова корова“, „пiсарева книжка“ — то значить ся те саме, що: тато має хату, брат — корову, дяк — жито, писар — книжку. В другiй групi (пiд Б.) льогiчна звязь спочиває на тiм, що одна рiч становить матерiял, з якого друга рiч зроблена; iмя первiстне означає вже не особу, але рiч, i звязь тотá вже не чинна, але пасивна, та все таки дуже близька; коли говоримо: „яворб́ва скриня“, „дубб́вий стiл“, „шовкб́ва хустина“ — то значить, що скриня зроблена з явора, стiл з дуба, хустина з шовку. В кiнцi в третiй групi (пiд В.) прикметники зазначають якусь дальшу звязь; iмя первiстне також означає рiч таї звязь тут так само пасивна, як в другiй групi, але звязь тотá вже не така близька, як там; коли говоримо: „польовá цвiтка“, „зимовiй вiтер“, „паровá машина“, „вiтровiй млин“, „краввiй сойм“ — то значить, що цвiтка росте на полi, що вiтер дує в зимi, що машину порушає пара, а млин вiтер, що з краю вибирає ся сойм i т. д.

Рiвнобiжно з тою змiною значiня змiняє ся також акцентуацiя — а ся особливша рiвнобiжнiсть явищ вказує без сумнiву на те, що мiж значiнем а акцентуацiєю тих слiв заходить така звязь, як мiж причиною i наслiдком.

I так в першiй групi (пiд А.), де iмя первiстне означає особу i то особу, що якусь рiч має i над нею панує, прикметник вiд того iмени утворений задержує той сам наголос, який має iмя первiстне, а се тому, аби власне зазначити тоту перевагу, яку має властитель над своєю власностiю: льогiчна перевага того понятя, що мiстить ся в первiстнiм iмени, викликує акцентуацiйну перевагу тогож iмени, яка показує ся в тiм, що первiстне iмя накидує свiй акцент утвореному вiд него прикметникови. I що бiльше: прикметник задержує такий сам акцент, який має iмя первiстне в genitiv-i — а се тому, що власне genitivus possessivus виражає те саме, що i adiectivum

possesivum: „та́това хата“ значить тільки що „хата та́та“, „пíсарева книжка“ значить тільки що „книжка пíсаря“ а „богачо́ве поле“ значить тільки що „поле богача́“.

В другій і третій групі (під В і В), де вже первісне імя не має тої переваги, що в першій групі, бо означає не особу, а лише річ і де тота річ виступає пасивно — там і акцент первісного імени не лише не має вже ніякого впливу на акцент утвореного від того імени прикметника, але що більше, акцент відсуває ся від пня первісного імени і паде на наросток. І то ще в другій групі (під В) де зв'язь тіснійша, близша (бо означає материял) — там ще і акцент прикметника ближший до пня первісного імени, а в третій групі (під В.) де вже зв'язь дальша, вільнійша, там вже і акцент відсуває ся від пня первісного імени дальше аж на сам кінець слова.

Так то рівнобіжно з тим, як льогічна перевага первісного імени слабне, — слабне також вплив того імени на акцент прикметника від него утвореного і відповідно до того, як зв'язь льогічна означена тим прикметником стає що раз дальша, віддаює ся також акцент від пня власного імени і наближає ся до кінця слова, як се показує зіставленє отсих прикладів:

А (˘ ˘ ˘)	В (˘ ˘ ˘)	В (˘ ˘ ˘)
та́т-ов-ий	дуб-о́в-ий	вітр-ов-ий
бра́т-ов-ий	вишн-е́в-ий	зим-ов-ий
чо́рт-ов-ий	шовк-о́в-ий	степ-ов-ий
па́н-ов-ий	бобр-о́в-ий	ліс-ов-ий

Акцентує ся: вітрово́ий млин, але коли говоримо про вітер, як персоніфікацію, то тоді акцентуємо: Вітрово́і крїла = крїла вітра. Акцентує ся: боброво́ий ко́жух, але боброва кри́вка. Акцентує ся: дубо́ва скрїня — але дочка чоловіка, що має прізвище Дуб, зве ся: Ду́бова дочка́, а не Дубо́ва дочка. Подібно: ра́кові щі́лці, але: ра́бова юшка; сло́нева труба́ — але: сло́нева кість.¹⁾

II. Прикметники закінчені наростком *-ячий, -яча, -яче*, як приміром: ко́рво́ячий, гу́сячий, тру́дячий, го́рячий... -- мають двояке значінє і відповідно до того двояку акцентуацію.

¹⁾ Показана више акцентуація прикметників утворених наростком *-овий* не була доси ніким ані пояснена ані навіть помічена. Ганкевич, ор. сіт. 117 каже, що для акцентуації тих прикметників (утв. нар. *-овий*) годі поставити якісь правила, а Верхр. ор. сіт. 405 констатує лише факт, що тії прикметники всіляко наголошують ся (werden verschieden betont).

А) Першу групу творять прикметники утворені наростком *-ячий, -яча, -яче* від імен звірят; такі прикметники означають що якась річ до того звіряти належить (*adiectiva possessiva*), і мають акцент все на тім самім місци, що і слово первістне, значить, мають акцент звичайно на пни, а на наростку хіба лише тоді, коли сего вимагає аналогія слова первістного:

коро́ва	коро́в'ячий
ла́стівка	ла́стів'ячий
бар'я́н	бар'я́в'ячий
оле́нь	оле́н'ячий
когу́г	когу́г'ячий
го́луб	го́луб'ячий
ри́ба	ри́о'ячий
я́лівка	я́лов'ячий
осе́л	осле́ч'ий
худо́ба	худо́б'ячий
гу́сь рлur. гу́си	гу́с'ячий
воро́на	воро́в'ячий
свин'я́	свин'я́чий
я́стріб	я́стріб'ячий і т. д.

Б) Другу групу творять прикметники утворені наростком *-ячий, -яче, -яче*, від иньших імен; такі прикметники означають якусь внутрішню прикмету (а не приналежність), і мають акцент все на наростку *-ячий, -яча, -яче*, як приміром: *труд'ячий, гор'ячий, робот'ячий, смерд'ячий, добрячий...*

І у тих прикметників причина неоднакового способу акцентуації лежать в неоднаковім значеню тих слів а власне в неоднакових відносинах первістного слова до прикметника від него утвореного. В першій групі — коли говоримо: *коро́в'яча ста́йня, ла́стів'яче гні́здо, оле́н'ячі ро́ги, го́луб'яче яйце́..* то висказуємо сим, що *стайня* належить до корови, *гніздо* до *ластівки*, *роги* до *олена*, *яйце* до *голуба*; тут *корова, ластівка, олень, голуб* виступають активно, грають домінуючу ролю посідачів — і тотя льогічна перевага первістного слова виявляє ся в акцентуації власне тим, що прикметники утворені від імен тих звірят задержують наголос слова первістного. Тут первістне імя силою своєю переважного значіння накидає прикметникови від него утвореному свій акцент — зовсім так само, як се ми бачили в першій групі прикметників закінчених на *-овий, -ова, -ове*, що також означають приналежність або посіданє.

Противно в другій групі — коли кажемо: трудячий наймит, горячий борщ, смердячий гній і т. п. — то відносно слова первісного тут зовсім инче, а власне не активне, але пасивне: тут „труд“ не посідач, але витвір наймита, „горячо“ — витвір борщу, „смірд“ — витвір гною і т. д. Се пасивне значінє первісного слова і стало причиною, що воно не лише не в силі накинати свого наголосу утвореному від него прикметникови, але противно, в прикметнику тїм акцент цілком уступає з пня слова первісного і пересуває ся на наросток, подібно, як се ми бачили в другій і третій групі прикметників закінчених на *-овий, -ова, -ове*.¹⁾

III. Прикметники закінчені наростком *-авий, -ава, -аве*, як приміром: жовтавий, білявий, дїравий, гікавий, віспавий, мїршавий... мають також двояке значінє і двояку акцентуацію.

А) Першу групу творять прикметники утворені від инчих прикметників наростком *-авий, -ава, -аве* для означеня низшого, слабшого степеня тої самої прикмети, яку вже виражає первістий прикметник. Прикметники тої групи мають завжди наголос на наростку і то без огляду на місце наголосу в слові первістїм, як се показують отсі приклади:

жобтїй	жовтавий (Жел. 224)
крўглий	круглавий (ibid 383)
сїнїй	сивявий (ibid 865)
сївий	сивавий (ibid. 862)
рудїй	рудавий (ibid. 841)
білий	білявий (ibid. 30)
чорний	чорнявий (ibid. 1077)
твердїй	твердавий (ibid. 952)
блїдїй	блїдавий
грубїй	грубавий і т. д.

Б) Другу групу творять прикметники утворені наростком *-авий, -ава, -аве* від іменників звичайно для означеня якоїсь згїрдної прикмети, яка вибливає з того, що хтось має хибу виражену іменем первістїм. Такі прикметники задержують наголос слова первісного; приміром:

слїва	слїнавий (Жел. 883)
цўндри	цўндравий (ibid. 1058)
кїла	кїлавий (ibid. 342)

¹⁾ Верх. ор. cit. 405.

мірха	міршавий (ibid. 439)
діра́	діра́вий (ibid. 186)
кора́	кора́вий (ibid. 365)
ду́ло	ду́лавий (ibid. 209)
стру́п	стру́павий
віспа	віспавий
слеза́	слеза́вий
дра́нть	дра́нтавий і т. д.

Подібно:

гу́нати	гу́नावий (ibid. 163)
гі́кати	гі́кавий (ibid. 140)
шепеля́ти	шепеля́вий (ibid. 1087)...

В першій групі, де наросток *-авий* творить прикметники з прикметників, ослабляючи при тім степені дотичної прикмети, там того ослаблене значіння слова первісного, того обнижене степені викликає також обнижене наголосу на пни слова первісного: наголос уступає ся з пня слова первісного і паде на наросток, котрий як раз зазначає того обнижене степені і через те має рішачий вплив на значінє цілого слова. Зрозумієм се ліпше на прикладі: В прикметнику „жовт-а́вий“, пень слова первісного „жовт-“ виражає прикмету „жовтости“, а наросток -а́вий зазначає, що тої „жовтости“ лише троха, небогато, що то не „жовте“, лише „жовта́ве“ і власне тому, що в слові „жовта́вий“ тої жовтости мало, пень „жовт“ виражаючий тую жовтість стає глухий, без акценту — а натомість акцентує ся наросток -а́вий, щоби власне ліпше замаркувати той специфічний низький степені прикмети, виражений тим наростком. Протівно, в прикметниках другої групи, наросток *-авий* не має того значіння і тому прикметники ті задержують акцент первісного слова.¹⁾

IV. Дуже подібну появу спостерігаємо на іменниках женського рода, закінчених наростком *-авка*.

A) Іменники утворені тим наростком від дієслів для означення приладів до якоїсь роботи задержують акцент первісного слова; приміром:

сікати	сікавка (Жел. 863)
бліскати	бліскавка (ibid. 33).
щипати	щипавка (ibid. 1105).

¹⁾ Порівн. Верхратський, ор. cit. 405.

<i>блїмати</i>	<i>блїмавки</i> (ibid. 33)
<i>лїта́ти</i>	<i>лїта́вка</i> (ibid. 409)
<i>ми́гати</i>	<i>ми́гавка</i> (ibid. 436)
<i>но́рхати</i>	<i>но́рхавка</i> (ibid. 711).

Б) Натомість мають наголос на наростку іменники від приєметників утворені, такі як приміром:

біля́вка (Жел. 30)
 чорня́вка (ibid. 1077) —
 кучеря́вка
 кругля́вка
 дурня́вка...

V. Іменники женського рода, утворені наростком *-иця*, мають дуже різнородну акцентуацію відповідно до того, яке значіне надав той наросток іменникам при його помочи утвореним.

А) Імена здрібнілі, утворені наростком *-иця* від готових вже іменників женських, задержують заве́жди наголос слова первісного, значить, в тих словах паде наголос на той сам склад, що в слові первістнім, приміром:

<i>ла́ва</i>	<i>ла́в-иця</i> (Жел. 394) ¹⁾
<i>трава́</i>	<i>трав-и́ця</i> (ibid. 979)
<i>хо́пта</i>	<i>хо́птиця</i> (ibid. vacat)
<i>водá</i>	<i>води́ця</i> (ibid. 114)
<i>па́нна</i>	<i>па́нниця</i> (ibid. vacat)
<i>вдова́</i>	<i>вдови́ця</i> (ibid. 59)
<i>ку́рка</i>	<i>ку́риця</i> (ibid. 391) ¹⁾
<i>земля́</i>	<i>земли́ця</i> (ibid. 298)
<i>пола́</i>	<i>поли́ця</i> (ibid. 689)
<i>ма́ти</i>	<i>ма́тиця</i> (ibid. 430)
<i>копа́</i>	<i>копи́ця</i> (ibid. 364)
<i>чужина́</i>	<i>чужини́ця</i> (ibid. 1079)
<i>ота́ва</i>	<i>ота́виця</i> (ibid. 583)
<i>худоба́</i>	<i>худоби́ця</i> (ibid. 1048) ¹⁾
<i>па́пороть</i>	<i>па́поротиця</i> (ibid. 601)
<i>коро́ва</i>	<i>коро́виця</i> (ibid. 367)
<i>сторонá</i>	<i>сторони́ця</i> (ibid. vacat)
<i>солóма</i>	<i>солóмиця</i> (ibid. 894)
<i>капу́ста</i>	<i>капу́стиця</i> (ibid. 334)

¹⁾ В Словари Желех. хибно: лави́ця замість: ла́виця; кури́ця замість: ку́риця; худоби́ця замість: худóбиця; врештою всі иньчі слова так само акцентовані, як тут подано.

р ^і па	р ^і пиця (ibid 808)
б ^у льба	б ^у льбиця
п ^р а́вда	п ^р а́вдиця і т. д.

Б) Так само задержують наголос первісного слова імена осіб женського пола утворені наростком *-иця* на подоби мужеських іменників, закінчених наростком *-ик* або *-ець*; такі іменники утворені наростком *-иця* мають зовсім таке саме значіне, як анальоґічні іменники мужеські закінчені наростком *-ик* або *-ець*, а ріжнять ся від них лише женським полом; приклади:

у́ченик	у́чениця (Жел. 1023)
м ^у ченик	м ^у чениця (ibid. 460)
чарів ^н ик	чарів ^н иця (ibid. 1060)
садів ^н ик	садів ^н иця (ibid. 847)
огор ^о дник	огор ^о дниця (ibid. 554)
пес ^т ник	пес ^т ниця (ibid. vacat)
гр ^і шник	гр ^і шниця (ibid. 160)
роб ^і тник	роб ^і тниця (ibid. 809)
зр ^а дник	зр ^а дниця (ibid. 315)
заст ^у пник	заст ^у пниця (ibid. 274)
нев ^і льник	нев ^і льниця (ibid. 504, 505)
черв ^е ць	черв ^і ця (ibid. 1068)
год ^о ванець	год ^о ваниця (ibid. 147)
молод ^е ць	молод ^і ця (ibid. 450)
мирон ^о сець	мирон ^о сиця (ibid. 439) і т. д.

В) В іменниках утворених наростком *-иця* від імен звірят (або і осіб) для означеня са миці спостерігаємо два противні акцентуаційні стремління: з одного боку проявляє ся стремління задержати акцент первісного слова, з другого ж боку змаганє перенести акцент на наросток. Наслідок тих двох стремлінь такий, що слова тої групи мають наголос хиткий, то значить в однім і тім самім слові, після вподоби бесідника, або задержує ся акцент слова первісного, або акцентує ся наросток — так, що лише тоді, коли обі ті тенденції сходять ся в однім пунктї т. зн. коли і по анальоґії слова первісного акцент мусїв би падати на наросток, лише тоді має слово акцент сталий і непохитний. Приклади:

медв^ідь, медв^едя — медв^едиця або: медвед^іця
 олень, оленя — олен^іця або: олен^іця
 г^олуб, г^олуба — г^олубиця або: голуб^іця
 сокіл, соко́ла — соко́лиця або: соко́лиця
 я́струб, я́струба — я́струбиця або: я́струб^іця

ліс, *ліса*, plur. *ліси* — *лісиця* або : *лісиця*
 вóвк, *вóвка*, plur. *вовкі* — *вóвчиця* або : частійше *вовчиця*
 труп, *трупа* plur. *трупи* — *трупиця* або : *трупія*
 чóрт, *чóрта* plur. *чорті* — *чóртиця* або : *чортія*
 а́нгел, *а́нгела* — *а́нгелиця* або : *ангелиця* і т. д.¹⁾

Тота двојка і хитка акцентуація зливає ся в одностайну там, де вже в слові первістнім акцент паде на закінчене, так що акцент слова первістного і акцент наростка дають той сам результат: як приміром:

осéл, ослá	ослі́ця (Жел. 578)
козéл, кізлá	кізлі́ця (ibid. 345)
орéл, орлá	орлі́ця (ibid. 575)
опі́р, опира́	опи́рця (ibid. 571)
лéв, лівá	ліві́ця (ibid. 399)
лошá	лоші́ця (ibid. 414)
ягнá	ягні́ця (ibid. 1111)
телá	тели́ця (ibid. 954)
ца́р, царя́	ца́рця (ibid. 1050) і т. д.

Г) Іменники наростком *-ця* від прикметників в цілком на ново утворені, котрим наросток *-ця* надає зовсім нове, спеціяльне значінє, мають акцент завсїгди на наростку, без огляду на те, де паде акцент в слові первістнім:

білий	білі́ця (Жел. 29)
ейний	ейні́ця (ibid. 864)
гблий	голі́ця (ibid. 148)
тупій	тупі́ця (ibid. 992)
живій	живі́ця (ibid. 221)
мертвій	мертві́ця (ibid. 435)
сухий	суші́ця (ibid. 939)
сьвітлий	сьвітлі́ця (ibid. 856)
пра́вий	праві́ця (ibid. 732)
лі́вий	ліві́ця (ibid. 407)
кислий	кислі́ця (ibid. 343)
те́плий	теплі́ця (ibid. 957)
гіркий	гірчі́ця (ibid. 142)
квасній	квасні́ця (ibid. 339)
дрі́бний	дрі́бніця (ibid. 205)

¹⁾ У Желехівського (Словар): медведі́ця (з двојким акцентом) — зрештою лише: олені́ця, голубі́ця, лисі́ця, вовчі́ця, трупі́ця, чорті́ця, ангелі́ця; але за те: я́стрибі́ця, крі́лиця...

дурний	дурнийця (ibid. 210)
дівний	дівнийця (ibid. 181)
кінний	кіннийця (ibid. 345)
річний	річнийця (ibid. 808)
ручний	ручнийця (ibid. 845)
таємний	таємнийця (ibid. 944)
голосний	голоснийця (ibid. 150)
марний	марнийця (ibid. 428)
зимний	зимнийця (ibid. 299)
півний	півнийця (ibid. 631)
темний	темнийця (ibid. 955)
чорний	чорнийця (ягода) (ibid. 1075)
по-бóжний	божнийця (ibid. 37)
сировий	сировийця (ibid. 866)
зелений	зеленийця (ibid. 297)
сливóвий	сливовийця (ibid. vacat)
возовий	возовийця (ibid. 117)
водяний	водянийця (ibid. 115)
волóсяний	волосянийця (ibid. 119)
масляний	маслянийця і т. д.

Д) Також іменники утворені наростком *-ця* від страдних дієприкметників (particip. passivi) мають акцент на наростку, як приміром :

са́джений	садженийця (Жел. 847)
ді́лений	діленийця (ibid. 185)
бі́лений	біленийця (ibid. vacat)
па́лений	паленийця (ibid. 597)
ко́паний	копанийця (ibid. 364)
о́раний	оранийця (ibid. 574)
збі́раний	збиранийця (ibid. vacat) і т. д.

Впорядкувавши оттак іменники утворені наростком *-ця* на групі після їх основного значіння — легко пояснити їх акцентуацію. В групі А., де наросток *-ця* надає готовим вже іменникам лише здрібнілу форму, не змінюючи зрештою їх значіння — і в групі Б, де наросток *-ця* готовим вже іменникам мужесььким надає жіночий рід, також не змінюючи їх основного значіння — там наросток для того не має впливу на акцент утвореного ним слова, бо не творить властиво нічого нового, бо його творча сила дуже незначна; наслідком того всі ті іменники

задержують наголос первістного слова, бо коли основне значінє первістного слова в них не змінило ся — то і наголос первістного слова не має причини в них змінити ся.

Противно, в групах Г) і Д), де наросток *-иця* творить з прикметників і діє-прикметників зовсім нові іменники і надає їм зовсім нове, специфічне значінє, що дуже сильно різнить ся від значіння первістного слова — там очевидно сила творча наростка дуже велика і тому він відзначений акцентом — в наслідок чого наголос слова утвореного так мало подібний до наголосу слова первістного, як мало подібні до себе їх значіння.

Вкінці в групі В), (середній), де то наросток *-иця* творить з імен самців — імена самиць, там зміна значіння і сила творча наростка вправді більша як в групах А) і Б) однак менча, як в групах Г) і Д) і длятого то тій в групі наголос стає хиткий: бо і наросток акцент до себе притягає і слово первістне не остає без впливу на акцент слова утвореного. Рівнобіжно отже, як росте творча сила наростка, кріпшає його наголос; і рівнобіжно, як затирає ся значінє первістного слова в слові від него утворенім, в міру того слабне також вплив акценту слова первістного на наголос слова утвореного.¹⁾

VI. Іменники мужеського рода закінчені наростком *-ик*:

А) Коли наросток *-ик* творить з иньчих готових вже іменників імена здрібнілі, то тоді акцент ніколи не паде на наросток, іно завсїгди на пенє слова первістного²⁾ — приміром:

кінь	кóник (Жел. 363)
віл	вóлик (ibid. 117)
медвідь	медвéдик (ibid. 431)
пес	пéсик (ibid. 629)
паніч	пані́чик (ibid. 599)
богáч	богáчик (ibid. vacat)
я́вір	я́ворик (ibid. 1111)
горбóець	горбóчик (ibid. 154)

¹⁾ Порівнай: Гануш, ор. cit. ст. 246, 247. Виложені тут акцентуаційні правила дотично іменників утворених наростком *-иця* відкриті мною у перше; Ганушови і иньчим моїм попередникам вони зовсім не знані.

²⁾ Подібно, як в здрібнілих іменах утворених наростком *-иця*, в тою ріжницею, що наросток *-ик* в здрібнілих іменах ніколи не має акценту, а наросток *-иця* лише тоді, коли сего домагає ся аналогія первістного слова.

со́кіл	соко́лик (ibid. 894)
воробéць	вороб́чик (ibid. 121)
го́лубець	голуб́чик ((ibid. 150)
пан-оте́ць	пан-от́чик (ibid. 600)
півень	півни́к (ibid. 636)
гребенéць	гребі́нчик (ibid. vacat)
за́яць	за́ячик (ibid. 283)
ковéць	кві́нчик (ibid. 346)
купéць	куп́чик (ibid. 390)
крі́ль	крі́лик (ibid. 381)
све́рдел	све́рлик (ibid. 854)
ні́ж	но́жик (ibid. 532)
сті́л	сто́лик (ibid. 922)
ку́сень	ку́сник (ibid. 392) і т. д.

Б) Натомість иньчі іменники утворені наростком *-ик*, котрі не мають здрібнілого значіння, мають дуже часто акцент на наростку. Належать тут: 1) мужі́к (утворене від іменника муж, однак має значіне специфічне (= хлоп) а не здрібніле); 2) кулі́к, лилі́к, тупі́к; 3) утворені від прикметників закінчених на *-овий*, як: до-мові́к, лісові́к, судові́к, рядові́к, громові́к, польові́к, борові́к і т. д.; 4) *nomina agentis* утворені від прикметників закінчених на *-івний* (-овний), як: садівні́к, бунтівні́к, вартівні́к, чарівні́к, рабівні́к, гуртівні́к і т. д.; 5) імена збірні закінчені на *-ник*, як приміром: а) вільшні́к, бузні́к, малинні́к, вепринні́к, сїтні́к, хамні́к, травні́к, цвїтні́к, зільні́к... б) молодні́к, ялівні́к, старні́к... в) курні́к, голубні́к, бабні́к... г) збірні́к, річні́к, сїнні́к, сьпіванні́к, цїнні́к, судні́к, мисні́к, біжні́к і т. д.

Акцентауція іменників утворених наростком *-ик* поясняє ся тим, що в другій групі (Б), де наросток *-ик* творить зовсім нові слова — там його творча сила більша і тому він відзначений акцентом; натомість в першій групі (А), де наросток *-ик* не творить нових слів, а лише готовим вже словам надає здрібнілу форму, не змінюючи їх властивого значіння, там його сила творча менча і вплив його на значіне цілого слова дуже малий; тому в тих словах наросток ніколи не одержує акценту і акцент лишає ся на пни первістного слова.¹⁾

¹⁾ Порівн. Гануш, ор. сіт. ст. 235. Також акцентауція іменників утворених наростком *-ик* Ганушова і другим моїм попередникам незрозуміла, а поставлені тут правила помічені мною у перше.

VII. Іменники утворені наростком *-ець*.

А) Імена здрібнілі, утворені тим наростком від других, готових вже іменників, задержують наголос слова первісного, як приміром:

голуб, голу́ба	голубе́ць (Жел. 150)
огоро́д, огоро́да	огоро́дець (ibid. 154)
обі́д, обі́да	обі́дець (ibid. 539)
баран, барана́	баране́ць (ibid. 13)
топі́р, топора́	топоре́ць (ibid. 975)
яві́р, явора́	яворе́ць (ibid. 1111)
сті́л, стола́	столо́ець (ibid. 922)
хлоп, хло́па	хло́пець (ibid. 1040)
хлі́в, хліва́	хліве́ць (ibid. 1040)
хлі́б, хліба́	хлібе́ць (ibid. vacat)
мли́н, млина́	млине́ць (ibid. 445) і т. д.

Б) Іменники, утворені наростком *-ець* від дієсловних коренів для означення діяча (nomen agentis), мають акцент на наростку, як приміром:

купи́ти	купе́ць (Жел. 389)
кури́ти	куре́ць (ibid. 391)
гони́ти	гоне́ць (ibid. 151)
співа́ти	співе́ць (ibid. 901)
їзди́ти	їзде́ць (ibid. 327)
ши́ти	шве́ць (ibid. 1085)
кра́яти	краве́ць (ibid. 374)
жа́ти	жне́ць (ibid. 224)
гре́бсти	гребе́ць (ibid. 153)
борбти́ся	боре́ць (ibid. 39)
лови́ти	лове́ць (ibid. 411) і т. д.

(Виймок становлять іменники тої категорії зложені з приростком, як приміром: о-боро́нець, за-сту́пець, живо́-пісець, пер-мо́жець і т. д. Поясненє сього виїмку знайдемо пізнійше.)¹⁾

В) В кінці іменники утворені наростком *-ець* від прикметників, мають теж наголос на наростку, як приміром:

сі́нний	сине́ць (Жел. 864)
чо́рний	черне́ць (ibid. 1068)
чи́стий	чисте́ць (ibid. 1072)

¹⁾ Виймки сі стали ся під впливом т. зв. принципю рівноваги наголосу, про що буде мова в шестій главі сеї студії.

червоний	червонéць (ibid. vacat)
зелений	зеленéць (ibid. 297)
молодий	молодéць (ibid. 450)
щирий	щирéць (ibid. 1106)
сліпий	сліпéць (ibid. 884)
мокрій	мокрéць (ibid. 449) і т. д.

(О іменниках закінчених наростками зложеними як *-ан-ець*, *-ов-ець*, *-ал-ець*, *-ав-ець*, *-ин-ець*, *-ив-ець* і т. д. буде бесіда на ниньчій місци.)¹⁾

І тут бачимо, що де наросток (*-ець*) творить зовсім нові слова, як в другій і третій групі, там він відзначений акцентом; натомість в першій групі, де наросток (*-ець*) не творить нічого нового, лише готовим вже словам надає здрібнілу форму, там слово тим наростком здрібнене задержує наголос (первістного слова — подібно як се ми бачили у іменників здрібнілих, утворених наростками *-иця* і *-ик*.²⁾

VIII. Іменники мужеського і середнього рода утворені наростком: *-ко*:

А) Імена здрібнілі роду мужеського і середнього утворені наростком *-ко* від загальних імен (*nomina communia*) задержують наголос слова первістного:

та́то	та́т-ко (Жел. 951)
та́тко	та́точ-ко (ibidem)
вúй	вúй-ко (ibid. 131)
стри́й	стри́й-ко (ibid. vacat)
дя́дьо	дя́дь-ко (ibid. 212)
ли́ко	ли́ч-ко (ibid. 407)
си́то	си́т-ко (ibid. 866)
о́ко	о́ч-ко (ibid. 588)
у́хо	у́ш-ко (ibid. 1024)
гу́ся	гу́сят-ко (ibid. 165)
ку́ря	ку́рят-ко (ibid. 392)
теля́	теля́т-ко (ibid. 955)
осля́	осля́т-ко (ibid. 579)
молоко́	молоч-ко́ (ibid. 451)
кори́то	кори́т-ко (ibid. 366)
со́нце	со́неч-ко (ibid. 895) і т. д.

¹⁾ І сі ввімки стали ся під впливом т. зв. прінципу рівноваги наголосу, про що буде мова в шестій главі сеї студії.

²⁾ Порівнай: Гануш, ор. cit. 233.

Б) Однак здрібнілі імена утворені наростком *-ко* від імен власних (імен хрестних) мають майже завжди наголос на тімже наростку:

Юрій	Юр ^{ко} (Жел. 1110)
Гриць	Гриць ^{ко} (ibid. 150)
Семен	Сем ^{ко} , Семен ^{ко} (ibid. 860)
Іван	Іван ^{ко} (ibid. vacat)
Роман	Роман ^{ко} (ibid. vacat)
Василь	Василь ^{ко} (ibid. 57 ¹)
Лев	Лев ^{ко} (ibid. 399)
Омельян	Омель ^{ко} (ibid. 568) і т. д.

Лише імена хрестні славянського кореня задержують наголос первісного слова:

Володимі ^р	Володимі ^р ко
Яросла ^в	Яросла ^в ко і т. д.

В) Іменники, утворені наростком *-ко* від пнів дієсловних для означеня діяча (nomina agentis) мають наголос на наростку:

хапáти	хап ^{ко} (Жел. 1033)
стра́шити	страш ^{ко} (ibid. vacat)
хвалі́ти	хваль ^{ко} (ibid. 1035)
плюва́ти	плюй ^{ко} (ibid. vacat)
чвані́ти (ся)	чвань ^{ко} (ibid. 1062)
реві́ти	рев ^{ко} (ibid. 799)
храпі́ти	храп ^{ко} (ibid. 1045) і т. д.

(Про подібні іменники закінчені на *-айко*, *-уйко*, як: пола-та́йко, попроша́йко, алилу́йко... як також зложені (composita) як: не-зна́йко, за-бу́дько і т. д. буде мова на иньчім місці.)

Г) Іменники, утворені наростком *-ко* від прикметників, мають теж акцент на наростку:

грівий	грив ^{ко} (назва пса) (Жел. vacat)
лісий	лис ^{ко} (так само) (ibid. vacat)
рябий	ряб ^{ко} (так само) (ibid. 845)
глухий	глуш ^{ко} (ibid. 145)...

І тут знов бачимо те саме явище, яке зауважали ми вже на словах утворених наростками *-иця*, *-ик*, *-ець*. Там де наросток *-ко* творить нові слова, а то nomina agentis від дієсловних пнів або нові імена від прикметників, там творча сила того наростка більша і там він відзначений акцентом. Про-

¹) У Желехівського Словарі: Василько (мабуть помилкою).

тивно, там, де наросток *-ко* не творить нових слів, лише готовим вже словам надає здрібнілу форму, там задержує ся наголос слова первісного. І тут дальше бачимо, що первісне слово тоді лише притягає до себе наголос, коли воно зрозуміле, коли воно свого рідного, славянського накорінка, як се має місце при іменах загальних (потіпа communia) та при іменах хрестних славянського коріння. Протівно імена хрестні чужозазичні, отже незрозумілі, не притягають до себе наголосу і тому в таких словах наросток *-ко* відзначений акцентом, бо тут се одинока частиця, котра чужому слову надає рідний українсько-руський характер.¹⁾

ІХ. Іменники женського рода утворені наростком *-на*, ділять ся так що до значіння як і що до акцентуації на дві групи:

А. Іменники утворені наростком *-на* від готових вже іменників, а то від імен осіб мужеського рода для означення осіб женського рода, задержують наголос слова первісного; приміром:

пан, пана	пán-на (Жел. 599)
вуй, вуйа	вуй-на (ibid. 431)
стрий, стрія	стрий-на (ibid. 927)
Ярослав, Ярослава	Ярослав-на
але: князь, князя	квяж-на і княж-на (ibid. 352)...

Б. Протівно, іменники наростком *-на* від коренів зовсім на ново утворені, мають акцент на тімже наростку; приміром:

вес-на (Жел. 66)
сер-на (ibid. 862)
вій-на (ibid. 105)
ви-на (ibid. 79)
ці-на (ibid. 1055)
мі-на (ibid. 442)
сті-на (ibid. 921)
лу-на (ibid. 415)
пі-на (ibid. 653)
жов-на (ibid. 224 хибно: жовна)
сан-на (ibid. 852)
сторо-на (ibid. 923)
боро-на (ibid. 40)...

¹⁾ Порівнай, Гануш, ор. сіт. ст. 236 і 240. Мої попередники не розрізняють показаних тут акцентуаційних груп.

Ясна річ, що в іменниках другої групи сила творча наростка *-на* більша, як в іменниках першої групи, бо в другій групі творить той наросток зовсім нові слова просто з кореня, а в першій групі не творить нічого нового, лише модифікує значіне готових вже слів, і то модифікує лише о стілько, що з імен мужеського рода робить імена женського рода, не нарушаючи впрочім їх властивого значіння. В тім і лежить причина, що в словах другої групи наросток *-на* не має акценту.

З другого боку також легко зрозуміти, що коли в словах першої групи значіне слова первісного підпадає лише невеликій зміні, то і акцент слова первісного має вплив на наголос утвореного слова; натомість в словах другої групи зв'яз між значінем кореня і значінем утвореного слова дуже далека і то причина, що там корінь не має акценту. Бо коли кажемо: *пánна*, *княжнá*, *стри́йна* і т. д. — то кождий се розуміє, що слово: *пánна* — утворене від слова: *пан*, *кня́жна* від: *князь*, *стри́йна* від: *стрий* і т. д. А коли кажемо: *весна́*, *стíна*, *лунá* і т. д., то лише учений етимолоґ знає, що слово: *весна́* утворене з кореня *вес-* (той сам, що в слові *весéлий*), що слово: *стíна* утворене з кореня *ста-* (стати, стояти), що слово: *лунá* утворене з кореня *лук-* (той сам що в слові: *лучь*, лат. *lux*) і т. д.

Х. Іменники середнього рода, утворені наростком *-є* (*иє*), як: *писанє*, *сніданє*, *вóженє*; *пру́те*, *волбєс*, *ремíне* і т. д. — ділять ся так що до значіння, як і що до акцентуації на дві групи:

А) Іменники, утворені наростком *-є* (*иє*) з пнів дієсловних, а власне від причастників страдальних часу минушого (*participia praeteriti passivi*), для означення назви самого діїства (*nomina actionis*), задержують наголос слова первісного (звичайно на коріннім складі), приміром:

писáти, <i>писаний</i>	<i>писанє</i> (Жел. 633)
читáти, <i>читаний</i>	<i>читанє</i> (<i>ibid.</i> vacat)
сі́яти, <i>сі́яний</i>	<i>сі́янє</i> (<i>ibid.</i> 869)
купувáти, <i>купóваний</i> ,	<i>купóванє</i> (<i>ibid.</i> 390)
мíлувати, <i>мíлуваний</i>	<i>мíлуванє</i> (<i>ibid.</i> 438)
говорíти, <i>говóрений</i>	<i>говóренє</i> (<i>ibid.</i> vacat)
варíти, <i>варєний</i>	<i>варєнє</i> (<i>ibid.</i> 56)
стрі́ляти, <i>стрі́ляний</i>	<i>стрі́лянє</i> (<i>ibid.</i> vacat)
обмежíти, <i>обмежений</i>	<i>обме́женє</i> (<i>ibid.</i> 543)
питáти, <i>пíтаний</i>	<i>пíтанє</i> (<i>ibid.</i> 634)
оголосíти, <i>оголóшений</i>	<i>оголóшенє</i> (<i>ibid.</i> 554)
ві́ховати, <i>ві́хований</i>	<i>ві́хованє</i> (<i>ibid.</i> 91) і т. д.

Віинок становлять слова двоскладні, бо ті мають акцент на наростку, як приміром :

ші́ти, ші́тий	шитé, по-шитé
жі́ти, жі́тий	житé, по-житé
бі́ти, бі́тий	битé, під-битé
пра́ти, пра́ний	пранé
спа́ти, спа́ний	спанé
гра́ти, гра́ний	гранé
бу́ти, бу́тий	бутé
за-бу́ти, за-бу́тий	за-бутé
ку́ти, ку́тий	кутé
о-ку́ти, о-ку́тий	о-кутé і т. д.

(Пояснене тої виїмкової акцентуації слів двоскладних знайдемо пізнійше.)

Б) Другу групу становлять іменники утворені наростком -с від других іменників; се самі імена збірні (nomina collectiva) і мають завсїгди наголос на передостаннім складі, себто на складі, що попереджає наросток, а то без огляду на наголос слова первістного, як приміром :

во́лос	волóсе (Жел. 119)
ко́лос	колóсе (ibid. 360)
мо́туз	моту́зе (ibid. vacat)
ремі́нь	ремі́не (ibid. vacat)
ка́мінь	камі́не (ibid. 332)
зелó	зі́ле (ibid. 300)
ко́лесо	колíсе (ibid. 358)
кіл, кола́	кі́ле (ibid. 345)
пати́к, пати́ка	пати́че (ibid. vacat)
лома́ка	ломáче (ibid. 412)
пру́т, прута́	пру́те (ibid. 785)
Бог, Віг	збі́же (ibid. 284)
клак (клок)	кльóче (ibid. 350)
бі́лий	бі́ле (ibid. 29)
гора́	підгі́ре (ibid. 639)
дві́р, двора́	подві́ре (ibid. 675)
ку́т, кута́	поку́те (ibid. 687)
ді́л, до́лу	поді́ле (ibid. 576)
ко́ліно	поколíне (ibid. 685)
порóги	запорóже (ibid. 264)
рі́ка	порíче (ibid. 708)

Чорне море	Чорноморе (ibid. vacat)
сон, сну	просо́не (ibid. 778)
хміль, хмелю	похмі́ле (ibid. 727)
груди	погру́де (ibid. 674)..

В першій групі маємо *nomina actionis* утворені від пнів дієсловних, отже слова, що означають чисту абстракцію дієства означеного первістним словом. В тих іменниках наросток -е (не) не лише нічого не змінює в понятю первістного слова, але протилежно підносить і зазначає те поняття і надає йому його первістну, абстрактну чистоту. В тім і лежить причина, що наросток -е, котрий нічого не додає і не змінює в понятю слова первістного, отже не має ніякої творчої сили, остає без наголосу; — а що слово утворене тим наростком задержує значінє слова первістного в повній чистоті, длятого і акцент слова первістного остає в тім слові утворенім в повні незмінений.

Протилежно, в другій групі, наросток -е о стілько змінює значінє слова первістного, що з імен річий одних творить імена збірні (*nomina collectivae*); вправді єство річий не змінює ся, але змінює ся їх скількість. Значить: сила творча наростка тут не дуже велика і тому акцент не паде на наросток, але все таки наросток має якусь силу творчу і тому притягає до себе наголос на стілько, що той паде на склад найближчий до наростка.¹⁾

XI. А) Коли наросток -ва творить імена збірні (*nomina collectivae*) (з відтінком погорди, неприязни) — то тоді акцент паде на наросток:

Татари	Татарва́ (Жел. 950)
Жиди́	Жидова́ (ibid. vacat)
мужи́к	мужва́ (ibid. 457)
жова́	жінва́ (ibid. 224)
діти́	дітва́ (ibid. 187)...

Сюди належать також: Литва́, Мордва́, Москва́.²⁾

Б) В інших іменниках утворених наростком -ва, особливо в *nomina actionis*, наголос паде на корінь слова, а наросток не акцентує ся; приміром: жа́т-ва (Жел. 218), кля́т-ва (ibid. 351), бі́т-ва (ibid. 27), тра́т-ва (ibid. 980), же́рт-ва (ibid. 220), бра́т-ва (ibid. 44), ме́р-ва (ibid. 434), мо́-ва (ibid. 448), поло́-ва, (ibid. 690), ли́ж-ва (ibid. 403) і т. и.

¹⁾ Порівнай: Гануш, ор. cit. ст. 237 ss. — Ганкович ор. cit. ст. 117.

²⁾ Порівнай: Гануш, ор. cit. ст. 242, Верхратський ор. cit. ст. 396.

ХІІ. А) Так само наросток *-ьня* тоді лише відзначений акцентом, коли творить імена збірні (nomina collectiva) (також з відтінком погорди, неприязни); приміром: баб-*ня́*, хлоп-*ня́*, лях-*ня́*, жидів-*ня́*, пташ-*ня́*, комаш-*ня́*, злодій-*ня́*, жебрач *ня́*, драб-*ня́*, рід-*ня́*, двір-*ня́*; стукот-*ня́*, бігот-*ня́*, колот-*ня́*, гуркіт-*ня́*, хапат-*ня́*; свар-*ня́*, різ-*ня́*, гуль-*ня́*..

В таких словах акцентує ся наросток для ліпшого зазначеня многости і грубости, яку той наросток виражає.

Б) Противно, в иньчих словах утворених наростком *-ьня*, особливо таких, що означають місце дїйства, не акцентує ся того наростка; приміром: ста́й-ня, ку́зь-ня, па́р-ня, ку́х-ня, пра́ль-ня, чита́ль-ня, їда́ль-ня, січка́р-ня, робіт-ня, древі́г-ня, ла́з-ня, спле́т-ня, со́т-ня, кла́д-ня, ви́ш-ня, чере́ш-ня, кома́ш-ня, вече́р-ня, обі́д-ня, у́гре-ня, я́вч-ня і т. д.³⁾

ХІІІ. А) Коли наросток *-ище* або *-иско* творить імена грубі (nomina augmentativa) для означеня чогось грубого, поганого, великого, дивоглядного, нужденного, несимпатичного, то тоді в такім грубім імени наголос паде завсе́гди на на р о с т о к; приміром :

хлопець	хлопч ^і ище, хлопч ^і иско (Жел. 1040)
дівчина	дівчин ^і ище, дівчин ^і иско (ibid. 184)
свн, сїна	свин ^і ище (ibid. 864)
ма́ма	мам ^і ище (ibid. vacat)
ха́та	хат ^і ище (ibid. vacat)
чорт, чо́рта	чорт ^і ище (ibid. 1077)
медві́дь	медвед ^і ище (ibid. 432)
ко́рїнь	корен ^і ище (ibid. vacat)
пи́сар	писар ^і ище (ibid. vacat)
кома́р	комар ^і ище (ibid. vacat)
гре́бїнь	гребен ^і ище (ibid. 158)
Цы́ган	Циган ^і ище (ibid. vacat)
Іва́н	Іван ^і ище (ibid. vacat)
бідáка	бідач ^і ище (ibid. vacat)
сі́рота	сирот ^і ище (ibid. vacat)
чолові́к	чоловіч ^і ище (ibid. 1075) і т. д.

Очевидно в таких грубих словах акцентує ся наросток для того, щоби ліпше зазначити грубий характер наданий слову тим же наростком.

Б) Однак наросток *-ище*, *-иско* творить ще иньчі іменники, що зовсім не мають грубого значіння, а власне творить слова для

³⁾ Порівнай: Гануш, ор. cit. ст. 245.

означення місця, де щось є або робить ся або давніше було або діяло ся; такі слова задержують звичайно наголос на пни — а наросток *-ище, -иско* остає без акценту:

кладовище = місце, де трупи складає ся (Жел. 347)

пасовище, пасовиско = місце де пасє ся (ibid. 604)

леговище (-иско) = місце де лежть ся (ibid. 400)

окólnище (-ско) = місце де жиди трупи закопують (ibid. 565)

згарвище = місце, де горіло (ibid. 291)

пéчище = місце, де піч стояла (ibid. 631)

добрвище = місце, де був двір (ibid. 175)

огнище = місце, де огонь горить (ibid. 554)

рiчище = місце, де ріка плила (ibid. 808)

капустище = місце, де капуста росла (ibid. 334)..

Тут наросток *-ище* творить зовсім звичайні — а не грубі — слова; тут не має він того характеристичного, грубого значіння і для того вже не відзначений акцентом.¹⁾

XIV. Іменники, утворені наростком *-ина*, мають трояку акцентуацію. Одні мають наголос на наростку і то на першій його складі (себто на складі *-и-*), як приміром: год-íна, мал-íна, і т. д. Другі мають наголос на пни слова первістного, так що наросток не має акценту, як приміром: обста́в-ина, невзго́д-ина, теля́т-ина, туре́ч-чина, задні́рні́щ-ина, же́нщ-ина, іст-ина і т. д. Треті в кінці мають наголос, що правда, на наростку, але не на першій, лише на другій його складі (себто на складі *-на*), як приміром: стар-ина́, рівн-ина́, яр-ина́, нов-ина́, вітч-ина́ і т. д. Крім того багато ще і таких іменників, що мають акцент хиткий, значить акцентують або пень слова первістного — або другий склад наростка (але ніколи перший), як приміром: спа́дщ-ина або спа́дщ-ина́, німе́чч-ина або німе́ччина́, па́нщ-ина або па́нщ-ина́ і т. д.

І тут сеся різнородність акцентуації залежить від того, який вплив має наросток на значіння цілого слова. І так:

А) Завсiгди мають наголос на першій складі наростка отсі групи іменників:

1. Наросток *-ини* додає ся часто до готових вже імен на те, щоб надати їм значіння, що правда, здрібніле, але по-при те погірдливе, ну жденне або жалібне, одним словом значіння неко-

¹⁾ Гануш, ор. cit. ст. 241 — не розвізняє показаних тут груп акцентуаційних після їх значіння.

ристне, негативне; в таких іменниках акцентує ся завжди перший склад наростка¹⁾:

урядник	уряднич-іна (Жел. vacat)
писар	писар-іна (ibid. vacat)
професор	професор-іна (ibid. vacat)
піяк	піяч-іна (ibid. vacat)
пес	пс-іна (не те що: пс-ик) (ibid. 786)
кінь	кон-іна (не то що: кон-ик) (ibid. 363)
когút	когút-іна (не те що: когút-ик) (ibid. vacat)
хлопець	хлопч-іна (не те що: хлопч-ик) (ibid. 1040)
хата	хат-іна (не те що: хат-ка) (ibid. 1034)
світа	світ-іна (не те що: світ-ка) (ibid. vacat)
кожух	кожущ-іна (не те що: кожúшок) (ibid. 335)
місто	міст-іна (не те що: містóчко) (ibid. 444)
шапка	шапч-іна (не те що: шапочка) (ibid. 1083)...

2. Так само акцентують завжди перший склад наростка *-ина* nomina actionis утворені тим наростком від participi-a praeteriti passivi пнів дієсловних закінчених на *-а*, а се для означеня діланя недоладного, непутнього, непридатнього, а при тім накопиченого, збірного; такі іменники мають отже значіне з одного боку погiрдливе а з другого боку збирне, колективне²⁾, як приміром:

писан-іна (не те що: писан-є) (Жел. 633)
біган-іна (не те що: біган-є) (ibid. 28)
латан-іна (не то що: латан-є) (ibid. 398)
крутан-іна (не те що: кручен-є) (ibid. 384)
хапан-іна (не те що: хапан-є) (ibid. vacat)
збиран-іна (не то ще: збіран-є) (ibid. 283)
капан-іна (не те що: капан-є) (ibid. 333)
тяган-іна (не то що: тяган-є) (ibid. 996)...

Слово: „писанє“ означає само дійство, чисту абстракцію дійства; натомість слово: „писаніна“ значить тільки що „багато непогiрбного і недоладного писаня“.

3. Таку саму акцентуацію мають імена творивні (Stoffnamen) утворені наростком *-ина* від participi. praet passivi пнів

¹⁾ Пригадую, що іменники подібного значіння утворені наростками *-ва*, *-ня*, *-ище* також акцентують наросток.

²⁾ Пригадую, що іменники такого самого значіння утворені наростками *-ва*, *-ня*, *-ик* також акцентують наросток.

дієсловних закінчених на *-и*; для означення конкретного про-
дукту діїства; як приміром:

вуджений	вуджен- <i>їна</i> (Жел. 131)
скажений	скажен- <i>їна</i> (ibid. 869)
солений	солон- <i>їна</i> (ibid. 895)...

4. Сюди належать далше іменники утворені наростком *-ина*
від иньших іменників для означення, що правда, подібних, але
все таки нових, спеціальних понять; як приміром:

діл, дблу	дол- <i>їна</i> (Жел. 195)
гість, гбстя	гост- <i>їна</i> (ibid. 155)
люди	люд- <i>їна</i> (ibid. 419)
рід, рбду	род- <i>їна</i> (ibid. 810)
край, краю	кра- <i>їна</i> (ibid. 374)
год	год- <i>їна</i> (ibid. 147)
міст, мбсту	мост- <i>їна</i> (ibid. 454)
друг, дрўга	друж- <i>їна</i> (ibid. 207)
павук. павукá	павуч- <i>їна</i> (ibid. 595)
перб	пер- <i>їна</i> (ibid. 628)
ріст, рбсту	рост- <i>їна</i> (ibid. 840)...

5. Вкінци належать сюди імена збірні з рoстинного сьвіта,
переважно назви корчів, як: мал-*їна*, яф-*їна*, уж-*їна*, вепр-*їна*,
кал-*їна*, ял-*їна*, кидр-*їна*, терн-*їна*, лїщ-*їна*, вільш-*їна*, крўш-*їна*,
черемш-*їна*, сокор-*їна* і т. д.¹⁾

Б) Завсїгди мають наголос на корени — а нїколи не мають на
наростку — імена абстрактні утворені наростком *-їна* від коренїв
дієсловних для означення назви діїства (помен actionis);
іменники ті по більшій часті уживають ся лише в числі многим;
деякі одначе також в числі одиничнім; приміром:

об-стáв-ина	(Жел. 549)
не-вз-гбд-ина	(ibid. 502)
за-прбс-ини	(ibid. 265)
за-клáд-ини	(ibid. 249)
с-хбд-ини	(ibid. 941)
об-збр-ини	(ibid. 539)
роз-вáл-ина	(ibid. 813)
від-вїд-ини	(ibid. 96)
від-нбс-ини	(ibid. 100 хибно: відносїни)...

¹⁾ Порівнай collectiva рoстинного сьвіта утворені наростком *-ик*
(а властиво *-ьник*); гляди висше в отсїй главї, відступ VI, Б) 5. а).

В) Натомість іменники утворені наростком *-ина* від прикметників для означення загального, абстрактного поняття (отже також імена абстрактні однак, але не *nomina actionis*) — або задержують на *пни* наголос слова первісного, або переносять той наголос на другий склад наростка, причім наголос звичайно буває хиткий — одначе ніколи не наголошують першого складу наростка; приміром:

лісий	<i>ліс-ина</i> або <i>лис-ина</i> (Жел. 404)
високий	<i>висо́ч-ина</i> або <i>височ-ина</i> (ibid. 88)
великий	<i>вели́ч-ина</i> або <i>велич-ина</i> (ibid. 61)
далекий	<i>дале́ч-ина</i> або <i>далеч-ина</i> (ibid. 17)
польський	<i>польщ-ина</i> або <i>польщ-ина</i> (ibid. 694)
руський	<i>ру́щ-ина</i> або <i>рущ-ина</i> (ibid. 845)
німецький	<i>німе́чч-ина</i> або <i>німечч-ина</i> (ibid. 530)
панський	<i>па́нщ-ина</i> або <i>панщ-ина</i> (ibid. 600)
женський	<i>же́ньщ-ина</i> або <i>женьщ-ина</i> (ibid.)
мужеський	<i>му́жч-ина</i> або <i>мужч-ина</i> (ibid. 457)
гайдамацький	<i>гайдама́чч-ина</i> або <i>гайдамачч-ина</i> (ibid. 134)
гетьманський	<i>гетьма́нщ-ина</i> або <i>гетьманщ-ина</i> (ibid. 139)
попівський	<i>попівщ-ина</i> або <i>попівщ-ина</i> (ibid. 703)
батьківський	<i>ба́тьківщ-ина</i> або <i>батьківщ-ина</i> (ibid. 14)
отецький	<i>о́тч-ина</i> або <i>вітч-ина</i> (ibid. 109)
старий	<i>стар-ина</i> (ibid. 915)
давний	<i>давн-ина</i> (ibid. 171)
новий	<i>нов-ина</i> (ibid. 531)
тихий	<i>тиш-ина</i> (ibid. 966)
дїкий	<i>дич-ина</i> (ibid. vacat)
чужий	<i>чуж-ина</i> (ibid. 1079)
довгий	<i>довж-ина</i> (ibid. 190)
глибокий	<i>глуб-ина</i> (ibid. 144)
ниський	<i>низ-ина</i> (ibid. 528)
рівний	<i>рівн-ина</i> (ibid. 804)
теплий	<i>тепл-ина</i> (ibid. 957)
квасний	<i>квасн-ина</i> (ibid. 339)
гнилий	<i>гнил-ина</i> (ibid. 145)
всякий	<i>всяч-ина</i> і <i>всяч-ина</i> (ibid. 129)
сїдий	<i>сїд-ина</i> і <i>сїд-ина</i> (ibid. 867)
їстий	<i>їст-ина</i> (ibid. 325)
босий	<i>бос-ини</i> (ibid. 41)...

2. Іменники утворені наростком *-ина* від готових вже іменників для означення матеріялу, творива, задержують наголос первісного слова і переносять його на наросток лише під впливом анальоїї первісного слова; приміром:

поросѣя, поросѣяти	поросѣят-ина (Жел. 710)
теля, теляти	телят-ина (ibid. 955)
гусь, гúся, гúсяти	гúсят-ина (ibid. 165)
кур, кúря, кúряти	кúрят-ина (ibid. 392)
барáн, баранаá	баран-ина (ibid. 13)
зáяць, зáяця	зáяч-ина (ibid. vacat)
коза́, кози́	коз-ина і коз-ина́ (ibid. 356)
свиня́, свини́	свин-ина (ibid. 854)
лин, линá	лин-ина (ibid. 403)
яловиця	ялович-ина (ibid. 1113)
смере́ка	смереч-ина (ibid. 887)
оси́ка	осич-ина (ibid. 577)
береза	берез-ина (ibid. 24)
я́вір	явор-ина (ibid. 1111)
тис, тiса	тис-ина (ibid. 964)
очерёт	очерётина (ibid. 589)...

Отся різнородна акцентуація іменників закінчених наростком *-ина*¹⁾ спочиває на тих самих принципах, які ми пізнали вже доси в наголошуваню иньчих іменників, утворених иньчими наростками.

В групах А) 1) і 2), де наросток *-ина* надав утвореним собою іменникам значіне погірдливе, жалібне, нужденне, там той наросток відзначений акцентом так само, як наростки *-иско* або *-ище*, *-ья* і *-ва*, коли творять імена погірдливі.

В групах А) 2), 3) і 5), де наросток *-ина* творить імена збірні, там він також відзначений наголосом подібно, як і наростки *-ья*, *-ва* і *-ик* акцентують ся тоді, коли творять імена збірні, або як наросток *-є* притягає до себе наголос в іменах збірних.

В кінці наросток *-ина* акцентований також тоді, коли, як в групі А) 4) сильно зміняє значіне первісного слова і надає ново утвореному слову нове специфічне значіне; в таких разях, як вже ми бачили, також наростки *-иця*, *-ик*, *-ко* і *-на* відзначені акцентом.

Противно, в групах Б) і В), де наросток *-ина* творить імена абстрактні, а власне назви дійства (*nomina actionis*) (Б) і назви прикмет або абстракції річий (В), де отже

¹⁾ Порівнай: Гануш, *op. cit.* ст. 247 ss.

той наросток не спеціальізує первісного поняття, але противно те поняття узагальнює і підносить до абстрактної чистоти, там той наросток буває глухий, а натомість в слові утворенім тим наростком лишає ся наголос корінний або бодай наголос слова первісного: те саме явище спостерігаємо також на назвах дійства утворених наростком -*є*.

XVII. Іменники роду женського закінчені на *-анка* ділять ся так що до етимологічної структури, як що до значеня, так і що до акцентуації на чотири групи, а то:

А) З пнів дієсловних закінчених на *-а* (як: *писа-ти, чита-ти, хова-ти*) через додане наростка *-н* творять ся participi-ī praeter. passivi закінчені на *-ан-* (як: *пис-ан-ий, хов-ан-ий, чит-ан-ий*), а з тих participi-iv praet. pass. через додане наростка *-ка* творять ся іменники закінчені на *-анка*, які означають назву дійства або безпосередний предмет дійства і завжди задержують наголос слова первісного, котрий знов звичайно паде на корінь, а ніколи не паде на наросток; приміром:

хов-ан-ий	<i>хов-анка</i> (Жел. 1040)
лап-ан-ий	<i>лап-анка</i> (ibid. vacat)
спів-ан-ий	<i>спів-анка</i> (ibid. 901)
в'яз-ан-ий	<i>в'яз-анка</i> (ibid. 132)
обіц-ан-ий	<i>обіц-анка</i> (ibid. 541)
ховз-ан-ий	<i>ховз-анка</i> (ibid. 1042)
пис-ан-ий	<i>пис-анка</i> (ibid. 633)
чит-ан-ий	<i>чит-анка</i> (ibid. 1072)
маз-ан-ий	<i>маз-анка</i> (ibid. 422)
міш-ан-ий	<i>міш-анка</i> (ibid. 445)
гб'йд-ан-ий	<i>гб'йд-анка</i> (ibid. 148)
стір-ан-ий	<i>стір-анка</i> (ibid. 920)
о-був-ан-ий	<i>обув-анка</i> (ibid. 550)...

Подібно:

годов-ан-ий	<i>годов-анка</i> (ibid. 147)
коліс-ан-ий	<i>коліс-анка</i> (ibid. 358 хибно: <i>-анка</i>)
ві-хов-ан-ий	<i>ві-хов-анка</i> (ibid. 91 хибно: <i>-анка</i>)
муров-ан-ий	<i>муров-анка</i> (ibid. vacat)...

Б) Від іменників через додане наростка *-ан-ий* творять ся прикметники, як: *полотня-ний, весня-ний, бляшан-ий* і т. д.; а від тих прикметників через додане наростка *-ка* творять ся іменники закінчені на *-анка* (а властиво *-янка*) як *полотнянка, веснянка, бляшанка* і т. д. Такі іменники від прикметників утворені

і на *-янка* закінчені — се звичайно назви річий конкретних (після матеріялу, з якого зроблені) — і мають завсїгди наголос на наростку *-янка*, а власне на першім його складї, без огляду на наголос слова первісного. Приміри :

вóвна	вóвн-яний	вовн- <i>янка</i> (Жел. 113)
капу́ста	капу́ст-яний	капуст- <i>янка</i> (ibid, 324)
горо́х	горохов-яний	горохов- <i>янка</i> (ibid. 154)
овéс	вівс-яний	вівс- <i>янка</i> (ibid. 94)
ма́сло	масл-яний	масл- <i>янка</i> (ibid. 429)
дріт	дрот-яний	дрот- <i>янка</i> (ibid. 206)
бля́ха	бляш-яний	бляш- <i>янка</i> (ibid. 35)
весна́	весн-яний	весн- <i>янка</i> (ibid. 66)
полотно	полотн-яний	полотн- <i>янка</i> (ibid. 692)
земля́	земл-яний	земл- <i>янка</i> (ibid. 298)
водá	вод-яний	вод- <i>янка</i> (ibid. 115)...

Сюди належать дальше: бульб-*янка*, картофл-*янка*, слив-*янка*, ягод-*янка*, оброт-*янка*, волос-*янка* і т. д.

Г) Географічні, етнографічні і топографічні імена осіб женьського рода закінчені на *-анка* мають завсїгди наголос на наростку і то на першім його складї після анальоїї відповідних імен мужеських в числі многім:

галич-я́не	галич-я́нка (Жел. 135)
кієвл-я́не	кієвл-я́нка (ibid. 344)
подол-я́не	Подол-я́нка (ibid. 677)
підгір-я́не	підгір-я́нка (ibid. vacat)
сел-я́не	сел-я́нка (ibid. 859)
міщ-я́не	міщ-я́нка (ibid. 445)
город-я́не	город-я́нка (ibid. 154)
африк-я́не	африк-я́нка (ibid. vacat)
італї-я́не	італї-я́нка (ibid. 328)
молдав-я́не	молдав-я́нка (ibid. vacat)
христи-я́не	христи-я́нка (ibid. 1046)
лютер-я́не	лютер-я́нка (ibid. vacat)
пог-я́не	пог-я́нка (ibid. 672)
васил-я́не	васил-я́нка (ibid. vacat) і т. д.

Однак: ціг-я́нка і циг-я́нка після анальоїї: ціган і цигáne. (Жел. 1053).

Д) Так само акцентують завсїгди наросток *-анка* імена осіб женьських, утворені від імен осіб мужеських, для означеня степені свояцтва або суспільного становища; приміром:

вуй	ву- <i>янка</i> (Жел. 131)
стрий	стри- <i>янка</i> (ibid. vacat)
брат	брат- <i>янка</i> (ibid. 42)
піп, попаді	попад- <i>янка</i> (ibid. 702)
пан,	пан- <i>янка</i> (ieid. 600)
стáроста -	старост- <i>янка</i> (ibid. 916)
граф	граф- <i>янка</i> (ibid. vacat)...

XVIII. Наросток *-ин* творить двоякі слова а іменно: А) прикметники посідательні, як приміром: бáб-ин, паламáрч-ин, жінч-ин, царйц-ин і т. д. Б) іменники мужеського рода для означеня понять географічних, етнографічних, топографічних і подібних, як приміром: татар-*йн*, жидов-*йн*, литв-*йн*, поган-*йн*, римлян-*йн* і т. д.

ad А) Прикметники посідательні утворені наростком *-ин* від імен осіб женських або й від иньших іменників завсїгди задержують наголос слова первісного, так що наросток лише тоді акцентує ся, коли сего домагає ся аналогія слова первісного; приміром:

бáба	бáб-ин (Жел. 7)
бабу́ся	бабу́с-ин (ibid. vacat)
жінка	жінч-ин (ibid. 224)
мáтїр	мáтер-ин (ibid. 429)
царйця	царйц-ин (ibid. 1050)
княгіня	княгін-ин (ibid. vacat)
лáстівка	лáстївч-ин (ibid. vacat)
тїтка	тїтч-ин (ibid. 968)
тїту́ся	тїту́с-ин (ibid. 967)
тїточка	тїточч-ин (ibid. 967)
паламáрка	паламáрч-ин (ibid. vacat)
писарка	писарч-ин (ibid. vacat)
ткачїха	ткачїш-ин (ibid. 968)
Мару́ся	Мару́с-ин (ibid. vacat)
Олѐвка	Олѐнч-ин (ibid. vacat)
А́нночка	А́нночч-ин (ibid. vacat)
вдова́	вдов- <i>йн</i> (ibid. 595)
орѐл, орлá	орл- <i>йн</i> (- <i>ий</i>) (ibid. 475)
муравѐль, -авлѐя	муравл- <i>йн</i> (- <i>ий</i>) (ibid. 575)
Микáта	Микáт-ин (ibid. vacat) і т. д.

ad Б) Противно іменники утворені наростком *-ин* для означеня осіб роду мужеського з боку етнографічного, топогра-

фічного, соціального і т. и. мають майже завсїгди наголос на наростку, приміром:

- бояр-*ін* (Жел. 41)
- болгар-*ін* (ibid. 38)
- татар-*ін* (ibid. 950)
- литв-*ін* (ibid. 405)
- москв-*ін* (ibid. vacat)
- жидов-*ін* (ibid. 222)
- араб-*ін* (ibid. 5)
- половч-*ін* (ibid. 691 хибно: *половчин*)
- греч-*ін* (ibid. vacat)
- господ-*ін* (ibid. 155)
- вірмен-*ін* (ibid. vacat)
- київ-*ін* (ibid. 344)
- галичан-*ін* (ibid. 135)
- подолян-*ін* (ibid. 677)
- горожан-*ін* (ibid. 154)
- міщан-*ін* (ibid. 445)
- селян-*ін* (ibid. 859)
- християн-*ін* (ibid. 1046)
- поган-*ін* (ibid. 672)
- римлян-*ін* (ibid. 803) і т. д.¹⁾...

Виймки: рўс-ин, волѡш-ин; сѣрб-ин побіч: сѣрб-ін, тўрч-ин побіч: турч-ін.

Як бачимо, посідательні прикметники утворені наростком *-ин* задержують наголос первістного слова так само і з тої самої причини, що посідательні прикметники утворені наростком *-овий* або *-ий*, а етнографічні, топографічні, соціальні і т. и. назви осіб утворені наростком *-ин* мають акцент на наростку так само, як подібні іменники утворені наростком *-анка*.

В сїй главї зведено до купи цілі категорії таких слів, що хоч утворені тими самими наростками, але неоднаково наголошують ся. Ми бачили, що оден і той сам наросток в одних словах голосний, акцентований, а в других глухий, неакцентований і пізнали причину того явища, а власне пересвідчили ся, що наголос наростка стоїть в прямім відношеню до його льогічної сили творчої. Під льогічною силою творчою наростка розумію вплив його

¹⁾ Порівнай: Ганкевич, op. cit. §, 3. А) в).

на значіне утвореного ним слова. Кожде слово творить ся звичайно так, що або до кореня або до готового вже слова додає ся наросток. В першім разі слово належить до перворядної формації, в другім до другорядної. Кождий корінь і кожде слово мають якесь властиве собі значіне. Доданий наросток змінєє в більшій або меньшій степені значіне кореня, або значіне первісного слова і так надає ново-утвореному слову властиве йому значіне, котре від значіня кореня або первісного слова більше або меньше ріжнять ся. Чим більший вплив наростка на значіне слова ним утвореного, тим більша тота ріжниця. Тота ріжниця межа значінем кореня або первісного слова і значінем від них утвореного слова — се як-раз мірило льогічної сили творчої наростка, котрим те слово утворене. Тож ми бачили, що в тих категоріях слів, в котрих творча сила наростка велика, там наросток той буває акцентований, а в тих категоріях слів, де творча сила наростка мала, там наросток лишає ся глухий.

З другого боку ми пересвідчили ся, що наголос кореня стоїть в відносинах простої залежности первісної льогічної сили кореня, а наголос первісного слова в таких же відносинах до первісної льогічної сили первісного слова. Під первісною льогічною силою кореня або первісного слова розумію вплив кореня або слова первісного на значіне слова від них утвореного. Вплив той тим більший, чим меньша ріжниця межа значінем кореня або слова первісного і значінем слова від них утвореного. Тож ми бачили що наголос паде на корінь в тих словах, котрі задержали корінне значіне; а в тих словах, в котрих значіне кореня сильно змодифіковане, там корінь глухий. Так само бачили ми, що коли значіне первісного слова в слові від него утворенім лишає ся незмінене або дуже мало змінєє ся, там в слові утворенім паде акцент на те саме місце, що і в слові первіснім; колиж слово утворене дуже сильно ріжнять ся своїм значінем від первісного слова, там і наголоси обох тих слів ріжнять ся.

Зібравши все доси сказане разом, приходимо до отсего головного виводу:

1) що наголос наростка стоїть в відносинах простої залежности до його власної льогічної творчої сили, а в відворотних до льогічної сили кореня або слова первісного;

2) що наголос кореня і наголос слова первісного стоять в прямім відношеню до їх власної первісної сили льогічної, а відворотнім відношеню до творчої сили льогічної наростка;

З) що отже в кождім слові наголос кожної етимольогічної частини стоїть в прямім відношеню до єї власної льогічної сили, а в відворотнім відношеню до льогічної сили иньших етимольогічних частиць того самого слова.

Отсе основний принцип акцентуаційних появ, описаних в сій главі. Алеж се той сам принцип, який ми поставили вже в другій і третій главі, лише в инчій формі. Той, принцип — се з одного боку немнучий вивід, а з другого боку одинокє можливе виясненє веїх тих акцентуаційних правил, які ми досє в II, III і IV главі зібрали.

(Дальше буде.)

ВАРИАНТИ НА ДЕКОТРІ ШЕВЧЕНКОВІ ТВОРИ.

Подав Олександр Кониський.

Кілька літ тому назад оден з російських вістників періодичних подав був хорошу звістку, що наукові видання творів Шевченка стоять на черзі. Одначе з того часу минає семий рік, а та сподівана черга навіть не поблишала. Та правду кажучи, чудно і сподівати ся на її там, де майже половина Шевченкових творів не може бути надрукована, і той час, коли отсе „не може бути“ — зникне, геть від нас ще далеко.

Потреба наукового видання „Кобзаря“ — річ очевидна кождому, але вдовольнити її не в Росії, а хіба в Галичині, тай для Галичини — не скажу — чи вистарчило б нині на те матеріялу. Перш за все досі оголошено далеко ще не всі, які у кого є, варіанти до Шевченкових творів і не видано Шевченкових листів, хоча про виданне останніх були на Україні заходи ще р. 1876.

Позаторік і торік трапили ся мені документи, в яких я знайшов не мало варіантів на твори Шевченка.

Дорожачи кожним рядком написаним рукою нашого Кобзаря, я вважаю абсолютно потрібним подати своїм читачам ті варіанти, додавши кілька слів про жерела, з яких я їх добув.

Улаштовуючи торік до видання VI т. „Кобзаря“¹⁾, куда, на мою думку, треба завести усі листи Шевченка, я вдавав ся

---

¹⁾ Том сей я улаштовав до друку ще в січни р. 1899 і завів до його 174 листів Шевченка з коментарями. Надруковати його, як і паралельно з ним, коли не попереду, другий том Шевченкової жителіси залежить від Товариства ім. Шевченка, куда я вислав манускрипт жителіси в грудни р. 1898. К.

На бажанне автора і за згодою фільольогічної секції стаття ся друкуєть ся без усяких змін. *Ред.*

до О. Я. Кухаренка, просячи у його точних списків з листів Шевченка до покійного батька його, Кухаренка до Яківа Герасимовича. ВП. О. Кухаренко, замість списків, переслав до мене оригінали: з них показало ся, що Шевченко при листі 5/17 червня р. 1857 переслав до Кухаренка свої поеми: „Москалева Криниця“ і „Чернець“ і вірші „Вечір“. Порівнявши отсі твори з друкованими, я спостеріг значні відміни, котрі і подаю тут.

Годить ся тут додати, що з Яківом Кухаренком поет наш спізнав ся ще з початком р. 1840. Листували ся вони доволі часто. Правда, Шевченко майже десять років (1845 — 1854) не писав до свого друга, але се стало ся тому, що поета омилено було, буцім то Кухаренко помер; скоро ж він довідав ся, що се неправда, він зараз оновив своє листованне з ним, і листовав ся майже до смерти. З отсего знати, яку велику помилку зробив М. Ч. (здаєть ся Михайло Чалий) говорячи (Кіев. Стар. 1899 кн. 2, стор. 155), що він чув від небіжчика Федіра Лазаревського, що Шевченко ніколи і в вічі не бачив Я. Г. Кухаренка! Помилка ся стає ще більш чудною, коли ми пригадаємо собі, що д. Мих. Чалий, ще р. 1882 в своїй книзі „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“ згадує про Кухаренка!

Усі останні варіянти поталанило мені добути у одного з найширїйших приятелїв нашого поета у Л. М. Жемчужникова (відомого художника і етнографа¹⁾, що видавав при „Основі“ — „Живописную Украину“). Лев Михайлович зберіг три переплетені манускрипти на поштовому папері. Церша книжочка — 340 непереномерованих сторін; сюди переписано однією рукою і переписано доволі читко 130 Шевченкових творів, між ними: Княжна, Царі, Марина. На самому кінці, ще досі не друковані:

- А) Ой хоч буду віять
Не переставати,
Та вже того не одвію,
Що має Біг дати.
- Б) Дудуду, ду-дуду!
Родила ся на біду:
Соломою топити,
Горшком воду носити.

Нарешті невеличкий — 10 рядків вступ до „Титарівни“.

¹⁾ Дивись праці його в „Записках о Южи. Руси“ і в „Основі“.

Друга книжочка з такого ж самого паперу — 120 сторін. Писана иньшою вже рукою. Заведено сюди 25 Шевченкових творів і між ними оден твір досі ще не друкований „Подражаніє Іезекілю. Глава 19“.

Третя книжочка з такого ж паперу і такого ж формату. Перенумеровано 246 сторін; потім неперенумерованих записано 30 сторін. Через кілька чистих сторін, знов переписано, оловцем вже, Сон („На панщині пшеницю жала“). Письмо чисте, читке, походить на письмо другої книжочки. Від стор. 246 ідуть „Неофити“, писані иньшою знов рукою, що нагадує мені письмо О. М. Л. Нарешті Єретик (та частина, що надрукована вже) писана иньшою рукою.

В книжочці третій 28 творів — всі друковані вже. В книжочках — де оловцем, де атраментом є невеличкі поправки і додатки зроблені запевне рукою Шевченка.

Які саме люде переписували оті Шевченкові твори, я не відважу ся сказати запевне, але для мене річ певна — що переписували їх під доглядом автора, переписували з оригіналів, переписували не на те, щоб подавати до цензури і нарешті з великою осторогою про автора. Під багатьма творами, які здавали ся аби трохи „нескромними“ підписано переписувачем „Стихотвореніє это въ оригіналѣ зачеркнуто“.

Иньші цікаві подробиці, які трапляють ся, я подам окремо, коли подавати му варіанти.

Твори Шевченка в листі до Кухаренка, які заведені до тих манускриптів, я рівняв до „Кобзаря“, виданого у Львові, під редакторством небіщика професора Омеляна Огоновського, т. 1 і 2 р. 1893.

Ч е р н е ц ь .

рядок 2 . . . вже ніколи
 8 Жалю серцю завдавати!
 15 А шовками застигає
 19 . . . цебром — відром
 28 Голе виглядає;
 31 . . . з музикою
 45 Дам лиха закаблукам!
 А вони ж ті закаблукки
 Набрали ся лиха й муки!

- рядок 52 До Межигорського Спаса
Потанцював сивий;
57 Старий крикнув: „Іугу“!
60—64 Сьвяту браму одчинили,
Козака впустили
І знов браму зачинили,
На вік зачинили
Для козака.
67 Семен Палій Борозенський
71—73 В довгій расі Семен Палій
По келії ходить.
Иде чернець Семен Палій
87 А думкою чернець Палій
107—108 Борзну свою і Хвастовщину:
Загине все і сам загинеш,
110 Чернець заплакав, застогнав,
118—121 Надів клобук і чотки взяв,
І патерицю, і молитись,
За ту Україну молитись,
Старий чернець пошкандибав.

В Кухаренковому манускрипті на сему і край „Чернеця“, з датою р. 1847. Тим часом під сією поемою, надрукованою вперше, ще за життя автора в 1-ій книжці „Основи“, стоїть р. 1848. Яку ж дату треба признати певною?

Властиво кажучи ріжниця така не значна, що великої ваги не має, але замітимо от-що: До Орська, де поет написав „Чернеця“, Шевченко прибув 23 червня р. 1847, а з Орська з експедицією Бутакова в степ рушив він 12 мая р. 1848 і після того хоч і був в Орську (май—вересень р. 1850), але під строгою вартою в казематі, де годі було писати вірші. Коли потім поет був в Новопетровському, з ним не було і не могло бути творів писаних в Орську; вони були в Оренбурзі, на схованці, мабуть у Герна. З сего треба гадати, що „Чернеця“, якого знаходимо в листі до Кухаренка, Шевченко написав по пам'яті, не маючи первістно написаного в Орську. Не диво було помилити ся йому з первістною датою і ужити р. 1847 замість 1848. Коли ж вже р. 1858 перебуваючи в Нижньому Новгороді поет дістав з Оренбурга свою „Невольницьку поезию“, себ то твори, писані під час першого заслання, він тоді і полагодив помилку з датою.

Я добачаю і иньші умови, які кажуть мені, що дата 1848 певніша. Той настрій духа, який опановав Шевченка в Орську і який добре знати в віршів і листів його писаних підчас пе-

ребування в Орську — не однаковий за увесь той час. Настрій р. 1848 далеко більш в гармонії з тим, який переходить через поему „Чернець“.

Москалева криниця.

В „Кобзарі“ Огоновського (т. II стор. 193), як само і в „Кобзарі“ Пражському (т. I стор. 327) присвяченне стоїть так: „Я. Г. Кухаренкові, на память 7 мая 1857 року“, а в манускрипті стоїть: „Батькові Кошовому Я. Кухаренкові, на память 7 апреля року 1857“.

Ми не відаємо жадного факту такого, щоб в житю Шевченка став ся 7 мая року 1858 і був би таким важним, щоб поетови варто було і самому памятовати і своєму приятелю нагадати про його. Тим часом день 7 апреля (цвітня) мав за для поета свою і не малу вагу. 7 цвітня „як раз на Великдень“ Шевченко прийняв від Кухаренка „письмо і 25 руб. грошей“. Тим листом, як писав поет 22 цвітня р. 1857, Кухаренко зробив йому „таке сьвято, таке велике сьвято, що я його й на тім сьвітї не забуду“. Того ж самого дня Шевченко прийняв лист і від Мих. Лазаревського з доброю звісткою, що його небавом випустять з його „широкої хурдиги“, бо цар дав приказ „розбивати його кайдани“. Про той вплив, який Кухаренків лист зробив на поета, от що писав останній в листі, посилаючи „Москалеву криницю“: „Я думав, що я вже зледащів, захолонув в неволі, але бачу — ні! Нікому тільки було огню положить під мого, горем недобите серце старе, а ти, друже мій! догадав ся; взяв тай підкинув того сьвятого огню. Довго я читав твій лист, разів з десять... та закачавши рукава і заходив ся коло отсієї „Москалевої криниці“. Біг поміг... скінчив, мені і polegшало трохи... Я умисне приписав „Ченця“ і „Вечир“, щоб ти порівняв їх з „Криницею“; бо „Криниця“ сеголітня, а „Чернець“ і „Вечир“ Бог зна колишні. Чи помолодшав я серцем за 10 літ неволі?“...

Бачимо з сего, що дійсно день 7 цвітня р. 1857 був для Шевченка день незабутній і поет справедливо увіковичив його, присвятивши Кухаренкови „Москалеву криницю“ — „на память 7 апреля (квітня).

- рядок   2 За Уралом над Блеком,
              3 Недобиток, старий варнак

До слова Єлек примітка: „тогобічна, невеличка річка Уральська, вливаєть ся в Урал між Оренбургом і Уральськом“.
До слова, варнак: „клеймений каторжник“.

- рядок 29 І син семиліток,
30 Добре мавши діток —
32 В роскошах, а вдові
33 Убогій не до того.
43 Чи вже ж їй вік провіковать?
52 Як тая квіточка з трави,
57 Анї кара, ні кайдани
59 Тії сини не вбили...
64—66 Як її згадаю...
Як її згадаю...
Слухай сину,
79 То ськ собі, то так
101 Та з чумаками, та з волами,
108 Я таки бачивсь з лихом, сину!
115—120 То в вятя, то в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
Як на квіточку в садочку,
Тільки поглядає.
А я в шинку...
127 Та ба! треба вчитись,
Ще з малечку треба вчитись,
Як на сьвітї жити.
134 Привела до того...
Не забаром сто літ мине,
А я, сїй же Богу!
Таки й досї ще не знаю,
141 От-таке-то!
З журби батько,
З журби вмерла мати,
Чужі люде поховали...
168 В чорній грубі та в комині
187—188 Порадили громадою
Та скурвого сина —
Вдовиченка — ледащицю
Забили в скрипицю.
193—199 На сїм сьвітї — яка правда...
Темнеє, мій сину!
Аж страх темнеє творилось
В нас на Україні.
Нї вже, каже, добрі люде
203 У наймитах. Піду, каже, —
223 Через сад ота велика
262 Мов дівчата?... Так, сьвятеє
Борошно псовали

- рядок 262 Більш нічого... Я думаю
На іграшку
- 272 З дяком собі, та візьме
Та ще й прочитає
Апостола. У москалях
Вивчив ся читати.
О такий то був не певний
Максим отой, брате!
- 288 Святий муж на світі
Був Максим той. Мені ж, сину!
Було б не родить ся на світ Божий!
Такеє то сотворив я клятий!
Цьго б було, мій голубе!
Не треба б писати;
Бо се страшно... Страшно, сину!
У пеклі творить ся
Не такеє...
Так ти кажешь,
Що бачив Криницю
Москалеву?
- 308 І каратись буду
По вік-віки; бо сказано —
Проклятий Богом і людьми
- 317 Пазорами в твою душу...
- 357 Тай викопає під горою
- 365 Превисокий хрест поставив
- 373 То за його грішну душу
Господа молити!
- 416 Та тут його й поховали
- 419 І тую криницю
Москалевою прозвали...
От тобі й билиця
Про криницю Москалеву,
Страшная билиця.

До рядка 426 — бо тут Сібир була колись — автор додав примітку: „не дуже давно посідали каторжних на Єлек, чи в Єлецьку зациту, для ломки соли“.

427 І пропадаю, як собака,
Як той Іуда... Помолись

Дата: року 1857 мая 16.

Княжна.¹⁾

- рядок 17 У самому тому селі,
 19 Незвісно де вони взялись
 28 І яром геть собі село
 52 Сократ і в сіни не пускає
 53 Свою Ксантипу! Що ж робить...²⁾
 58 От і титул³⁾ тобі княгине!
 241 Стала не весела: —
 Ні, виросла веселою
 Та бачила села,
 Лютий голод на Україні,
 Тим і не весела.
 З п'яним батьком не бачилась;
 Село облетіла,
 Мов пташечка, у всіх була;
 Всі повеселіли.
 Там словами привітала,
 Там нагодовала..
 285 Княжна одна собі сидить
 В своєму тихому покою
 І дивить ся..
 313 В саду все покотом лежало,
 Харем і гості, де що впало!
 Тільки хазайн ще не впав,
 Останню чарку допивав
 Тай ту допив..
 331 Минає час... чутно з палат
 Неначе квалт, а потім знову —
 Не чуть нічого... І в той час..
 346 Так і ми його покинем.
 Так і Бог покине,
 Щоб не лізли такі гади
 В нашу Україну.
 А деж ділась осквернена?
 І сліду не стало!
 В селі сироти і вдови
 Знову заридали.
 394 У Києві великому
 Шукаючи старовини,
 В моїй Україні убогій
 Заїхав я у Чигирин
 І в монастир отой дівочий..

¹⁾ Нумерацію рядків я роблю, почавши з рядка: „Село! і серце одпочине!“

²⁾ Сей вар'янт надруковано і в Празькому „Кобзарі“.

³⁾ Спершу було — „Мундір“, але закреслено і над ним „титул“.

- рядок 402 Княжна якась із за Дніпра,
 Була богата, говорила:
 До Гробу Божого ходила,
 Верталась в Київ, одпочить
 Зайшла до нас; до нас убогих;
 Та мабуть... Тяжкая дорога
 Її спиткала... тяжко жить,
 З старцями по сьвіту ходить...
 Вона була ще молодю
- 403 В яких то праведних містах,
 І показала на могилу:
 Отут сердечная спочила...
 Ще не поставили хреста.

Відьма:¹)

- 38 Шатро край шляху напьяли,
 39 Богаття вбоге розвели.
 56 Отсе мабуть із за Дністра,
 105 З дівчатами такеє діють...
 106 Ще треба сина оженить.
 144 Другий дума: коли б швидче
 Достроїть палати,
 О тоді вже відпочину
 Аж у домовині;
 А убогий і так собі
 Де небудь загине.
 І обидва...

(Кобз. т. II ст. 280).

Циган:

Умер старійший старшина.

Відьма:

- Я думала в Туречині,
 Аж і там не має.
- стор. 281 Я шукаю пана,
 Проклятого пана,
 Щоб задушить; бо як увяв
 Мене молодю
 Тай остриг, неначе хлопця,
 І скривъ за собою
 Возив мене. У Бендерах
 Тоді ми стояли
 З москалями; а москалі
 Турка воювали.
 Ото ж, як раз проти Спаса
 Привела близнята.

¹) Більшість отсіх варьянтів з деякими одмінами надруковано в 2 т. Пражського „Кобзаря“. — О. К.

стор. 282 . . . Хотілось, бач,
 Щоб мене не знали!
 Підкралада ся до хати,
 Аж огню не має,
 Я думала, що батько спить,
 Аж батько вмірає
 І нікому руки скласти.
 Я перелякалась...
 Хата пустою смерділа...
 стор. 283 . . . що зробив би?

Циган:

Простив би, ей Богу!
 284 Аж і пан приїхав.
 О тоді було громадї
 І всім достало ся,
 Щоб мене не виганяли
 З батьківської хати;
 І взяв мене з близнятами
 До себе в палати.
 Ростуть, ростуть близняточка,
 А я утішаюсь:
 І в лютою гадюкою
 Я знову кохаюсь.
 Докохала ся до краю:
 Сина у лакеї
 Занапастив, а в дочкою...
 Чи чуєш з своєю...
 Чи це не гріх по вашому?
 Чи в вас так уміють?...
 А мині дав карбованця
 Та послав у Київ
 Послав Богу помолитись...
 Отож я й ходила,
 І молилась... Ні, цигане!
 Я дарма молилась...
 Чи в вас єсть Бог — який небудь?
 В нас його не має...

стор. 285 Замкнуті покої
 Пан поїхав десь в дочкою,
 Як перше зі мною
 І сина взяв; потім... потім...
 Далєбіг, не знаю
 Що робилось... Мині снилось
 Ніби то літаю
 Над байраками совою
 І дігей шукаю...
 Ні, не слухай!... і не дітей,

- Я шукала пана;
 А тепер уже не треба,
 Піду у цигане.
 Я вже сина оженила,
 А дочка й так буде;
 Давити ме по під тинню
 Поки найдуть...
- стор. 286 рядок 19 . . . Пішли степом
 І вільма устала
 Тай пішла сама за ними,
 А йдучи сьпівала:
 „Кажуть люде...“
- 291 4 У Київ ходила
 Та за пана покійного
 Господа молила.
- 293 6 Христітесь дівчата!
 Христіте ся, не квапте ся...

Н е о ф и т и .

Ся поема переписана в третій книжочці, письмом різко відмінним від письма перших двох; ніяких поправок рукою Шевченка нема. Пролог починаєть ся з „Благословенная в женах“. Поема датована 3 декабрія (грудня) р. 1857. Нижній Новгород. В даті очевидно писарська помилка. В Записках Шевченка („Кобзарь“ т. III, 158) під 8 грудня читаємо: „Усі отсі чотири дні (4, 5, 6 і 7 груд.) писав поему... здаєть ся назову її „Неофитами“.— В тексті помічаємо такі відміни:

- стор. 259 рядок 25 Щоб на Україну понеслось
 І на Україні сьвятилось.

III.

- 261 18 . . . І діти,
 І п'яний, голий отой Фавн,
 І син Алкид твій і гетери
 Всі, всі упали до землі.

IV.

- 262 10 Сивобородого. І слово
 Із уст апостола сьвятого
 Драгим елеєм потекло,
 І стихла оргія... а жриця
- 21 І за апостолом сьвятим
 За ним — учителем своїм
 І ти весела вишла з хати...

V.

стор. 263 рядок 5 . . . . . і син
 Алкид — твоя дитина,
 Твоя єдина родина,
 Любов єдина твоя
 Гине в неволі... І не знаєш

VII.

265 6 Самим їм дурня вихвалять
 І майстрові дали ковать
 Із бронзи кесаря
 26 Раби незрячі! кого
 Кого благаєте благії...
 33 Чи кат помилує кого?
 Моліться Богові одному

IX.

7 І рада ти і весела.
 Кумирові знову
 Помолилась; а кумир той
 На березі. Пішла ес,п,
 Трохи не сьпіваєш.

268 27 Не неофіт новий,
 А апостол великого,
 Христового слова,
 Слова істини..

XI.

3 Не слухала, і не ридала,
 А „Аллілуя“ подала
 За матерями христіянам.
 Мов давони загули кайдани
 На неофітах.

24 Уже внучата зачались:
 Не местники внучата тії,
 Христові воїни сьвятії
 І без огню, і без ножа

XII.

269 2 Минає тиждень: п'яний писарь,
 4 Рим пропиває, тривуу править.
 Ликує Рим!

XIII.

270 18 . . . . По Колізею
 19 Ревучим громом пронеслась
 І стихла буря...

XIV.

рядок 15 Пливе місяць круглолиций

XV.

стор. 272

15 Коло брами сіла
 Й важурилась. Не забаром
 Бража одчинилась
 І на вовах...
 26 Для царського таки слова
 50 І помолилась в перший раз
 За нас Росп'ятому,— і спас

Р у с а л к а.

(Кобзарь, т. II, стор. 75 — 6).

рядок 2 У білих палатах,
 17—25 Нехай в Дніпрі погуляє
 З своєю дочкою.
 Пливи ж моя Русаленько!...
 Хвилі мої хвилі!
 Привітайте мое любе,
 Дитя мое миле!
 Тай побігли,— а я собі
 Плила за водою.
 30 З сестрами гуляю
 Та на Київ позираю,
 Батька виглядаю;
 А може вже повінчалась
 У білих палатах
 53 І не чулась, як зустріли
 Дніпрові дівчата
 Та до неї! ухопили
 Тай ну лоскотати.
 „Сестри! сестри! не лоскотіть,
 Бо се моя мати“.

Л и л е я.

(ibidem стор. 77—79).

рядок 7 І царь — квітом називають,
 25 Як я тяжко виростала,
 І як умірала
 Моя мати — я не знаю:
 Вона все журилась

- І молила ся. На мене
 На малу дивилась
 І плакала. Я не знаю,
 Мій брате єдиний:
 Хто їй горе заподіяв;
 Я була дитина...
- рядок 61 На свігу під тином я умерла
 66—70 Весь гай звеселила;
 І ті ж люде і ті ж самі,
 Що зимою вбили,
 Поприходили весною
 Дивом дивоватись.
- 89—90 До білого, пониклого
 Личенька лилеї.

Петрусь.

(ibidem 186 — 192).

- 28 Засохне молодость твоя.
 31 Та аж за шлях собі зайшла
 52 . . . . . пасе ягнята
 Маленький хлопчик. — Чи се ти
 Петрусю? — „Я“... І подивилась
 Тай зраділа, похилилась.
 Мов та тополя. З сироти
 Очей не зводячи, згадала
 Убогий хутір. Там колись
 Вона убога виростала
 І дівувала. Пропали
 І гроши в купі пропили,
 На вік сьвіт Божий зав'язали.
 „Ходім, Петрусю! погулять,
 Ходімо в сад; ходім в палати;
 Ходім, не пасти мешь ягнята“...
 „А хто ж тут пасти ме ягнят?“
 „Нехай хто хоче!“... й повела
 В палати хлопчика в постелях.
 Причепурила і д...
- 80 Та ми не знаємо, що буде,
 Що виросте з того зерна,
 Що ми посіяли. Ми люде,
 А всемогутий хоч і знає,
 Та нам не скаже.
 Як би знала і д.
- 156 . . . . . Як хоч,
 А лихо, кажуть, перескоч!
 Не Бог судитиме, а люде.

Вони... вони тебе осудять
 Своім неправедним судом.
 Петруню! добра дитино!
 Ти ще не знаєш — неповинний —
 Як тяжко на світі любити!
 Любить, любить і марне гинуть
 І згинуть, віку не дожить.
 Вона — твоя сьвятая мати,
 Твоя єдина сестра;
 За неї рад ти умирати
 Хоч тричі на-день. Рад оддати
 За неї рай свій молодий,
 А більш нічого не даси,
 Бо серце гріх їй отдавати;
 То мати бідная твоя.

Неначе лютая знія,
 За серце біднее впила ся
 Любов нечистая. Не раєм,
 А лютим пеклом розлила ся
 По грішній крові і не знає,
 Сама не знає, що робить
 І що їй діяти з собою?
 Чи не схватись під водою,
 Чи то їй голову розбить?
 „Піду у Київ помолю ся,
 Молитва може оджене
 Диявола. Петруську!
 Молитва не спасе мене!
 Я у Дніпрі тоді втоплю ся...
 Моліте Господа дівчата,
 Моліте Господа, щоб мати
 І вас отак не продала
 За генерала, за палати.
 Моліте Бога, щоб весною
 Господь послав кого любить,
 Вам буде любо, любо жить.
 Любов та буде молодю
 І непорочною такою,
 Як сон дитини на зорі;
 А в осени любитись гріх!
 То не любов, то пекло буде;
 І осьміють, осудять люде,
 І Бог правдивий покара
 За чорнобривого Петра.

Щож то буде
 З превосходительною?...
 Та генерала напоїла,
 Щоб знав, як дівчину любить;
 Тай спать упоравшись лягла.

рядок 206 Заговорили щось погане
 За гробом люде ідучи.
 Ой не мине Господня кара,
 Великим громом упаде
 На грішну голову. Мов хмари
 Набралось люду. Аж гуде,
 Та все щось шепчуть про отруту
 І віби-то когось то ждуть,
 І разом стихли (і далі)
 222 Петрусь на ганок вихожає
 І до громади промовляє:
 „Неправда ваша! я зробив,
 Я генерала отруїв;
 А за що?... Я вже тее знаю
 І не скажу вам люде злі.
 Признаюсь, може, перед Богом.
 Взяли Петруся молодого

До пісні: „Як би тобі довело ся“ маємо в манускрипті той самий великий варьянт, що надруковано в II т. „Кобзаря“ вид. 1876 р. в Празі, стор. 130 — 134, у йому пропущено і означено . . . тільки один рядок на стор. 131:

“Та вилами пана
 І просадив“.

(Далі буде).

Miscellanea.

Замітка про гетьмана Сагайдачного.

Кажучи про смерть Петра Конашевича Сагайдачного, М. Максимович¹⁾ наводить із давнього помянника Київо-Михайловського монастиря поминальну запись роду сього славного гетьмана; але наводить з дуже важною помилкою, поправлене котрої дасть можливість зробити кілька досить цікавих висновків.

Запись буквально ось яка :

„Року 1647, априла 11. дня.

„Благочестивий мужъ панъ Петръ Конашевичъ Сагайдачний, гетманъ войска его кр. м. Запорозского, по многихъ знаменитыхъ военныхъ послугахъ и звѣставахъ, на ложи своемъ простеръ нозѣ свои, приложися къ отцемъ, съ добрымъ исповѣданіемъ, исполненъ благихъ дѣлъ и милостыне въ Кіевѣ. Погребенъ при церкви школы Словенское въ мѣсте на Подолѣ честно, въ домоу вратства церковного.

„Помани Господи душі рабъ своихъ: Петра, Конаса, Єлисея (при сѣм імени дописано з боку: „Казновского“) Алека гетмана (при сѣм імени дописано з боку: „Бородавка; не родичъ“).

У Максимовича дописки при іменах зовсім не наведені, а слово „гетмана“ попсовано на „Германа“. При тім покійний історик в увазі внизу не розуміє, кому могли належати імена Єлисея та Германа, коли йому звісно, що у гетьмана не було синів. Ясно, що М. Максимович сам помянника не бачив, а користувався чиеюсь медвежою службою. Імя Єлисея належить мабуть тестеві Сагайдачного, а імя Яков — гетьманові Бородавці. Як би Максимович сам читав помянник, то певно він не міг би не звернути уваги на тогочасні дописки, зроблені тим самим чорнилом і тою самою рукою (лише дрібнішим півуставом і курсивом), що робила помянну запись.

¹⁾ Собрание сочинений, т. I, ст. 350.

Через що гетьмана Бородавку записано до помянника побіч імени Сагайдачного? Через те, на нашу думку, що запись роблено після смерти гетьмана і може за наказом його жінки, котра знала, що Петро Конашевич поминав на молитві й Якова Бородавку, свого противника, вождя виписчиків, котрого він, як оповідає один із дневників, „за окриком цілого війська“, казав стягти, 8 вересня 1621 р.¹⁾ Се вбійство могло лежати тягарем на душі Сагайдачного; він міг записати імя гетьмана Бородавки в свій власний помянник і молити ся за него.

Сяк чи так, а ми дізнаємо ся, по перше, що незвісне доси імя гетьмана Бородавки було Яков і, по друге, що покаранє його Сагайдачним не перешкаджало йому почувати якусь моральну звязь із ним.

О. Шуровський.

Як австрійський уряд був заінтересував ся Бойками.

Надрукований понизше документ дістав я від д. М. З. Його розіслано циркулярем до руських деканатів ще тоді, коли вони муіли займати ся з обовязку не лише духовними справами, але й иньшими, що в ніякій звязи не стояли з урядом духовника, як справами політичними, поліційними і т. п. Булоб інтересно зібрати і оголосити збірку таких циркулярів уряду до духовенства з першої половини нашого віку, з яких показуєть ся, що уряди деканальні муіли навіть слідити за всякими підозрілими людьми, робити на них доноси до властей і пньше. Розумієть ся, що такі річи входили нераз в колізію з повагою духовного стану і муіли бути усунені, що й стало ся в другій половині нашого віку.

Інтересний сей документ для нас тому, що вказує, як навіть уряд, заінтригований назвою того відломку нашого народа, не дослідженого добре ще й доси²⁾, уважав за відповідне повести

¹⁾ Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej s. 18, 23, 83, 144.

²⁾ Література про Бойків досить убога, а що більше, перестаріла і невеликої стійности з ввічком кількох праць оголошених в найновіших часах. Подаю з неї що найважнійше: Ignacy Lubicz-Czerwiński, Okolica Zadniestrzka między Stryjem i Łomnicą. Lwów, 1811. — L. Gołębiowski, Lud polski, jego zwyczaje, zabobony. Warszawa, 1830. — Šafařík, Slovanské Starožitnosti, Praha, 1837, Šafařík, O zemi jmenované Bojky (Časopis Česk. Mus. 1837). — Вагилевич, Časopis Českého Museum, 1841. — Wincenty Pol, Rzut oka na północne stoki Karpat.

докладніші досліди і звернути ся в тій справі до найкомпетентніших людей, духовників, що жили між Бойками і знали їх жите найліпше. Здасть ся, що материяли зібрані між духовенством, мали бути з'ужиті в Чернітовій етнографії (Czörnig, Ethnographie der österreichischen Monarchie), що кілька літ пізнійше вийшла. Чи були одначе зібрані материяли і які, того не знаємо, бо про се не оголошено нічого, а у Черніта приходять лише короткі звістки про Бойків. Варто булоб пошукати в віденських архівах, чи не нашли би ся там деякі материяли, бо аби ніхто нічого не прислав у відповідь на циркуляр, то здасть ся неможливим.

Як видно, справа докладнішого досліду над Бойками вже за давнена, а все вартоб її відновити. Порозсилані відповідні квестіонарі між духовенство і учительство на Бойківщині, та наукова експедиція з кількох людей в ті сторони, моглиб викликати обширнішу монографію Бойківщини, що мала би не лише льокальне значінє, але моглаб становити цінний вклад в українсько-руську етнографію. Ініціативу в виповненю сього завдання схоче певно взяти на себе наша наукова інституція, Тов. ім. Шевченка.

22032

An

den g. kth. Hc. Dechant Lomnicki in Jaworów.

Die k. k. Direction der administrativen Statistik in Wien hat folgendes Ansuchen gestellt: Nach den Angaben des Čas český¹⁾, des Museums, des polnischen Čas²⁾, ferner Lewicki's, Schafarik's und anderer Gelehrten soll im Samborer und Stryer Kreis der ruthenische Stamm der Boiker vorkommen, welcher sich durch manche physische und moralische Eigenthümlichkeiten, so wie durch Dialekt von den

Kraków, 1851. — Головацький, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Т. I (Вступ: Карпатская Русь, ст. 712—725 і ин.). — Ольга Франко, Карпатські Бойки і їх родинне жите (Перший Вінок, жіночий альманах, Львів, 1887, ст. 217—230). — Охримович Знадоба до пізнання народніх звичаїв і поглядів правних (Жите і Слово, Т. III, 1895). — М. Зубрицький, Село Кіндратів (Турецького пов.) (Жите і Слово, Т. IV, 1894). — І. Франко, Слїди снохацтва в наших горах (Жите і Слово, Т. IV). Полеміка пок. Партицького з проф. Верхратським в фейлстонах „Дѣла“ та уваги на неї Охримовича і Франка в „Житю і Слові“ і иньші меньше важні.

¹⁾ В оригіналі: Čas český. Повинно властиво бути: Časopis Českého Museum.

²⁾ В ориг. Čas.

übrigen Ruthenen unterscheiden soll. Man hält ihn für Nachkommen der alten slavischen Boiker, deren schon der griechische Kaiser Konstantin Porphyrogenitus (in seinem Werke de administratione imperii) im 10 Jahrhundert erwähnt und deren hinterkarpathischer Gebieth er das Land Boiki nennt.

Die Direction der administrativen Statistik ist so eben mit der Verfassung des historischen erläuternden Textes zur ethnographischen Karte der österreichischen Monarchie beschäftigt und wendet sich daher, um Zeit zu gewinnen, unmittelbar an Euer Hochwohlgeboren mit der Bitte ihr gefälligst bekannt geben zu wollen, ob und in wie ferne solche Stammesnamen gegenwärtig noch vorkommen. Auch wollen Hoch. dieselben belläufig das Gebieth bezeichnen, welches sie einnehmen und neben deren annäherungsweise ermittelten Anzahl auch einige Daten über die physische und moralische Beschaffenheit, Lebensweise, Gebräuche u. s. w. und wo möglich auch einige Sprachproben (Volkslieder, Sprichwörter) hieher mittheilen.

Da Sie in der Lage sein dürften, diese Daten zu ermitteln, so werden der H. Dechant aufgefordert, solche in derangedeuteten Richtungen recht bald anher zu übermitteln.

Sambor am 17-ten Dezember 1851.

Підпис не читкий.

Подав В. Гнатюк.

Петро Лашкарьов.

(Некрольоґ).

Українсько-руська наука понесла прикру страту в особі сього не голосного, але дуже користного робітника — проф. Петра Лашкарьова. Великорос з роду (род. 1833 р. в Курщині, в родині сільського сьвященника), він був Киянином по вихованню й пізнійшій діяльності: вищу освіту одержав в київській духовній академії, вступивши сюди по скінченню курської семінарії, а по укінченню її (1859 р.) зістав ся при ній бакалявром з предметів канонічного права й церковної археології. По відлученню церковної археології в осібну катедру 1869 р., канонічне право зістало ся щоб так сказати — урядовим фахом небіжчика: він викладав його до смерти в академії, а від 1885 р. і в університеті, але в сій науці його діяльність не лишила особливо визначних слідів, противно до церковної археології видко, лежали його симпатії, й він до смерти віддавав її сво, свобідні від обовязкових зайнять часи. Його перша загальна праця — Религіозна монументальность (1868), компі-

лятивна й поверховна, не має значіння, але почавши інтересувати ся останками церковної архітектури на Україні, він видає кілька цінних праць. Першою з них була стаття про київську церкву Спаса на Берестовім, надр. 1867 р., за нею причинок „До питання про суздальську архітектуру XII в.“, де він дав звістки про лаврську Троїцьку церкву (на брамі); на Київський з'їзд 1874 р. він предложив ширший реферат — Київська архітектура X—XII в., що досі зістаєть ся головною, підставовою працею для давньої української архітектури. За тим пішли розвідки про останки церкви на Кудрявці, що проф. Лашкаръов уважав церквою св. Симеона (1879), про олтарний ківорій (1883), про останки староруського будівництва в Печерській Лаврі (1883), про фундаменти церкви в Переяславі (1889), про канівську успенську церкву (1898), про останки Гнилецького монастиря (1899); нарешті на київський археологічний з'їзд предложив він інтересний реферат про свої досліді над останками давньої будови в Чернигові і Новгороді сіверському, і ся праця була останньою: слідом, 28 серпня с. ст. Лашкаръов умер. Археологічні праці Лашкаръова вийшли 1898 р. збірником під титулом: Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты (про нього див. в бібліографічнім відділі сього тому); тільки дві остатні не увійшли туди; було б пожадано, аби останній його реферат був у всякім разі виданий.

В сумі археологічна спадщина Лашкаръова не велика: виключивши його загальну компіляцію, се все маленькі статейки (найбільша — про київську архітектуру — мало що переходить за два аркуші), і в сумі дають невелику книжку. Цінність їх лежить в тім, що вони містять в собі матеріал, збираний автором з автопсії, літами, принагідно — при перебудованню церков, при розкопках etc.; отже вони зістають ся джерелом для всяких студій давньої церковної архітектури. Можна жалувати, що автор так мало міг уділяти часу для таких дослідів, зайнятий різними професорськими й адміністраційними обовязками, але й зроблене ним дає йому право на вдячну пам'ять дослідників давньої руської штуки.

М. Грушевський.

Митрофан Дикарiв.

(Некрольоґічна звістка).

В останній хвилі наспіла сумна звістка про сьвіжу втрату, яку понесло наше Товариство в особі свого дійсного члена

і постійного співробітника Митрофана Дикарева, що упокоївся по довгій хоруванні 14 (26) падолиста в Катеринодарі на Кавказі. Висловляючи бажання, аби люде, що ближше знали ся з небіжчиком, подали докладніші звістки про жите його, ми подаємо тут коротенькі звістки про сього не звичайного чоловіка.

Покійник був родом з Вороніжчини, з етнографічного погранича українського і великоросійського народа, і його інтереси притягнули до себе етнографічні прикмети сеї пограничної людности: фільольогічні і фольклорні. Не діставши вищої освіти, він був автодидактом в сих науках, і се дає право на тим більше поважання до його діяльності. Етнографічні публікації він розпочав в 80-х рр. в воронізьких виданнях. В науковій літературі звернула на себе увагу його фільольогічна праця про воронізький міщанський говір (видана 1891 р.) як значним запасом етнографічного матеріяла, опублікованого при ній, так і статистичним методом автора. Пізнійше перенісши ся на Чорноморе, він віддасть ся етнографічним студиям сеї другої пограничної української марки. Між иньшим він почав слідити за фольклором *in statu nascenti* — за переказами, які повставали з ріжних незвичайних подій (його Програма для етнографического изслѣдованія народної жизни въ связи съ голодомъ и холерою, 1894, Народня гутірка з поводу коронації і Царскія загадки, 1898). Коли почав ся українсько-руський науковий рух в Галичині, Дикарів став дуже діяльним співробітником нашого Товариства. В I т. Етнографічного Збірника надрукована його статя: Різдвяні сьвятки в станиці Павлівський, під псевдонімом М. Крамаренка, в т. II — Чорноморські народні казки й анекдоти (39 NN), в т. V згадана уже збірка Народня гутірка з поводу коронації (49 NN). Інтересну програму „до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді“, із вступною статєю прислав він для I т. Матеріялів для українсько-руської етнології, але вона не вийшла в ній з браку місця і вийде в дальших томах. Останніми часами небіжчик ладив для видань Товариства народній календар, і серед сеї роботи захопила його смерть.

Покійник був членом Товариства від р. 1896, а при перших виборах дійсних членів, вибрано його, в числі десяти, дійсним членом в фільольогічній секції.

Пером йому земля!

М. Грушевський.

Наукова хроніка.

Огляд західно-європейської літератури по всесвітній історії,
історії літератури і штуки.

IV. Нові часи.

Реформація в Німеччині і французька революція — через свою вагу і багатство жерел все притягають увагу учених і виказують найбагатшу літературу. В сім році заступлена по-при се ще ювілейна література. Ювілей володіння цїсаря Франц-Йосифа I і короля саксонського, ювілей революції 1848 р. та ще смерть Бісмарка — викликали величезну, зовсім принагідну літературу, яку ми лише в головнім обговоримо.

1. Німеччина. Середовічна церков хорувала в своїй основі на гетерогенію цїлій. Вона стреміла — як ґрахічна організація — до заволодіння сьвітом, а в другого боку — як християнське товариство — до негації сьвіта. Коли в 12 ст. в боротьбі між духовною і сьвітською властю побіда звільна перекинула ся на бік першої, мусїла ясно виступити внутрішня суперечність християнських основ з церковною тактикою. Виступ Лютра і цїлий реформаційний рух годі инакше зрозуміти і відповідно оцінити, як лише на основі культурно-історичних відносин, викликаних як раз змаганнями і політикою середовічної церкви. Сими задачами займає ся простора праця: Berger, Arnold, E. — *Martin Luther in kulturgeschichtlicher Darstellung. Erster Theil. 1483—1525. ст. XXII—506. Zweiter Theil, I Hälfte: 1525—1532. ст. XII+299. Berlin 1895—98. 8°.* Зразу розвиває автор свою методологічну програму. У теологічних писателїв добачає він брак огляду на психологічний досьвід Лютера. Вони вважають справу Лютера чисто особистим продуктом і старають ся відокремити його від духових течій його часу. Через се неясно виходить обопільний вплив Лютера на сучасників і противно. Історики знов дуже занедбують особистий

момент. Бергер подає поступенний розвій поглядів і душевних вражін та боротьби Лютера від молодих літ. Не тут місце переходити всі фази, змальовані автором, і впливи, серед яких вони складали ся. Ми зупиняємо ся лише на загальнім огляді справи реформації. Точкою ваги діяльності Лютера не було визволенє від папства і римської церкви, лише витворенє „протестантського погляду на сьвіт“ „се суверенне поставленє самосьвідомости чоловіка, котре ми називаємо свободою сумління, відвічальність перед самим собою, свободою рішання, або автономією особистости“. Третє придбанє реформації — се витворенє нового ідеалу суспільности. Справи віри мусять, на думку Лютера, сповнювати ся серед суспільного устрою. До сих загальних поглядів навязує Бергер замітки про спір Лютера з Цвінглі. Між обома реформаторами були основні ріжницї, яких ніяким чином не можна було усунути. Цілком негідні були характери реформаторів, а через се й їх теологічні погляди. „Теологія Цвінглі опирає ся не лише виключно на павлово августинській основі, як у Лютера, але й на філософії Плятона, Стоїків і Сенеки. Теологія Лютера виробила ся з суми його релігійних досвідів, у Цвінглі була від самого початку християнська філософія“. — Політичні тогочасні події описує автор на основі Bezold - а історії реформації, але й тут лучить часто поодинокі події зовсім самостійно. Kalkoff, Paul. — Briefe, Depeschen und Berichte über Luther vom Wormser Reichstage 1521. Aus dem Englischen, Italienischen und Spanischen übersetzt. Halle, 8°, ст. VIII+95. Мала, але важна публікація. На основі просторих студій видав К. нове обробленє депеш Аляндра, і ся публікація служить доповненєм тамтої. Вона займає ся справозданєм иньших делегатів чужих держав на соїмі в Вормациї про лютеранську справу. До сего додано переднє слово, де автор характеризує поодиноких заграничних делегатів, розслідує їх становище до реформації й історичну вартість їх справоздань. Paulus, Nikol. — Luthers Lebensende. Eine kritische Untersuchung. Freiburg in Br. вел. 8°, ст. VIII+100. Справу сю обговорювано аж до найновіших часів, послугуючись нею до ріжних агітаторських цідей. Автор дивить ся на легенду про смерть Лютера як на вислід тодішнього загального звичаю: припускати у визначних противників неприродну смерть; віказує, що сьвідощтва, які наводять за самоубійством Лютера, не видержують критики і що маємо католицькі і протестантські сьвідощтва, котрі валять се оповіданє. Politische Korrespondenz der Stadt Strassburg im Zeitalter der Reformation. Dritter Bd. 1540—1545, bearbeitet von Otto Winkelmann, лекс. 8°, ст. XVIII+708. Strassburg. Останній том по-явив ся перед 11 роками. Поміщена тут незвичайно важна переписка

ляндграфа Филппа з Буцером і листи Іоана Штурма в часу останньої діяльності шмалькальдського союзу, себ то в часу посередництва між Англією і Францією 1545 р. Spahn, Martin. — Johannes Cochläus. Ein Lebensbild aus der Zeit der Kirchenspaltung. Berlin. вел. 8°, ст. XVI+377. Життєпись пожадана, бо ті, які вже маємо (Оттона, Вельдіге - Кремера, Гесса), або сторонничі, або перестарілі. В архівах, особливо в Кракові, удало ся авторови видобути багато нових жерел. Zwingliana. Mittheilungen zur Geschichte Zwinglis und der Reformation. Zürich, 8°. Збірка розвідок. Перша С. Vogt-а доказує, що Р. Schweizer несправедливо говорить про політику нейтральности Цвінглія. Се понятє під ту пору було невнане. Також справедливо догадує ся, що неохота до найманих військ мала причину економічну. Протестантські місцевости були в 16 ст. осередками промислу. Инше доволі натягнене, так нпр. родинні документи і опис селянського дому з реформаційної доби. Menčik, Ferd. — Die Reise Kaiser Maximilian II nach Spanien im. J. 1548. (Arch. f. österr. Gesch. 86, ст. 292—308) — про знайдений „витяг надзвичайних видатків“ в архіві Гарраха, де подаві кошти і докладний показчик місцевостей в подорожі Максиміліяна до Іспанії, як управителя краю в неприсутність Кароля V. Brandenburg, E. — Moritz von Sachsen. Bd. I. Bis zur Wittenberger Kapitulation. Leipzig, 8°, ст. VIII+557. В 1896 р. надрукував Б. розвідку про Генриха Саксонського, батька Маврикия (Hist. Jahrb. XVIII, 196), що була вступом до сеї праці. Обі вони писані майже виключно на основі архівального матеріяла і через се характер і діяльність князя, так ріжно досі осуджувані, являють ся в новім сьвітлі. Автор показує, що віра і релігійні справи були для князя річи байдужі. Виводи автора взагалі льогічні й оперті на основі; ліпше осудити їх зможемо аж тоді, як появить ся заповіджена автором публікація актів. Перший том кінчить ся з кінцем шмалькальдської війни. E. Brandenburg. — Der Regensburger Vertrag zwischen den Habsburgern und Moritz von Sachsen. (1546). Histor. Leitschr. 80, ст. 1—42) — подає в-перше повний текст договору в Регенсбургу 1546 р. між цісарем Каролом V, Фердинандом і князем Маврикиєм. Briefe und Akten zur Geschichte des sechzenten Jahrhunderts mit besonderer Rücksicht auf Baierns Fürstenhaus. Bd. V. Beiträge zur Geschichte Herzog Albrechts V. und des Landsberger Bundes. 1555—1598, von Walt. Goetz. München. 8°, ст. XI+946. Ляндсберґський союз 1556 р. не був ще досі основно оброблений і тому видавництво матеріяла до сеї справи було дуже пожадане. Сей союз, уложений між королем Фердинандом, баварським князем, сольно-

городським архієпископом і городом Аугсбургом для охорони мира, трівав аж до р. 1598. Душею союзу був князь Альбрехт V, котрому важна була охорона католиків. По його смерті союз почав розбивати ся, і під кінець належали до нього крім Баварії лише Вюрцбург і Авґсбург. 27 вересня 1598 р. роз'язав його князь Максиміліян. Goetz W. — Beiträge zur Geschichte Herzog Albrechts V. und des Landsberger Bundes 1556—98. München вел. 8° ст. XI+946. [Briefe und Akten zur Gesch. des 16. Ihrh. 5. Bd.] З сям томом кінчить ся збірка актів до історії другої половини 16 в. Він дає продовжене доповнень до історії Німеччини до р. 1580 Друффера, а далі веде історію лянцесберґського союзу до р. 1598. При тім звернено головну увагу на події баварської політики за Альбрехта V. Окремого переднього слова нема, бо видавець писав в р. 1896 окрему розвідку про баварську політику з початку володіння Альбрехта V. Schwarz, W. E. Die Nuntiaturkorrespondenz Kaspar Gropfers nebst verwandten Aktenstücken (1573—76). Padeborn, вел. 8°, ст. CXX+459. Ся публікація служить доповненем справоздань нунція Порція. Оба посольства були наслідком рішення папи Григорія, вступити в тіснійшу звязь з німецькими відносинами. Длятого замість одного нунція у Відни виславо кількох послів у різні сторони Німеччини. Гроппер не сповнив своєї задачі. Видавець старає ся оправдати його від закиду байдужности і бездільности. Дуже гарно вийшла житепись нунція, подана у вступі. Bertoüch, Ernst von. — Das Deutsche Reich und die Hohenzollern. Basel, 8°, ст. 535. Книжка більш популярна, писана не з вузько-прусського становища, містить багато інтересних поглядів, але попри се в там кілька грубих помилок. Wolf, G. — Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation. 1 Bd. 1 u. 2 Abt. Berlin, вел. 8°, ст. 272. Справу контр-реформації розроблювано новітшими часами не раз, останній зробив се Ріттер з католицького становища. Автор хоче сю справу розглянути з протестантської точки погляду. Його праця обчислена на 4 томи і має обіймати час від кінця шмалькальдської війни аж до приходу Густава Адольфа. Ся частина, що тепер появилася, дає докладний огляд церковного і політичного становища Німеччини при кінці шмалькальдської війни, проби поправи державної організації, відносини серед католицької і протестантської церкви. В. доходить до висліду, що 1546 р. церковні відносини були неготові, не сформовані, так само як і державні. В дальших частинах автор має оглянути повільну перемену угодowego католіцизма в офензивний католіцизм. Schroeder, F. — Aus der Zeit des klevischen Erbfolgestreites (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 305—

335, 792—826). В 1615 р. відкрили католицьку змову в місті Гох у Клевє. Змова ся була звернена проти протестантів і мала на меті видати місто Іспанцям. За участь посуджували 18 католицьких горожан, між иньшими й бурмістра. Авторони удалось віднайти опис сих подій, владжений донькою сего бурмістра панєю Геукелюм, і подає з нього справозданє доволі интересне і характерне для тодішніх суспільних і релігійних відносин. Spahn, M. — *Auswärtige Politik und innere Lage des Herzogtums Pommern von 1627—30 in ihrem Zusammenhange.* (Hist. Jahrbuch d. Grörrges-Gesell. 19, ст. 56—88). Упадок рільництва, торговлі і промислу, загальне в'убоженє краю — се причина, чому краї північної Німеччини а головно Поморя не виступали самостійно і рішучо в часі 30-літньої війни. Schulz, H. — *Wallenstein und die Zeit des dreissigjährigen Krieges.* Mit 4 Kunstbeilagen und 150 authentischen Abbild., вел. 8°, ст. IX+133. Bielefeld & Leipzig. Ся незвичайно принадно написана і гарно владжена популярна робота появиля ся як 3-ій том званої збірки „*Monographien zur Weltgeschichte*“. Цікава подана тут характеристика Валєнштайна і його війська. Spanagel, Carl. — *Kurfürst Georg Wilhelm von Brandenburg und der schwedische Reichskanzler Axel Oxenstierna im J. 1633.* (Forsch. z. Brandenb. u. Preuss. Gesch. 11/2, ст. 11—27). Публікация протоколу берлінських переговорів між шведським канцлером і електором Георгіом Вільгельмом у січні та лютім 1633 р. Ходило тут про се, хто має одержати спадщину Густава Адольфа в Німеччині. Сей протокол звістний вже давнійше, але Дройзен та Ермер хіснували ся лише першою частиною його. Тимчасом і дальші части містять интересні вискази Оксенстієрни про різні політичні питання. Egloffstein, H. — *Baierns Friedenspolitik von 1645—47.* Ein Beitrag zur Geschichte der westfälischen Friedensverhandlungen. Leipzig. 8°, ст. VIII+192 — про політику електора Максиміліяна I, котра довела до порозуміння з Францією і Шведами в договорі в Ульмі 14 марта 1647. До мирової політики примусила електора побіда Торстенсона під Янкау 6 марта 1645. На підставі богатого архівального матеріялу описує автор всі змаганя баварських послів на конгресі в Мюнстері, та перешкоди, які ставляно їх мировій політиці. Богато річий являє ся тут в зовсім новім виді, так що дотеперішні праці про сю справу, як Коха, Шрейбера і Катта не мають на далі ніякої вартости. Preuss, G. — *Die preussische Mediation zwischen Bayern und Oesterreich 1704.* München, вел. 8°, ст. 103. Die Behördenorganisation und die allgemeine Staatsverwaltung Preussens im 18 Jh. Zweiter Bd, Akten vom Juli 1714

bis Ende 1717, bearbeitet von G. Schmoller, O. Krauske u. V. Loewe, Berlin, ст. II+639. Перший том (1894) почав від заснованя пруського королівства і подав в часу короля Фридриха I найважнійші акти, які конечні були до зрозуміння пізніших заряджень і реформ. Основнійше були там обговорені останні літа його володіня, коли вплив наступника престолоа ставав що раз сильнійший. Більше як половину тому заняли перші 1½ володіня молодого короля, бо на сей час припадають важні і рішучі реформи у всіх напрямках. Ось чому 2-ий том успів обняти лише 3½ роки. Der Briefwechsel Friedrichs des Grossen mit Grummkow und Maupe-tuis (1731--59). Herausgeg. von Reinhold Koser. (Publicationen aus den kgl. Preussischen Staatsarchiven. Bd. 72). Leipzig, 8°, ст. LXIV+342 ст. Грумбков був повіреним Фридриха в часі першої молодости сего останнього. Тим-то й кореспонденция їх інтереснійша чим з Мопертюї. Особливо від 1735 р. зміст листів переважно політичний. До 70 вже друкованих листів додав видавець 69 досі невідомих. Під кінець розбила ся прязнь між обома; 1740 р. умер Грумбков. Переписка з Мопертюї набирає значіня доперва від р. 1745, себ-то від пори іменованя його предсідателем берлінської академії. Велика часть сеї переписки появила ся була вже в додатку до житєписи Мопертюї, написаної де ля Бомельом. Отже Козер показує, що всі там подані листи, з виемкою одного, то фальсифікати. Koser, Reinhold. — Bemerkungen zur Schlacht von Kolin. (Forsch. zur Brandenb. u. Preuss. Gesch. 11, ст. 175—200). Про сю битву маємо дві важні праці: Куцен'а (Kutzen) і Макса Дункера. Головне питанє тут: хто винен у зміні офензивної диспозиції виданій королем Фридрихом, а через се й у нещасливім для Прусаків результаті битви. Дункер рішив сю справу в хосен Фридриха. До сего погляду прилучає ся й автор сеї розвідки, але в иньших подробицях розходить ся з Дункером. Тут вихиснував він деякі нові материяли, як записки вождя правого крила Вільгельма фон Бевера та др. Berg, Richard. — Der Brenkenhoffsche Defekt. Nach den Akten des Pommer-schen und des Geheimen Staatsarchiv. (Forsch. zur Brandenb. und Preuss. Gesch. 11/2, ст. 193—225). Між людьми, яких Фридрих Великий вживав до виведеня тих славних культурних робіт, через які спустошені провінції як Поморе, західні Пруси і Неймарк підвіс до високого розцьвїту, займає Франц Schönbergk von Brenkenhoff перше місце. Але під кінець житя його операції грошеві стали замотані і вмираючи полишив він брак 119.294 талярів у державній касі. Автор описує тут способи, прийняті Фридрихом для стягнення сеї суми з маєтностий помершого і їх переведеня. Kupke, G. — Eine Relation

über den preussischen Hof vom J. 1795. (Quellen u. Forschungen aus Italien. Archiven u. Bibl. 1, ст. 261—280). Автором сего опису, що знаходить ся у борнгеймській бібліотеці, був іспанський посол у Берліні Гораціо Боргеае. Справоздане се описує докладно членів королівської родини, дає образ заграничної політики Прусії і перегляд внутрішнього заряду. Cavaignac, G. — La formation de la Prusse contemporaine. T. II. Le ministère de Hardenberg — le soulèvement 1808—13. Paris, вел. 4°, ст. VII+517. Перший том сягає до уступлення Штейна; сей другий починає ся війною Австрії з Наполеоном і оповідає події аж до перемиря в літі 1813. Blos, W. — Die deutsche Revolution 1848—49. Eine Jubileumsausgabe für das deutsche Volk. Florenz, вел. 8°, ст. XIV+480. Bär, Max. — Die deutsche Flotte von 1848—1852. Nach den Akten der Staatsarchive zu Berlin und Hannover. Leipzig, 8°, ст. VI+331. Автор звістний своєю працею про політику Поморя за 30-літньої війни і публікацією грамот до історії Кобленції в середні віки. Ся його праця, не вважаючи на деякі неприхильні осуди, зладжена старанно, хоча автор не вихіснував цілої літератури про сю справу. Так нпр. поминув роботу Альфреда, Ціммермана і Віганда. Friedjung, Heinrich. — Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—66. Zwei Bände. 2. Aufl. Stuttgart, 8°, ст. XVI+445; XIV+604. Ся монографія, котрої перший том вийшов при кінці 1896 р. в першій, а тепер разом з другим у другім накладі, може зачисляти ся до найвизначніших історичних робіт. Що до жерел, вихіснував автор не лише все, що досі про сю справу було оголошене друком, але й нові документи, як акти віденського воєнного архіву і листи Бенедєка до жінки, писані у поході, а по-при се й усні оповідання Бісмарка, Мольтке і Блюменталє. Підчеркнути треба також безсторонність автора, котрий, хоч австрійський патріот, відкриває безпощадно всі недостачі і блуди тодішньої держави і військової організації. Особливу увагу звертає на характеристику визначних діячів: цісаря Франц Йосифа, міністрів Менсдорфа і Естергазого, обох полководців арх. Альбрехта і Бенедєка та їх дорадників John-a і Крісманіча, та адмірала Тетєтгофа. Те саме питає, яке опрацьовує Ф., розглядає й Зібель у своїй роботі „Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I“, опертій на актах пруського державного архіву. Обі сї праці доповнюють себе дуже добре, бо Зібель не був добре ознакочлений з мотивами австрійської політики і способу веденя війни. Tempelvey, Eduard. — Herzog Ernst von Koburg und das Jahr 1866. (Nationalzeitung. 22 і 27 мая, 1 і 3 липня) — для опрокинення одного осуду, який Янсєн і Самвер в ділі „Schleswig-Holsteins Befreiung“ видали

про князя Ернеста, печатає давній кабінетний радник князя кілька інтересних листів в часу перед вибухом війни. Се листи від австрійського міністра гр. Менсдорфа, два листи короля Вільгельма з 26 марта і 4 цвітня і кілька писем наступника престолоа. Всі вони показують сильний контраст його окруження до політики Бісмарка. *Wartensleben, Carow. — Feldzugsbriefe. Mit Anlagen: Dienstschriften z. Geschichte des Krieges von 1870—71. Berlin, ст. VIII+223.* Тамтого року появили ся „спомини“ графа Вартевеллебена з війни 1866 р. і історики прийняли їх прихильно. Тим більшого сподіватись би треба по теперішній публікації, бо автор був генеральквартирмейстром I армії під Штейнмецом і Мантейфлем, а потім начальником генерального штабу. Але листи тут подані в головній частині сухі не дають нічо інтересного ні про похід сам, ні про край і людей.

Busch, Moritz. — Bismarck und sein Werk. Beiträge zur inneren Geschichte der letzten Jahre bis 1896 nach Tagebuchblättern. Leipzig, 8°, ст. 120. Появила ся попередю в часописи *Times* а потім розширена переложена на німецьке. Починає від заміток про зависть, яка стоїть на перепоні признаню заслуг Бісмарка. Вискази Юліана Шмідта і Густава Фрейтага, які тут наводять, інтересні, але невластиво наведені, бо походять в 60-их років, коли то про Бісмарка годі було що иньшого сказати.

Busch, Moritz. — Bismarck. Some secret pages of his history. Being a diary kept during twenty-five years' official and private intercourse with the great Chancellor. 3 vols. London, ст. XXIV+564; VI+484; III+407, 8°. Перша частина дає головню перерібку оповідань уміщених у попередній книжці Буша „*Graf Bismarck und seine Leute während des Krieges mit Frankreich*“. Другий том описує коннати, де канцлер працював і його окружене, та цілий ряд подій в літ 1871—1881. Третій обіймає літа 1881—93. Німецька преса остро осуджує сю публікацію, але несправедливо. Вона подає багато інтересних річий, особливо до характеристики Льотара Бухера, довголітнього дорадника Бісмарка.

Heyek, E. — Bismarck. Bielefeld, Velhagen & Klasing, вел. 8°, ст. 193. (Monographien z. Weltgesch. IV). Се властиво не житєпись, а короткий етюд, що в формі статей подає деякі черти характеру Бісмарка в новім освітленю, особливо в часу молодости.

Les Memoires de Bismarck recueilles par Maurice Busch. Tome I. La guerre de 1870—71. Paris, 8°, ст. 340. Богато сторін сеї книжки були вже видруковані в р. 1878 під заг. „*Bismarck et sa suite pendant la guerre*“. Але Буш доповнив деякі місця, що там були пропущені і пропустив все, що було додане для злагодження. Перше, що кидаєсь у вічі, се крайна безоглядність у висказах канцлера не лише про Французів, про Наполеона III,

Грамота, але й про особи свого товариства і взагалі сучасників. Він кешкує з дипломатів Рехберга, Радовіца, Гернсдорфа, Гольца, ганить наступника престоло і т. и. Сі мемуари подають, значить, інтересні замітки до пізнання самого канцлера таї сучасних відносин. -- Roschinger, H. v. — Bismarck-Portfeuille. 2. Bd. Stuttgart, вел. 8°, ст. 198. Публікації П. про Бісмарка ростуть мов гриби по дощи і через се не диво, що критика приймає їх доволі скептично. Ся книжка ділить ся на багато відділів: перший дає уривки з урядової переписки Бісмарка в 1864—82 роках; значіня вони не мають, бо походять по більшій части не від Бісмарка, лише від його урядників. Друга частина, листи Бісмарка, подають маловажні річи, як подяки за надіслані книжки і т. и. Третя „83 листи і телеграмм Бісмарка“ теж без вартости. Poschinger, Heinrich von — Fürst Bismarck und der Bundesrat. I. Band. Der Bundesrat des Norddeutschen Bundes, ст. XII+351. II. Band. Der Bundesrat des Zollvereines und der Bundesrat des Deutschen Reichs (—1873), ст. X+424. III. Band. Der Bundesrat des Deutschen Reichs 1874—78, ст. X+486. Stuttgart u. Leipzig, 1897—98. Сю публікацію незвичайно остро осудили в німецьких учених кругах, і додати треба, що осуд сей по найбільшій части оправданій. Автор хоче представити відносини Бісмарка до союзної ради (Bundesrat), одначе не хіснує ся зовсім актами сеї ради, які в усякім разі вістають ся першорядним жерелом до научного історичного оброблення сеї справи. Замість сего він опирає працю свою на родинних паперах поодиноких членів союзної ради. Се листи Sintenis'a, Weinlig'a, Seebach'a, Bertrab'a, Spitzemberg'a, Bosse і и. Сі записки не мають одначе по більшій части нічого спільного з Бісмарком ані з союзною радою і містять оповідання про обіди або різні товариські сплетні, котрі автор бере за добру монету. При тім ціла праця представляє дивну мішанину, неуложену в який небудь лад. По-при суху схему нарад союзної ради, йдуть силуетки поодиноких членів ради, оброблені так поверховно (напр. житєпись Роона), що не досягають навіть висоти статей в часописи. Тут і там вплетені фразеологічні вислови про великість і прикмети Бісмарка, а при тім з незвичайною сумлінністю вичислено всі прийнятя, які він давав для членів ради. Під кінець запримітимо ще, що незвичайно разить тут полеміка, яку П. веде при кожній нагоді з головним своїм критиком Горстом Кольом (Kohl). Для історичної науки не принесе ся праця великого хісна. З численної дальшої літератури про Бісмарка наведемо ще: Müller, W. — Fürst Bismarck 1815- 98. 4 Afl. Stuttgart, 8°, ст. III+311. Jahnke, W. — Fürst Bismarck. Sein Leben und seine Zeit. Berlin, вел. 8°, зошит 1 (обчислене на 20 зошитів). Grube, H. B. — Fürst Bismarck.

Minden, вел. 8°, ст. 131. Völker, F. — Bismarcks Politik in den Jahren 1864 und 1866 auf Grund des Sybelschen Werkes dargestellt. Gotha, 8°, ст. IV+97. Із історії культури згадуємо лише дві важніші публікації: Schmoller, Gustav — Umriss und Untersuchungen zur Verfassungs- Verwaltungs- und Wirtschaftsgeschichte des preussischen Staates im 17 und 18 J. h. Leipzig, вел. 8°, ст. XIII+686. Збірка розвідок, о скільки нам відомо, вже друкованих, що не стоять зі собою у ніякій судільній звязи. Ось вони: 1. Меркантильна система й її історичне значінє. 2. Торговельна перерва між Бранденбургією і Поморєм 1562 р. 3. Доби пруської фінансової політики аж до заснованя німецького цїсарства. 4. Початки пруського війська 1640—1740. 5. Німецькі урядники в 16—18 ст. і т. и. Krumbholz, Robert — Die Gewerbe der Stadt Münster bis zum Jahre 1661. (Publikationen aus den K. Preuss. Staatsarchiven. 70 Bd.) Leipzig, ст. XXII+232+558. Праця зложена з двох частин. На 526 сторонах надруковано грамоти й акти до історії гільдій в Мінстері в річевім а не хронольоґічнім порядку. Далеко більша часть належить до 16 і 17 ст. а лише поодинокі кустики сягають 14 ст. Се тому, що за володіня анабаптистів більшу частину старих грамот знищено. Перед частиною документальною йде розвідка, що дає хронольоґічне і систематичне обробленє всего материялу. Тут подає автор історію промислу в Мінстері до 1661 р. навязуючи до розвою гільдій; про початок сих останніх, ізза браку материялу, годї що певного сказати. Незвичайно інтересний уступ, де автор з'упиняє ся над політичним житєм гільдій і їх впливом на хїд подій.

Окремо збираємо розвідки і праці, що тикають ся спеціально австрійської історії. Вони обговорюють головно питання із внутрішньої історії й адміністрації поодиноких австрійських країв. Loserth, Joh. — Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterr. Ländern im XVI Jh. Stuttgart, 8°, ст. VII+614. Автор оголосив останніми часами цілий ряд розвідок про реформацію в австрійських краях, особливо в Стирії. Справа ся була досі слабо оброблена, бо виводи Гуртера не відповідали зовсім своїй задачі, а в праці Ріттера (Deut. Gesch. im Zeitalter der Gegenreformation) не обговорено полудневих країв майже зовсім. Лозерт ділить своє оповіданє на дві части. Перша займає ся реформацією у внутрішній Австрії, рисує становище й участь Австрії в політичнім і реліґійнім житю Німеччини у середні віки, та подає причини реліґійного руху в 16 ст. До 1578 р. протестантизм в австрійських краях раз-у-раз більшав; найвисше. станув в часі пацифікації в Бруку. Але вже за Кароля II (1578--90) почала ся контр-реформація, котрій посвячена друга частина праці. Тут справляє

автор дотеперішній погляд, немов то придушене протестантизму в Австрії було заслугою Фердинанда. Його зарядженя були лише копією заряджень Кароля. Barabás S. — Briefe und Urkunden zur Geschichte des Nikolaus Zrinyi 1535—65. Budapest, 8°, ст. 680. Leves, W. — Die krainischen Landhandfesten (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. 19, ст. 244—301. Автор попередю сього описує різні привілеїї надані краєви, стисло показуючи становий лад, а особливо розвій т. зв. Landeshoheit аж до 1848 р. в тих краях, котрі опісля були злучені під назвою Країни. Регістер грамот починає ся 1338 р. і йде аж до 1736 р. На кінци додано текст 4-ох грамот з половини 14 ст. Hirn, J. — Die ersten Versuche Kaiser Rudolphs II, um in den Alleinbesitz der Grafschaft Tirol zu gelangen (Archiv. f. öst. Gesch. 86, ст. 253—292). По смерти архикнязя Фердинанда II в Тиролю (1595) почали ся довгі переговори про спадщину. Остаточно удало ся цісареви Рудольфови II задержати неподільність краю, одначе під умовою, що обі австрійські лінії будуть мати вплив на заряд краю. Ізза того на чолі Тиролю не поставлено самостійного князя, лише губернатора, архикн. Максиміліяна. Розвідка подає деталі про посередництво, яке вів сей Максиміліян у спорі Рудольфа зі своїм сином Матвієм і про різні конфлікти самого Максиміліяна з цісарем. Angyal, D. — Geschichte Ungarns von Mathias I bis zum Tode Ferdinands III. Budapest, 8°, ст. 600 — становить шестий том збірного видавництва „Історія Угорщини“, що видає Алекс. Сіляді. Сей том опирає ся на самостійних розслідах материялів і вихісновує особливо новіші публікації. Menčík, Ferd. — Ein Tagebuch während der Belagerung von Wien im J. 1683. (Archiv f. österr. Gesch. 86, ст. 205—252). Дневник сей писав граф Фердинанд Гаррах, конюший цісаря Леопольда I. Як інтимний товариш цісаря, він товаришив йому при надході Турків 1683 до Пассау а відсіля до увільненого Відня. Свої спостереженя за той час списав у дневнику, котрий обіймає час від 1 липня до 13 вересня 1683. Дневник сей незвичайно важний тим, що подає вісти про засіданя тайних конференцій, та про напрями на дворі Леопольда. Попри се дає й дещо про воєнні операції. Beer, Adolf — Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Joseph II. (Archiv f. österr. Gesch. 86, ст. 1—204). Автор, звістний зі своїх праць по найновійшій австрійській історії, дає перегляд змагань піднести торгівлю в Австрії під кінець 18 ст. В ніякій державі не переведено прогібітивної системи так остро, як тут, особливо за Йосифа II. Навіть між поодинокими краями не було великої торгівлі, бо кождий з них був окремиш, замкненим економіч-

ним округом, завдяки різним державним і приватним митам. Попри це описує Б. основно всі змагання для піднесення комунікації: будову доріг у Чехії, Моравії і через Альпи, регуляцію рік, переговори в справі получения Лаби в Дунаєм. Також подає образець організації торгівлі і різних торговельних товариств. Beidtel, Ignaz. — *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848*. Aus seinem Nachlasse hrg. von Alfons Huber, II. Bd. (1792—1848). Innsbruck, 8°, IV+492. Сей том починає ся характеристикою правління Франца II (I) і то не дуже прихильною. В головнім заряді був брак єдности, цісар податливий, під впливом міністра Кольоредо, чоловіка обмеженого, хоч чесного, завзятого ворога свободної преси, учених, адвокатів і конституційних ідей. Через це між членами заряду переважували ретроградні змагання, а серед середних урядників „йосифінізм“. Рівночасно появилася тенденція скріплення абсолютизма; в парі з сим незвичайно остра поліційна система, засноване міністерства поліції, заборона основувати товариства. В другій половині володіння Франца I приходять до значіння міністер Франц Кольоврат, котрий веде дальше роботу коло скріплення державної єдности і германізації. Замітні виводи про славянський рух у Чехії і Моравії та між полудневими Славянами, що починає ся в 1815—35 рр., піддержуване Славян у школах і урядах в боку Кольоврата, котрий був чеським патріотом. Наслідком сего були й національні жадання Малярів. Останній розділ присвячений правліню Фердинанда I, а властиво референції архика. Людвика. Сей час виповняє нещасливе супротивство між Метерніхом і Кольовратом, серед якої росте невдоволене між суспільністю і підготовлює ся терен до революції. Ilwof, F. — *Zur Geschichte der Steiermark im J. 1808*. Graz, 8°, ст. 20. Дає доповнене письмо Франца Кальхверга, котре займає ся проєктом уладження заряду Австрії, передруковує сей федералістичний проєкт і обговорює його долю. Потому говорить про намір конгресу австрійських альпійських країв, про котрий не знаємо, чи здійснив ся. Luckwald, Fr. — *Österreich und die Anfänge des Befreiungskrieges von 1813. Vom Abschluss der Allianz mit Frankreich bis zum Eintritt in die Koalition*. Berlin, вел. 8°, ст. XVI+407. Праця писана є тим наміром, аби велике діло Онкена, котре було „лише накопиченєм матеріялів“, переробити на історичну студию в повнім значіню сего слова. З нових річий вихіснував автор акти віденського архіву. Справді, владо ся йому представити всі стежки австрійської політики від грудня 1812 до серпня 1813, викрути дорадників Франца I, а особливо нужденне становище Австрії під пору російської кампанії. Ювілей революції 1848 р. викликав, як ми вже згадали, цілий ряд праць. Наводимо тут

лише важнійші. Bach, M. — Geschichte der Wiener Revolution (in 30 Wien. Heften). вел. 8. Krawani, A.—Der Vormärz und die Oktoberrevolution 1848. Wien 12° ст. 120. Born, St. — Erinnerungen eines Achtundvierzigers, Leipzig 8° ст. VIII+295. Diest G. v. — Meine Erlebnisse i. J. 1848 und die Stellung des Staatsministers von Bodelschwingh vor und an dem 18. März 1848, Berlin вел. 8° ст. 79. Helfert, Frh. J. — Die österr-ichische Revolution im Zusammenhang mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848 und 49 in Wort und Ton, in Bild und Erz. Wien. 8°, ст. 101. Zimándy, J. — Ludwig Kossuth vor dem Richterstuhle der Weltgeschichte. Deutsch von I. Zelnýák. Wien. 8°, ст. VIII+265. Так само й ювілей 50-літнього володіння цесара Франц Йосифа викликав живий рух на поли студійованя всіх важнійших подій за часу його володіння. Ми наводимо лише заголовки важнійших праць не обговорюючи їх ближше, бо вони писані більш популярно і тенденційно, як се дозволяє дійсна наука: Trocase, Fr. — Le règne de François-Joseph I. empereur-roi d' Autriche-Hongrie. Wien. вел. 8°, ст. 157. Schmolle, L. — Fünf Jahrzehnte auf Habsburgs Throne, 1848—98. Wien. вел. 8°, ст. 242. Klopfer, C. E. — Unser Kaiser. Ein Gedenkbuch der 50-jähr. Regierung zugl. ein Lebens- u. Charbild Kaiser Franz Josef I. Wien, вел. 4°, ст. 336. Emmer, I. — Kaiser Franz Joseph I. 50 Jahre österr. Gesch. (Vom Jahre 1848—59). Wien. вел. 4°, ст. VIII+304.

Праці і розвідки про історію німецької літератури, що появили ся цього року, дотикають по більшій часті дрібних фільольогічних питань або пояснень. Ми обговорюємо тут лише ті, що мають загальний інтерес. Schneider, Adam — Spaniens Antheil an der deutschen Literatur des 16 und 17 Jahrhunderts. Strassburg 8°, ст. XIX+347. Се більш каталог німецьких перекладів із іспанської літератури в 16 і 17 в. як суцільне представлєне справи вгаданої у заголовку. Перша частина містить реєстр перекладених на німецьке творів іспанських поучень і описує о скільки німецькі католики хіснували ся сею літературою в боротьбах контр.-реформації. Вплив моралістів як Антоніо Гувєвара і Бальтазар Граціан обіймав цілу Німеччину. Найбільш підготовлений терен мав автор при розділах про роман і драму. Перекладів з іспанського на латинську мову, владжених німецькими писателями не обговорює. Працю сю можна було далеко ліпше уложити, але все таки вона має свою ціну для історика літератури. Herold, Theodor. — Friedrich August Clemens Werthes und die deutschen Zriny-Dramen. Muster 8°, ст. VIII+489. Первістною ціллю автора було розслідити три трагедії про

Зріні: Вертеса (1790), Піркера (1810) і Кернера (1812) в огляду на їх залежність від себе й історичних жерел. В тій розвідці обіймає ся справа другу частину. Вертес хіснував ся безпосередно хронікою Будіни, другі два лише житєписю Зріні, владженою Тормаєром на на основі Будіни. Піркер не знав трагедії Вертеса, Кернер узяв із Піркера ідею виступу, де Зріні вибирає між своїми шаблями. Кінцеву катастрофу, висаджене вежі у воздух завдячує Кернер Вертесови. До сего додає автор витяги з віденських критиків про Кернерового Зріні. Першу частину книжки виповнює повна житєпись Вертеса. *Breal Michel. — Deux études sur Goethe. Un officier de l'ancienne France. Les personnages originaux de la Fille naturelle.* Paris st. 199 8°. У першій студії дає характеристику графа Thogen, що мешкав у батька Гете під час семилітньої війни. Друга говорить про твір „Die natürliche Tochter“ і його оригінальних осіб. Бреаль читав дуже пильно мемуари Стефанії-Людвіки Бурбон-Конті, відкіля взята драма Гете, і вважає їх автентичними та докажує се. Са друга студія визначає ся глибокими осудами і замітками. *Harnack, Otto — Schiller.* Berlin. 8° ст. 418. Коли три більші, обчислені на кілька томів, житєписи Шіллера: Вельтріха, Мінора і Брама перервали ся мабуть на довший час, подає нам ся публікація коротку, але гарно владжену житєпись Автор мабуть прихильник Гете — Шіллер симпатичний доперва йому аж від хвилі зближення з Гете. Із-за сего випав опис молодости Шіллера, житя у Мангаймі і Липську доволі поверховно. При тім автор не вважає на тло діяльності поета, на суспільно-політичні змагання, на літературний рух німецького Sturm und Drang періода, на театр у Мангаймі. Справедливо вважає „Fiesko“ за найслабший твір Шіллера, але „Kabale und Liebe“ не можна назвати „слабим повторенєм Розбійників, твором без глибшого трагічного змісту; „Wallenstein“ і „Braut von Messina“ здають ся авторови вершком поетичної творчости; „die Jungfrau von Orleans“ вважає менше вдатним. *Lichtenberger, Henri — Richard Wagner poète et penseur* Paris. 8° ст. 498. Автор не подає ані житєписи композитора, ані пояснень кожного твору; він хоче лише вказати хід гадок у Вагнера, а під гадкою не треба розуміти лише артистичну продукцію, але й працю абстрактної рефлексії, яка супроводжала сю продукцію. Се погляди Вагнера на драматичну штуку, на штуку взагалі, на відносини штуки до політики і релігії. Робота доволі інтересна, хоча невдячна, бо показує Вагнера з сего боку, з якого його геній являє ся найменшим. Про яку небудь фільзофію у него годі говорити, бо у тих його поглядах нема методи, нема систематичної дедукції. Його погляди позамотувані, його хвилеві теорії, крім тих, що дотикають драматичної музики, зовсім імпровізовані. Тому

автор дурно старає ся все то зібрати в одну систему, доповняючи розборами Schlenter, Paul. Gerhard Hauptmann. Sein Lebensgang und seine Dichtung. Berlin. 8°, ст. 271. Автор належить до найближших приятелів Гауптмана, й тому сеся житєпись богата інтересними подробицями, хоч з другого боку являє ся річю неможливою представити внутрішній розвій чоловіка, що не дійшов ще до полудня свого житя. Також аналізи поодиноких драм, подані автором, більше широкі як глибокі і не відповідають своїй задачі.

Історики штуки звертають тепер головну увагу на студійованє ріжних археологічних питань, до яких нові викопки дають невичерпаний матеріал. Тому новіший період тепер занедбаний і ми можемо навести лише кілька інтересних публікацій. Schaeffer, Georg. — Kunstdenkmäler im Grossherzogtum Hessen. Inventarisierung und beschreibende Darstellung der Werke der Architektur, Plastik, Malerei und des Kunstgewerbes bis zum Schluss d. XVIII. Jh. Darmstadt. 8°, ст. 335 і 22 табл. Провінція доволі богата на памятники штуки. Згадаємо лише парохіяльну церков у Вімпфені, церков Домініканів та церков св. Петра в Тальвімферні. Автор описує цікаво, але за мало порушує технічні та археологічні питання Burckhard, Jacob. — Erinnerungen aus Rubens. Basel 8°, ст. 331. Книжка зложена зі старих лекцій на університеті і споминів з подорожий, замітна своїм оригінальним викладом способу розуміня справи. Се що другі розкладають на поодинокі складові частини, автор старає ся зібрати в одну цілість і найти системч штуки у Рубенса. Не легко найти в німецькій літературі розвідку, щоб так докладно і при тім безпретенціонально характеризувала великого артиста як сеся. Vogler, C. H. — Der Künstler und Naturforscher Lorenz Spengler aus Schaffhausen. 4°, ст. 28: 29—58. Дає образ сего діяча 18-го ст. на основі незнаних досі архівалій, особливо листів Спенглера до родини. Спенглер займав ся головно токарством зі слоневої кости, їздив у Лондон і Копенгагу, де дійшов до впливу на данським дворі. При тім як управитель королівського музея, виробив ся на славного конхюльога. Leitschuh, Franz Friedr. — Das Wesen der modernen Landschaftsmalerei. Strassburg. 8°, ст. VIII+365. Се вступна робота до більшої праці про історію мальованя краєвидів, але радше продукт тих історичних розслідув, які автор опісля нам предложить: ся обставина підносить вартість книжки, бо всюда опирають ся тут загальні погляди на основнім знаню памяток. Слово „модерний“ у заголовку має подвійне значіня: з одного боку означає воно мальованє картин від перших його початків в XV. в. — з другого лише найновіше, яким автор головно, займає ся. Ruskin, John.

Wege zur Kunst. Eine Gedankenlese aus den Werken desselben. Aus dem Englischen übersetzt, zusammengestellt und eingeleitet von Jacob Fuchs. 2 Bände. Strassburg. 8°, ст. XXXVIII+173, 118. Рескін належить до найбільш всесторонніх і талановитих писаселів і тішить ся в Англії такою самою популярністю, як його приятель Карлїль. Се була дуже щаслива гадка, зібрати із писем Рескіна всі місця про штуку і зложити відповідно до судільного пляну, тиж більш, що письма ті на континенті звістні по більшій части лише з другої руки.

2. Франція. Porée, Charles — Un parlementaire sous François I., Guillaume Poyet, 1473—1548. Angers. 8°. Житєпись і огляд діяльности сего канцлера Франциска I-го, що зі звичайного адвоката в Анжері вийшов на найбільш впливового мужа у Франції. Його інтриги і продаїність викликали його упадок, і лише стратою всего майна він окупив жите. Істория доволі звичайна і лише загально-історичний підклад, який подає автор у вступі, робить сю книжку интересною. Наму, P. A. — Entrevue de François I. avec Henry VIII à Boulogne-sur-Mer, en 1532; intervention de la France dans l' affaire du divorce. Paris. 8°, ст. 212 і 458. Ся стріча стала ся під кінець жовтня 1532 і була замітною хвилею в історії розводів і схізви в Англії. Се доба, коли Генрих VIII старав ся потягнути Францію за собою до супротивлення власти папи. І хоча Франциск вирік ся від схізви, але обіцяв заступити ся в Римі в хосен Генриха VIII. Документи до сих подій, видані в тій книжці, доволі численні і интересні. Documents concernant les relations entre le duc d' Anjou et les Pays-Bas (1576—84) publiés par P. L. Muller et A. Diegerick. Tom. IV. s' Gravenhage. 8°, ст. 576. Третій том сеї публікації появив ся ще в р. 1891. Видавництво само по собі интересне, особливо багато подробиць про пересправи між Вільгельмом Оранським і князем Анжу. На жаль, видавці пропустили всі кусники, які вказують, що Анжу змагав до захоплення Нідерляндів для себе, бодай номінально. Також пожаданим булоб, аби при поодиноких актах подавано хоч коротенький зміст для ясности, а до цілого видавництва додано вступ, де-б показано, який хосен має історична наука з сих паперів. Catherine de Medicis. Lettres. Publ. par le comte Bagueuland de Puchesse. T. 6. (1578—79). Paris. 4°, ст. XVIII+576. Chalambert, Victor de. Histoire de la Ligue sous les règnes de Henri IV. Paris. 8° ст. XVIII+504. Починає історію ліги трохи за пізно, як думаємо, бо аж зі смертию князя Анжу 1584 р. Сей передчасний кінець ніби наступника корони була в дійстности подією великого значіня: король Генрих III не мав дітїй, ані надїї коли небудь їх мати, а той що на підставі свого роду мав бути його наступником, був головою протестантів. Але ліга істну-

вала вже тоді: її початки сягають в дійсности до зборів станів в Бльоа 1576. Також і кінець ліги положено ва пізно, на р. 1598; вона розпадає ся з приходом Генриха IV. у Париж 1594 р. Zeller, В. -- Louis XIII. Marie de Médicis Chef du conseil, 1614—16. Paris. 8°, ст. XII 398. Одна з найліпших праць Целлера. Він дуже совісний анналіст, дуже докладно, описує день за днем жите двора не забуваючи нічого і не пропускаючи найменших подробиць. А роки 1614—16 дуже багаті на важні події. Становище генеральвих станів, святковане іспанських подружжій і подорожій і подорож двора до Бордо, бунт кв. Конде і мир у Людуні, зміна міністерства, увязнене кв. Конде. Головним героєм сеї доби був власне кв. Конде. Проте автор головню ним займає ся і висвітлює цілковито його становище і діяльність. Imnich, M. Zur Vorgeschichte des Orleansischen Krieges. Nuntiatursberichte aus Wien und Paris 1685—88, nebst ergänzenden Aktenstücken. Heidelberg, ст. XXIV 388. Видавець не подає звичайного при того рода публікациях вступу, бо задумує сеї період окремо обробити. Лише кількома словами рисує він становище Європи, загроженої зі сходу Турками, з заходу захланностью Людвига XV. і становище папства аж до смерти Кароля з Палатинату, останнього наступника галузи Pfalz-Simmern. Уладжене наслідства в Палатинаті поручає Іннокентій XI своїм нунціям у Римі і Парижі. Про їх діяльність в тім напрямі було доси мало відомо, отже ся книжка кидає дещо світла на ту справу. A. Aulard. — Études et leçons sur la Révolution française. 2. série. Paris. 18° ст. 307. Сеї том містить шість розвідок: 1. Август Конт і французька революция. 2. Дантон і різні в вересни, 3. Розділ церкви від держави, 4. Причини і дальший день по 18 брюмера, 5. Доживотний конзулят, 6. Автентичність мемуарів Таллейрана. Тут находимо всі прикмети пера ученого історика і критика, котрі приєднали йому світову славу. Замітне, як автор доказує, що насильства й різні в вересни стали ся без відома Дантона і що всему винен Марат. В дальшій статі показує, що розділ, якого тепер мов мари жахають ся, існував у Франції від $18/9$ 1794 до $18/4$ 1802 і не мав ніяких лихих наслідків. Epinas, Alfred. La philosophie sociale du XVIII. siècle et la Revolution française. Paris. 8°, ст. 412. Праця зложена з двох частин. Перша містить ряд лекцій виголошених у Сурбоні, друга основну студию бабувізму. Основна теза книжки містить ся в висказі, що з виємкою фізіократів і Вальтера, головні змагання філософії XVIII в. були соціялістичні. Вони ширять ся за часу революції. В пору, коли ростуть напади на власність, повстають і теорії, які се виправдують. Укритий під маскою війни против фєвдальних прав, аристократії, соціялізм являє ся від-

слонений в заговорі Бабефа. Колиб автор сказав, що у багатьох письменників XVIII в. і політиків революції були примітні доволі ясно сепіялістичні змагання, годі було-б се заперечити. Але він каже, що ті люди були не предтечі соціалізму, але правдиві соціалісти, що соціалізм був характерною прикметою їх погляду. Се вже за богато. A. Debidour. — *Histoire des rapports de l'Église et de l'État en France, de 1789 à 1870.* Paris. 8°, ст. 740. Автор — професор у Нансі оглядає сю дразливу справу незвичайно безсторонно. Представивши становище духовенства в часі до революції, без найменших виходів против упадку обичайности серед монахів, показує, що церковна реформа не була можлива иньшим робом як лише в порозуміню з нижшим клиром, придушеним і пригнётеним єпископами, бенедикціями і монахами. Через се, по думці автора, революция зробила помилку: оголошене прав викликало розділ церкви від держав; але інтересованим не було се ясно; вони зрозуміли справу так, що їх відкинули. Конвент зразу був уміркований, але опісля взяв ся насильно декхристиянізувати Францію, переслідуючи також конформістів і диссидентів, та не на довго. Закон з 21 лютого 1795 був „правдивою хартиєю свободи“ для католицької церкви. Наполеонові автор закидує, що він не хотів свобідної церкви і що закріпостив духовенство рівночасно Римові і сьвітській власти. Відносини церкви за реставрації тій пізнійше аж до найновіших часів оброблені також з незвичайною докладністю. До праці додана збірка інтересних документів. Zeissberg H. R. v. — *Pichegru und Condé in den J. 1795 und 1796* Wien, вел. 8°, ст. 142. Lacroix, P. — *Direktorium, Konsulat und Kaiserreich 1795—1815.* Übertr. von O. Marschall von Bieberstein Mit Anhang „Napoleon in der Karrikatur.“ — праця обчислена на 55 зошитів і 600 ілюстрацій. Доси появилось ся лише кілька перших зошитів. Charavay, Étienne. *Le général La Fayette (1757—1834). Notice biographique.* Paris. вел. 8°, ст. VIII 653. Житє генерала Ля Файета звістне у головних чертах і подробицях; але біографи не придержували ся наукової точности, до правдивих дат примішували часто непевні здогади. Автор все те справляє, пояснює, точно означає; вихіснює французькі архіви і американські документи і так складає тих 653 сторін, які він скромно називає „notice“. Але праця повела ся авторові лише в части. Вияснюючи і простуючи всі зверхні факти він полишає особу самого героя нерозгадаюю. А без сего годі часто зрозуміти причини діяльности описуваної особи. Virgier. — *Davout, maréchal d'Empire (1770—1823).* Paris 2 vol. ст. XIX 296, 408. 8°. В тій монографії подана повна житєпись Даву, але автор зробив би лише не мішаючи стільки документів в само опо-

відане і не передруковуючи актів звісних вже в інших публікацій. Признати треба, що автор перший показав вплив Turgeau на Даву, та видав багато невідомих або досі легковажених актів. Найважливішим придбанєм буде мемуар маршала про „Cent jours (сто днів)“. Сі цінні записки відкрив автор у воєннім архіві і випечатав у своїй монографії. Willert. P. F. — Mirabeau. London. 12°, ст. VII 230. Мірабо був радше бесідник і писатель як муж державний; але визначна роля, яку він відіграв в першій акті великої драми революції, дозволила видавцеві подати його житєпись у збірці „Foreign Statesmen“. Автор хіснував ся працями: Rouss-a, що вийшла в збірці „Les Grands écrivains français“ і двотомовою працею Шерна. Strickler, S. — Die helvetische Revolution 1798 mit Hervorhebung der Verfassungsfragen. Frauenfeld. вел. 8°, ст. VIII 148. Badertscher, — Die Märztag des J. 1798, Kriegsgeschichte. Darstellung der Ereignisse im Kampfe Berns mit dem franz. Armeen. Bern. 4°, ст. 133. Lenz, Max. — Napoléon I. und Preussen (Kosmopolis, 9. ст. 581—595, 859—874). Пруські патріоти, що аж до р. 1812 пхали все до війни з Наполеоном, не добачали, що його політика стреміла лише до ослаблення Англії, а головною цілю Александра було загрожене Польщі. В тих то кругах витворив ся легендарний погляд про безхосенну жадобу здобуваня у цісаря, погляд, що відгукує ся й у теперішніх істориків, як Дункера і Трейчкого. В дійстности Наполеон навіть на вершку своєї могутости не думав про цілковите знищенє Прусії. Masson — Napoléon et sa famille, T. II. Paris. 8°. ст. 478. Miscelanea Napoleonica a cura di A. Lombroso. Serie III—IV, Roma 8°, — сей том містить один англійський лист Наполеона з острова св. Гелени, багато невиданих листів Александра I і Бернадота з літ 110—14 та „політичні та воєнні замітки“ до літ 1813 — 14. Beltrami A. Napoleone I. Torino 1898. 16°, ст. 398. Chuquet A. — La jeuneusse de Napoléon. T. II. La Révolution. Paris. 8°, ст. VI 388. Lebon, André. — Cent ans d'histoire interieure 1798—1895. Paris. 8°, ст. IX 339. Книжка призначена на ширші круги читачів оглядає стисло внутрішні події у Франції від першої революції аж по нинішний день. Зложена зручно, каже подіям говорити самим за себе без великих пояснень, а при тім здержує ся від всякої партийности. Теперішню конституцію вважає за найліпшу зі всіх, які мала Франція від 1789 р. Babeau, Albert. — Les Anglais en France après la paix d' Amiens; — Impressions de voyage de sir John Carr. Paris. 18°, ст. 300. Праця зложена з двох частин. У першій дає автор огляд становища Парижа в зимі 1802—1803 р. на основі оповідань англійських подорожних

(Heleroff, Yorke, Thorton etc.). В другій переклад „вразинь в подорожи“ John-a Carr, друкованих у р. 1803 під заг. „The stranger in France, ora Tour from Devonshire to Paris“ — де знаходимо інтересні деталі про тодішнє житє в Парижі. Hillebrand K. — *Geschichte Frankreichs während des Julikönigtums (1830—48) nebst Einleitung: Die Julirevolution und ihre Vorgeschichte.* Gotha. 8°, ст. 68. Laforge, Léon — *Histoire complète de Mac-Mahon, marechel de France duc de Magenta.* Paris. 3 vol. 4°, ст. XIX 330, 340, 501. Перший том описує молодий вік Мак-Магона і його військове житє: африканські походи, кримську війну, похід у Італію, війну німецько-французьку — все те зібрано, аби представити докладно ролю героя. В другім томі бачимо образ відносин у парижській комуні і находимо докладний в найдрібнійших деталях опис вибору маршала на президента республіки. Кризи 24 мая і 16 мая ще доволі недавні і через се годі вимагати безсторонного осуду про них. Погляди й осуди зібрані автором мають лише документальну вартість. В кождім разі Мак-Магон, котрий був більше генералом як політиком, покинув свій уряд з гідністю, не хочючи посвятити пімстї республіканів пятах командантів армії. В третім томі розказано про остатні дни житя Мак-Магона, його похорони й почести віддані його памяти. Denis, Samuel. — *Histoire contemporaine: La chute de l'Empire, le Gouvernement de la Défense nationale.* T. II. Paris. 8° ст. 520. Перший том сеї праці кінчив ся оповіданєм про інсurreкцію 31 жовтня. Другий том веде оповіданє дальше аж до першого засідання народнього збору (*Assemblée nationale*). Ділиться на три часті, з таким більш-меньш змїстом: облога Парижа, делегация в Тура і Бордо, перемирє. Вірний своему первістному плану, автор звертає головну увагу на політичні події, обговорюючи воєнні справи лише у звязи з політичними. Головна гадка сеї книжки се доказ, що по страті Мецу війна була неможлива і розум наказував почати переговори про згоду. Умови булиб тоді, думає Д., не так тверді, як у франкфуртській згоді, і Льотарингія зісталась би за Францією. Се безперечно, що Гамбетта натискав на продовженє війни із-за особистих цілій, бо кінець війни був кінцем його диктатури. Другий важний закид против його, що тикає й Фрейсіне — се вмїшуванє у стратегічні операції.

З історії французької літератури мусимо навести кілька загальних праць, що обіймають більші періоди і дотикають загальних питань. Brunetiere, Ferdinand — *Manuel de l'Histoire de la littérature française,* 1 vol. Paris, 12°, ст. VIII 531. Книжка поділена на дві частини — на горі кождої сторони синтеза, на долині часть

аналітична з бібліографічними поясненнями. Це плян зовсім новий та щасливий; він дучить хосен історії і словаря. Частина синтетична, поділена на літературні епохи, займає ся впливом книжок на книжки не тратячи з уваги впливу раси й обставин. Дивним являє ся лише цілковите випущене таких осіб як Saint Simon або пані de Sévigné. Висказ автора в переднім слові, що вплив тих осіб в історії незамітний, доволі односторонний. J. Paquier — *L'université de Paris et l'humanisme au début du XVI siècle*. Jérôme Aléandre. (*Revue des questions historiques*, т. 64, ст. 372—398, 65, ст. 144—185). Вплив гуманізму ширить ся в Парижи вже під кінець XV ст. через покликане на Сорбону визначних італійських учених (як Cornelie Vitelli, Gerolamo Balbi і ин.). Одначе до кінця середніх віків не культивовано у Франції грецької і східних мов зовсім. Властивим основателем науки грецької мови в Парижи був як раз Жером Алєандр. Автор описує докладно його діяльність за час першого (1508—10) і другого (1511—13) побуту на Сорбоні яко професора, ролю на соборі в Піві (1512—13), заслуги як автора і видавця, його учеників і школу. Lefranc, Abel — *Marguerite de Navarre et le platonisme de la renaissance*. (*Bibliothèque de l'école des Chartes* 59, ст. 712—757). В першій частині своєї розвідки, що появилася в 1897 р, доказував автор вплив містичних і ново-платонських елементів при уложеню філософічних ідей Маргарети з Навари. Тут знов запримічає він у неї ненастанне змаганє погодити висліди античної спекуляції з теологією. Культ платонізму не відчувив її від християнського ідеалу, який ставила світови реформація, філософічний прозелітизм не ослабив у неї одушевленя до протестантської віри. Jusserand, J. J. — *Shakespeare en France sous l'ancien régime*. Paris, 8°, ст. 389. Переводить доказ, що Шекспір у Франції до половини XVIII ст. був майже зовсім не звістний. Правда, за часу Тудорів були доволі часті вносини між Англією і Францією, одначе про англійську літературу не журили ся по тій стороні каналу. Знанє англійської мови було так слабо розповсюжене, що Рабле міг найгіршого сорта жаргон видати за англійську мову. Доперва 1782 р. вийшов переклад всіх драм Шекспіра, владжений Летурне. Schirmacher, Käthe — *Voltaire, eine Biographie*. Leipzig, 8°, ст. XV 556. Писана не в намірі дати нові подробиці із життя Вольтера, містить ся праця гарну характеристику XVIII в. Поділена на чотири части. Передне слово дає образ старого правління (ancien régime), начертаний під впливом праць Тена і Токвіля. Властива житєпись обіймає три иньші частини. З початку виступає Вольтер яко вольнодумець, опісля яко пропагатор наукових, філософічних і моральних ідей; в кінци, у третій, яко філантроп. По при се підносять авторка

справедливо космополітичний характер його праць. Вольтер, по мові французький писатель, по своїм поглядам не був зовсім Французом; він — каже п-ні Ш. — жив для цілого світа, для загалу. Meyer, Erich — *Die Entwicklung der französischen Literatur seit 1830*. Gotha, вел. 8°, ст. 292. Властиво се не історія французької літератури від 1830 р.: автори ходило більше про зазначене головних течій на замітніших вступниках. Він дуже гарно групує, ясно розвиває внутрішню звязь поодиноких літературних діб, що наступали одна по одній. При поодиноких писателях не підчеркує він усіх оригінальних прояв їх талану; напр. при Доде конче треба було згадати особливу форму „коротких оповідань“, яка проявляє ся в „Contes de lundi“ і в „Lettres de mon moulin“. Pelissier, Georges — *Études de littérature contemporaine*. Perin, 8°, ст. 362. Ся книжка, се продовжене „Essais“ і „Nouveaux essais de littérature contemporaine“ сього-ж автора. Тут знаходимо осуди про нові твори писателів, що вже виробили собі славу, а також огляд різних нових поглядів на критику, штуку й поезію. Тут находимо й нових писателів, котрі віщують хороший талант (André Bellesort; Fernand Gregh, Estannié). Спосіб представлення автора дуже яркий; він з легкістю входить в дух творів, аналізує їх, осуджує без вузкого догматизма. Більша частина статей, в яких ся книжка зложена, були вже друковані у різних журналах. Morf, Henri — *Geschichte der neueren französischen Litteratur (XVI—XIX Jh.)* Strassburg, 8°, ст. X 246. Ціла праця обчислена на чотири томи; з того появил ся поки-що перший, що обіймає французьку літературу XVI-го століття і поділений на 3 частини. Перша обговорює писателів посередних між середніми віками і відродженням; друга присвячена початкам відродження і добі Франциска I; третя показує розвій і упадок сеї літературної доби — ся остання оброблена найліпше і найстаранійше. Вартість книжки підносить дуже гарна бібліографія, де можна найти всі важніші праці про літературу і мову XVI в.

3. Англія. Powell, F. Y. and Tout, T. F. — *History of England. Vol II. From the accession of Henry VIII to the Revolution of 1689*. London, 12°, ст. 382. Zimmermann, A. — *Die Kolonialpolitik Grossbritanniens. I Thl. Von den Anfängen bis zum Abfall der Vereinigten Staaten*. Berlin, 8°, ст. 870. Автор, звістний зі своїх праць по історії колонізації Португальців, подає нині першу частину праці про англійські колонії. Книжка поділена на три великі відділи: колонізація Сполучених Держав, Західної і Східної Індії. За мало обговорено лише різні ситуації англійської політики в Європі, через що мотиви поодиноких поступків часами неясні. За те дуже гарно змальовано вплив, який мала англійська колоніяльна

політика на кольоністів в Америці. При відділі про Індію річ стоїть противно. Ми докладно довідуємося чому „Companу“ рішила ся на сей або той крок, о скілько її поступованє було свободне, чи залежне від правительства. Менше докладно пізнаємо економічні і суспільні наслідки поодиноких заряджень у мешканців Індії. Feret, P. — *Le premier divorce de Henri VIII* (Revue des questions historiques, т. LXIV. Paris, ст. 52—88) головню про участь, яку мав у сій справі архієпископ-кардинал з Йорку, англійський канцлер Тома Вольсей, та місію послів Гардінера і Фокса у Римі. Corbett J. S. — *Drake and the Tudor navy, with a history of the rise of England as a maritime power*. 2 vol. London, 8°, ст. 436 і 488. Krebs, I. — *Verhandlungen mit Melchior von Hatzfeldt über die Zurückführung Karls II auf den englischen Thron (1649—50)* (Deutsche-Zeitschr. f. Geschichtswiss. II. N. F. ст. 225—44) на основі архівального материялу про безуспішні змагання посла Кароля II позискати фельдмаршала Гацфельда, котрого великий вплив на віденським дворі був звістний англійському претенденту. Beresford, C. & H. W. Wilson — *Nelson and his times*. London, 4°, ст. 240.

Lee, Sidney — *A life of William Shakespeare. With portraits and facsimiles*. London, 8°, ст. XXIV+479. По фантазійній книжці Брандеса, що причинила ся до розповсюженя деяких безосновних гіпотез, дала себе почути потреба жителіси Шекспіра на докладно науковій основі. Сій потребі відповідає вповні ся книжка. Що до питаня про сонети, вискажує ся автор против їх автобіографічного толкованя; одинокою річю, яку признає тут, се приязнь Шекспіра до гр. Southampton. Головна вартість книжки лежить в докладности і основности обробленя, та повздержности від непотрібних здогадів. Döring, A. — *Hamlet. Ein neuer Versuch zur ästhetischen Erklärung der Tragödie*. Berlin, вел. 8°, ст. IV 310. Останними часами багато займали ся учені проблемою Гамлета. Праця Д. обіймає часть загальну, де обговорені жерела Шекспіра, вік Гамлета і прототип героя в трагедії. Що до першого то треба признати, що Шекспір придержував ся більше давних, затрачених трагедий, як хронік. Одначе не так легко згодити ся з висказом автора, немов-то лорд Пемброк був прототипом Гамлета. До сього виводу привели його розсліди Тілера, котрі одначе не так певні, як він думає. Важнійша частина спеціальна, де автор переходить виступ за виступом і поясняє степені трагічної акції в її первістній залежности від душевних станів героя. Одначе сей розслід більш фільольогічний ніж естетичний і через се замало звернено уваги на фантазію поета.

4. Іспанія і Португалія. Sousa, Viterbo — *Traballos Nauticos dos Portuguezes nos seculos XVI. e XVII. Parte I. Marinharia. Lisboa, 4°, ст. 341.* Автор присвятив майже ціле своє життя розслідуванню славних архівів „Torre do Tombo“ вибираючи собі за предмет морські подвиги Португалців. В 1890 р. оголосив першу серію своїх „Trabalhos nauticos“ замітну ізза інтересних документів про Бартоломея Вельго, португальського космографа. В 1894 р. появилася друга серія, що містить замітки про André i Lopo Homem, Leon Pancaldo, савойського пілота в португальській службі, Jorge i Pedro Reinel i обох Teixeira. Праця, котрої заголовок ми навели, приносить нове видане сих заміток, однак далеко побільшене. Справа сув'язана є тепер на порядку деннім, тому і в науці звернули тепер більшу увагу на початки сего інтересного ордена. В сїм році появилися дві розвідки про сю справу: Müller, Herm. — *Les origines de la Compagnie de Jésus. Ignace et Lainer. Paris, 18°, ст. 329* i Watrigan, P. H. — *La genèse des Exercices de saint Ignace de Loyola. Amiens, 8°, ст. 110.* Мюллер підносить всі труднощі, які при тім заступають дорогу: коли документів з другої руки є тьма тьменна, оригінальних актів незвичайно мало а імовірність їх з ріжних поглядів підозріла. Лише отворене приступу до тайного архіву „al Gesu“ в Римі могло-б багато річий прояснити. Автор розсліджує оповідання про навернене сьвятого, самітне життя в Montserrat i аскетичні вправи в Manrèse. Признає безпосередній вплив аббата з Montserrat на генезу „Exercices spirituels“. В загалі заслуга автора в виказаню сего, що сьв. Ігнатій винен Людольфови Chartreux, Gérard'ови de Zutphen i ин. Ватрігант обговорюючи генезу „Exercices“ говорить, що теперішній іспанський текст „такий, який опубліковано на основі автографної рукописи сьвятого“, не міг бути написаний аж по його латинських студиях, і навіть по студиях філософічних і теологічних.

Rachfahl, F. — *Margaretha von Parma, Statthalterin der Niederlande. 1559 — 67. München u. Leipzig, 8°, ст. 275.* Автор не дає опису повстання Нідерляндів у першій фазі свого розвою, лише студию про ролу, яку Маргарета тут грала. Найінтересніший в сій праці відділ II, де змальовані політичні і церковні відносини краю при від'їзді короля. Зовсім новий погляд автора, що Маргарета лише тому подала руку до усунення Гранвеллі, бо думала, що той її зрадив у приватній справі, тому, що він перешкаджав зворотови Пляцентії, кріпости обсадженої Іспанцями.

Baudrillart, A. — *Philippe V et la cour de France. T. III. Paris, 8°, ст. XII 671.* Stern, A. — *Der Versuch des Staatsreiches Ferdinands VII von Spanien im Juli 1822. (Histor. Vierteljahresschrift. III ст.*

87—105) додаток до геневи невдалого нападу на Мадрид. При кінці додано витяги зі справоздань графа де ля Гард 4 липня 1822 і три листи Фердинанда VII до нього.

Ludwig Albert — *Lope de Vegas Dramen aus dem Karolingischen Sagenkreise*. Berlin, 8°, ст. 155. Про драми Льопе де Вега є не багато розвідок. Сеся замітна ще своєю старанністю у зібранню і обробленню материялу. Вона подає зміст відповідних драм (*Los Palacios de Galiana, La Mocedad de Roldan etc.*) обговорює справу жерел і подає оцінку з артистичного боку. Друга частина розвідки займає ся переказом про Кароля у Льопе. Поет знав сей переказ, правда не в такім обсягу як його витворили „*chansons de geste*“, лише так, як він вістав ся в романцах і в Аріоста. Поет не вважав сего переказу історично вірним! і змінював все до вподоби. *Angrade Caminha — Poesias ineditas. Publicadas pelo J. Priebisch*. Halle, 8°, ст. XV + 562. Поезії сучасника і соперника Камюенса були доси видані лише в малій частині. Поезії видаї тепер писані головню у португальській мові. Вони осцівають звичайні, строго обмежені предмети двірської поезії ренесансу (Камінга умер 1589 р.).

5. Італія. Rosi, M. — *Alcuni documenti relativi alla liberazione dei principali prigionieri turchi presi a Lepanto*. (Arch. della R. Soc. Romana di Stor. Patria, 21, ст. 141 — 220). У звістній битві під Лепанто полонено багато визначних турецьких вождів і урядників. Катадьог їх подано в публікації Тейнера. Автор на основі документального материялу, котрий тут же друкує, оповідає про переговори між лігою і Турцією, в справі викупу, та долю полонених. *Documenti inediti intorno alle relazioni fra lo stato e la chiesa nelle Due Sicilie dal 1734 al 1818*. Vol. II. p. I. e vol. III. p. I. — про пересправи ведені за міністерства Бернарда Танучі 1747 — 56, а також про пляни предложені 1786 р., що привели до конкордату 1818 р. Otway, Thomas — *Die Verschwörung gegen Wenedig*. Ins Deutsche übertragen und mit einer Einleitung versehen. v. Paul Hagen. Leipzig, 8°, ст. V + 91. Між творами по-шекспірової доби не багато мали такий успіх у Німеччині як „*Venice preserved*“ Отвая. Гете і Шіллер дуже ним інтересувались і за їх старанєм виставлено ту штуку в Веймарі 1794 р. Одначе в нашім століттю сю драму забуто і доперва д. Г. пригадав її. Perrero D. — *I reall di Savoia nel' esiglio*. 1799 — 806. (1799 — 1806) Torino, 16°, VIII + 327. Crozals, J. de — *L'unité italienne* (1815 — 1870). Paris, 8° ст. 284. Ся книжка появилася у збірці „*Bibliothèque d'histoire illustrée*“, що виходить під редакцією Целлера і Васта. Тут подано короткий перегляд подій по тім боці

Альп у літах 1815 — 70. Ясно і стисло представлено всі фази народнього руху, що проявляв ся в Італії за перших 30 літ по упадку наполеонської держави, невдалі змагання Кароля-Альберта в 1848 р. прогнати Австрійців з півострова, і нарешті часткові успіхи від 1859 р., що дозволили Вікторови Емануїлові докінчити в 1870 р. справу народньої одности. Що до особистих симпатій, автор доволі неясний; лише від часу до часу проявляють ся у нього антиклерикальні змагання. Пія IX представляє він як ворога поступу. A. Dufourcq — Murat et la question de l'unité italienne en 1815. (Mélanges d'archéologie et d'histoire. 18, ст. 207 — 270, 315 — 361). Перша частина сеї розвідки опирає ся на „Mémoires“ князя Гальльо і документах неаполітанського та болонського архіву. „Mémoires“ князя Гальльо були головним жерелом для змальовавя дипломатичних подій, неаполітанський архів дозволив авторови слідити день за днем руху Неаполітанців і їх одушевлене до бою; проклямації знайдені в Болонії показують, як далеко поступив народній італіянський рух 1815 р. Доволі замітний вступ до сеї праці, де Д. розвиває генезу народньої самосвідомости в Італії, починаючи від Данта аж по р. 1815, коли то в перше проголошено перед Європою ідею одности і незалежности Італії. Schirmer, Friedrich — Der Feldzug der Oesterreicher gegen König Joachim Murat. Prag, 8°, ст. VII + 391. Дуже основна і совісна робота, важна особливо для історії війни. Автор гарно характеризує політичне становище Мурата; він опинив ся на безвихіднім роздорозжі. Аби задержати своє становище і свою державу, він прихилив ся до Австрії, одначе все таки ціла його минувшина і звязи лучили його з Наполеоном. До того прилучив ся страх перед Бурбонами і бажане сполученя цілої Італії. Жінка радила союз з Австрією, княгиня з Вельс пхала до війни з нею. Мурат рішив ся на останнє. 17-го марта почала ся війна. Невдачу Мурата об'ясняє автор неодностію війська, великим числом чужих офіцерів, що не мали у жовнярів довіря і нездарністю генералів. Salvo di Pietragansili, R. — Rivoluzioni siciliane. (1848 — 60) Vol. II. Palermo, 16°, ст. 226. Nürnberger, Aug. Jos. — Zur Kirchengeschichte des 19 Jh. I. Papsttum und Kirchenstaat. II. Reform, Revolution und Restauration unter Pius IX. (1847 — 50). Mainz, 8°, ст. XI + 416. Не на основі самостійних архівальних розслідів, одначе з вихиснованем всеї друкованої літератури представляє Н. перші літа понтифікату Пія IX. Полишаючи на боді строго-католицьку тенденцію книжки, мусимо признати, що праця сея дає багато до пізнання подій під сю неспокійну пору. Початок політичних реформ Пія IX, конституційний рух в Італії 1848 р., революція Льомбардії і Венеції, напад на Квіринал, утеча Пія до Гаети,

дипломатичні переговори в цілі повернення Пія на стіл — все то описане на основі найновіших розслідувань та збагачене дуже гарною характеристикою визначніших осіб.

Fischel, Oscar — *Raphaels Zeichnungen. Versuch einer Kritik der bisher veröffentlichten Blätter.* Strassburg, 8°, ст. 15 + XLIV + 272. Первісно се був каталог фотографій Брауна записаних на імя Рафаеля, по тому розширений через втягнене всіх копій із рисунків сего маляря та критичні уваги. Що до першої точки, годі відмовити авторови докладности і совістности, а й що до другої він оригінальний і здоровий критик.

6. Схід. *Barre de Nanteuil, Amaury de la. — L'Orient et l'Europe, depuis le XVII-e siècle jusqu'aujourd'hui.* Paris, 8°, ст. XX + 251. Автор починає своє оповідане з хвилею, коли отоманське царство ступило на дорогу упадку. До кінця XVII ст. Туреччина дёржала в страху цілу Европу. Від згоди в Карловицях питане східне, як справедливо каже автор, обернуло ся: воно не лежить в тім, який кусок землі має Туреччина захопити, лише котрий із турецьких країв має якій державі припасти. Під кінець XVII ст. претендентами були Росія, Австрія й Венеція. Від угоди в Пасаровицях республіка св. Марка уступає зі східного питання; угода 1718 р. була побідою Австрії, але 1739 р. мусить вона уступати Росії. Берлінський конгрес, що віддав Босію і Герцоговину — се нова побіда Австрії.

7. Славяни. Про славянські справи в західно-європейській літературі не багато справді наукових розвідок. Більша частина книжок, що тими справами займає ся, а особливо французькі, не дають нічого нового, лише знайомлять ширшу публику з річами давно вже звістними. Сюда втягнули ми й публікації в чеській мові: *Historický Archiv* чеської академії видав у 14-ім випуску переписку „*Hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka*“ за роки 1638 — 74, важну для внутрішньої історії Чех під сю добу. *Přibram, A. F. — Das böhmische Kommerzkollegium und seine Thätigkeit. Ein Betrag zur Geschichte des böhmischen Handels und der böhmischen Industrie im Jahrhunderte nach dem westfälischen Frieden.* Prag, 8°, ст. 278. Автор хотів зразу писати історію чеської торгівлі і чеського промислу в 17 і 18 ст. Одначе при розслідуванні жерел показало ся, що під ту пору головним огнищем австрійської торгівлі і промислу був Шлецьк і через се треба булоб перш за все вистудіювати сю останню справу. Тому рішив він поки-що вихіснувати зібраний матеріял до поодиноких монографій. Перша з них ось і появилася. У першій частині показує П. як володарі Австрії, через брак гроша, бо вели часті війни в Турцію і Францію, — не могли нічого робити коло піднесення торгівлі і промислу.

Нарешті покликано до життя інституцію, котра мала виключно зайняти ся сими справами. Се т. зв. чеська торговельна коллегія, що почала свою діяльність 1714 р. В дальших розділах розвивлює автор діяльність сеї коллегії, змагання коло поправи доріг, знесеня приватних податків, регуляції Молдави і Ельби, уладження відносин Жидів, яких вважали перешкодою розвою торгівлі, через привіз заграничних товарів і похатну торгівлю. Одначе віденське правительство не підпирало відповідно сих змагань і часто виходила між обома урядами ріжниця поглядів. Zigel, Teodor — Palacký jakožto historik slovanského práva. Nábitka z Památnika Palackého. Praha. st. (499 — 517). Польський властиво не займав ся дуже розслідами над історією славянських прав. Головну заслугу видить автор розвідки в тім, що Пал. поділив чеську історію на періоди, котрі можуть бути основою поділу історії прав славянських в загалі. В поділі Пал. рішало уложене обопільних відносин між домашнім чисто славянським корінем і впливами з боку християнства і германізма, під дану хвилю.

Karge, Paul — Kurbranderburg und Polen. (Die polnische Nachfolge und preussische Mitbelehnung) 1548 — 1563. (Forsch. zur Brandenb. und Preuss. Gesch. 11. st. 103 — 173). Задачею автора було представити змагання електора Йоахима II аби придбати для себе польський престіл по смерті Жигимонта I. Він починає від змальованя тодішніх внутрішніх відносин в Польщі, упадку королівської поваги, своєволі вельмож, боротьби против признання жінки Жигимонта Августа королевою (тут автор добачує антагонізм польської шляхти против литовської) і против ревізії прав і статутів, якої домагала ся низша шляхта, а також невгодн релігійних. До nobільшеня замішаня причинає ся нарешті чим раз більша журба про наступника престола. Всі посторонні двори старають ся заадалегідь приєднати собі сторонництво на випадок елекції і тут виступають змагання Йоахима придбати польський стіл для свого молодшого сина Жигимонта. В 1552 змінюють ся плани. Жигимонта зроблено магдебургським архієпископом по смерті його брата Фрідріха. А про те він піддержує дальше свою кандидатуру. Автор описує детайльно всі переговори в сій справі, особливо діяльність Сабінуса і Куріона. Одначе 1566 р. смерть Жигимонта знищила все. Розвідка оперта на богатім документальнім матеріялі та вихиснує по при се цілу польську літературу до сеї доби. Hirn J. — Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhängenden Pläne. (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. IV. Ergänzungsband). Робота писана на основі матеріялів архіву в Інсбруці, подає багато нового і інтересного; одначе автор не старав ся доповнити браків і прогалин иньшими матеріялами, а до того не знає праць писаних про

ту справу на славянських мовах; через се розвідка вийшла односторонна і неповна. Автор старає ся вяснити причини, які спонукали Максиміліана зречи ся польського престола 1598 р., а також подати деталічно про змагання його придбати собі стіл московський. *Waliszewski K. — Marysienka, Marie de la Grange d'Arguien, reigne de Pologne, femme de Sobieski 1641—1716. Paris, 8°, ст. VII+383.* Знайомить з подробицями життя звісної жінки Собєського. Ціла історія закрашена доволі романтично. Дочка дрібного французького шляхтича, Марія de la Grange d'Arguien, вихована в Польщі на дворі Марії Гонзати, жінки Володислава IV, особа доволі легкодушна, як надворні дами в сі часи взагалі, вийшла за Собєського, а по новій елекції стала королевою. Для додання наукового інтересу своїй книжці, вище В. огляд політики Мазаріна і Людвика XIV. Про всі особи свого оповідання висказує ся дуже з легковаженем і стиль у него за сильно фаміліярний як на наукову розвідку. *Boyé, P. — Un roi de Pologne et la couronne ducale de Lorraine, Stanislas Lezcynski et le troisième traité de Vienne. Paris, 8°, ст. XX+588.* *Schrötter, Friedr. Freih. von. — Die schlesische Wollenindustrie im 18 Jahrhundert. (Forsch. z. Brandenb. u. Preuss. Gesch. 11/2 ст. 74—192).* Розвідка заложена на ширшу міру продовжає ся в тім журналі вже кілька літ. Сей річник приносить 3-ий відділ II-ї часті, про правління Шлябрендорфа 1763—1769. Автор подає огляд торгівлі вовною під ту пору, говорить про прядільні і школи прядення, про фабрики сукна, уставу з р. 1765 і поправи суконної мануфактури. Під кінець зупиняє ся над торгівлею сукном та способами, яких вживали для збільшеня вивозу. Шлябрендорф, на думку автора, був першим модерним промисловцем. *Knoll, Georg — Der Feldzug gegen den polnischen Aufstand im J. 1794, Theil 1. (Zeitschr. d. histor. Gesellschaft f. d. Provinz Posen. 13, ст. 1—52).* Розвідка видана в паперів які лишили ся по смерті автора. Крім друкованого вихіснено тут матеріал познанського мійського архіву і архіву великого генерального штабу. *Schiemann Th. — Prinzessin Elise Radziwil und Prinz Wilhelm 1824. (Hist. Zeitschr. 80, ст. 243—56)* про змагання короля Фридриха Вільгельма III уможливити своему наступникови Вільгельмови подружжє з Елізою Радзівіл, а особливо спонукати царя Олександра I, щоби її адоптував. *Polenaufstände im 1846—48. Aus dem Papiere eines Landraths. Von * * * Gotha, вел. 8°, ст. III+271.* *J. Máchal: Mickiewicz a Čechy. (Český časopis historický, IV, ст. 355—89).* Про перше обзнайомленє чеських письменників з творами Міцкевича. Перший збірник поезій польського поета був у бібліотеці Ганки і ним хіснував ся Ф. Л. Челяковський. У листі до Камарита

ставляє він сонети Міцкевича висше Колярових, які були під ту пору дуже популярні. Далі наводить автор вискази Шафарика в 1824 р., і иньших чеських діячів про Міцкевича.

Halban, Alfred — Zur Geschichte des deutschen Rechtes in den Gebieten von Tschernigow und Poltawa. (Zftt. der Savigny-Stiftung 19 B. Germ. Abth.). Се по части доповнене більшої студії, яку Г. видав в р. 1896 п. заг. „Zur Geschichte des deut. Rechtes in Podolien, Wolhynien und der Ukraine. Тут подано відомости про акти „малоросійської колегії“ і памятки діяльності свобідних козацьких судів слобідської України; див про неї бібліографію XXXIV т. Записок. Bain, R. N. — The pupils of Peter the Great. History of the russian—court and empire from 1697—1740. London, 8°, ст. 342. Flerowsky, N. — Unter drei russischen Kaisern. Das politische System Nicolaus I, Aleksander II und Aleksander III. Berlin, 8°, ст. 372. Wolkonskij, Fürst Sergei — Bilder aus der Geschichte und Litteratur Russlands. Autorisierte Übersetzung von A. Hippus. Basel, 8°, ст. VIII+317. Заголовок не цілком відповідає змістови. Се ряд лекцій з російської історії і літератури, які автор — очевидно нефаховий історик — держав в 1896 р. у різних містах Америки. Спосіб оповідавя обчислений на зовсім несвідому річи публику, якій подобають ся шумні фрази і яка не помічує прогалин і перекручень.

Др. М. Кордуба.

Огляд часописей за 1898 р. — Часописи видавані по за
Україною.

Огляд російських загальних часописей починаємо з **Вѣстника Европы**. О. Веселовский в своїй статі Очерки и наброски изъ старой и новой литературы (I. 117—123) дотикає ся Слова о полку Игоревѣ. Невеличкий ескиз написано талановито і блискуче; автор застановляє ся над характерними рисами отсього давнього твору. Слово — по його думці — цілком перейнято реалізмом: Ігор — не герой, а звичайна, середня людина, з замірами гарними, але зі слабою волею. За Ігорем — суспільність, молода, але вяла (дрябла), безсоромна, байдужа, що жне лише потягами власної користи, без суспільних ідеалів і без бажаня їх виконати. Автор Слова — перший російський-реаліст і сатирик, автор попередник — пізніших російських Радіщева, Щедріна... Д. Пипін у статі Книжная дѣятельность времени Петра Великаго (VII) — коротенько характеризує наукову діяльність київських учених і їх вплив на пізнішу російську літературу й науку. Між рецензіями треба занотувати неприхильну рецензію на працю Уманця про Мазепу — Житецького (VI).

Статя д. Стороженка в час. **Русская Мысль** — під заг. Мелочи для біографіи Шевченка (IV) подає історію другого видання Кобзаря. Поет заходив ся коло отсього видання ще до заслання й зладив передмову до нього, — яку й подає д. Стороженко в своїй статі. Заслання розбило усі заміри поета, й він знов заходить ся коло Кобзаря — вже в 1859 р.; але з цензурою було чимало клопоту, треба було мати дозвіл окрім цензурного ще й дозвіл шефа жандармів. Д. Стороженко оповідає про сі заходи Шевченка, додаючи уривки з офіціальної кореспонденції й лист поета до шефа жандармів. Отсю статю в коротенькім переказі подав в огляді часописей і **Сѣверный Вѣстникъ** (VI—VII). В ставі Шафранова — Неурожай хлѣбовъ въ Россіи и продовольствие населения въ 20-хъ годахъ настоящаго столѣтія в ч. **Русское Богатство** (V) — ми знаходимо звістки про недороди в Чернігівській губернії — 1820—22 р., Катерінославській 1821—22 й т. і. Д. Михалевич подав там же спеціальну статю про церков школи Подольської губернії, де подає звістки про їх сьогочасний стан на підставі офіціальних справоздань (VII). Між рецензіями уміщена неприхильна рецензія на Уманця про Мазепу (II); подібну-ж рецензію умістила й ч. **Міръ Божій** (III). Въ ч. **Русское Обзорѣніе** д. Муркос друкував далі в скороченню Путешествіе патр. Макарія (I, II, IV); в статі д. Флорінского про Коляра (II) знаходимо коротенький уступ про славянофільство Шевченка й Косто-

марова (с. 725): на жаль, автор не застановив ся більш уважно над програмою Кирило-Методієвського Товариства (ibd.) В ч. **Рускій Вѣстникъ** зустрічаємо статю д. Таубе Междувародный конгрессъ на Волини в XV в. (V): на підставі польських і руських жерел автор оповідає про з'їзд Луцький 1429 р., але нових виводів чи матеріялів не подає.

O. Г.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.

З статей уміщених в отсій часописи треба передовсім зазначити ті, про котрі вже була подана звістка в Наукових записках: В. Срезневський З перших років науково-літературної діяльності І. І. Срезневського — див. Зап. т. XXVII, Кулаковский — До історії готської епархії в VIII в. Зап. XXVIII., Мандельштам про Садка Вейнеменена — (XXVIII), Шахматов — Життє Антонія і Печерска літопись (XXXIV), Ардашев — Изъ історії XVII вѣка (XXXIII), Ейнгорн — Діпломатичні зносини Москви з правобічною Україною в 1673 р. (XXXIII).

Д. Кульбакін у статі про нове виданє Сборника Святослава 1076 р. (II) подає показчик відмін виданя Шимановського від першовтору: таким чином отся замітка доповнює аналогічну рецензію д. Некрасова (Ж. М. Н. Пр. 1897, X) й статю д. Кульбакіна — в купі з рецензією д. Некрасова треба мати на увазі кожному, хто має замір студіювати мовл Збірника 1076 р. по виданню д. Шимановського.

Статя д. Платонова — Къ історії городоувъ і путей на южної окраинѣ Московскаго госуларства въ XVI в. (III) дає загальний огляд історико-географічних звісток про московську південну границю XVI в. й коротенький нарис державної колонізації. Автор не користує ся якимись новими матеріялами й статя має цікавість як резюме зробленого досі в сїм напрямку.

Д. Перетць — Изъ історії пословицы (V) дає огляд нових розвідок по сьому питаню в російський науці за 1896—7 р. р. й наводить деякі цікаві паралелі з польських і українських збірників XVII й XVIII вв. Статя має характер припадкової, необробленої замітки.

Д. Срезневский статі: Иванъ Евсеѣвичъ Срезневский (VI) — подає деякі цікаві подробиці про наукову й літературну діяльність І. Є. Срезневського, що був від 1812 до 1819 профессором у харківськїм університеті на кафедрі російської ельоквенції та поезії. В показчику надрукованих творів його найбільш цікаві для нас ті, що в своїм часі були уміщені в часописах „Українскій Вѣстникъ“ й „Харьковскій Демокритъ.“

Д. Істрін у статі про козацький напад на Константинополь в початку XVII в. (VII) наводить з грецького манускрипту атенського монастиря замітку про напад козаків в 1623 р. Напад сей не мав

успіху. Інші наші жерела оповідають про напад 1624 й мовчать про напад попереднього року. Д. Істрін вважає сю замітку про напад 1624 за варту віри.

Статя д. Тіандера присвячена західноєвропейським паралелям до билини про Чурилу й Катерину; найбільш повно й цікаво оброблено паралелі (скандинавські, шотляндські, французькі, іберійські й славянські) про спиритні відповіді жінки своєму чоловікови; меньш повно оброблені паралелі до інших моментів билини.

З критичних рецензій зазначимо: Істріна (I) на збірник апокрифів д. Франка в I. т. Памяток; д. рецензент наводить іноді цікаві вказівки, але зовсім безпотрібно переходить часом на публіцистичний тон, з наукових аргументів на гадки про український патріотизм і т. й. Зазначимо далі рецензії Довнара-Запольского на перший том Жерел до іст. Укр. Руси, В. Р. на працю Уманця про Мазепу — досить неприхильну (IV), Тіхомірова на працю Ляцкоронського — Історію переяславської землі (VI, отся рецензія була потім передрукована в часописі Київская Старина за 1898 р.), Любавского на розвідку Ярушевича про ки. Конст. Іван. Острожського (VII). Треба також занотувати велику й багату детальними вказівками рецензію д. Архангельского на перший том Історії літератури Пипіна (IX, 180—243).

З справоздань наукових товариств й інституцій зазначимо справоздання Публичної Бібліотеки за 1894 р. (I), Академії Наук. 1897 р. (II), Московського Археологічного товариства (VI), Моск. Публ. й Румянцевського Музея 1897 р. (XI). Звертає на себе увагу й справозданє д. Залєского про географічну секцію київського з'їзду природознавців і лікарів 1897 р. (XII).

В відділі клясичної фільології зазначимо нарис д. Латішева з його серії „Замітки по древней географіи сѣв. побережья Чорнаго моря“ про давнє місто — Горгіппію — котру д. Л. льокалізує на території сьогочасної Анапи (XI).
О. Г.

Ученя записки імператорскаго казанскаго университета рік LXV. З дванайцяти грубих книжок казанського університета піднесемо на першім місці розвідку А. Архангельского: До історії староруськаго люцидаріуса, котра ще не скінчена (кн. 1, 11, 12). Того самого автора подибуємо недокінчену ще розвідку про Освіту й літературу в моськовській державі кін. XV—XVII в. (кн. 4, 5—6), статью про занятя його в часі заграничної подорожі в 1894—96 р. (кн. 3) і критику на Всеволода Міллера: Очерки народної словесности (кн. 11). З інших праць згадаємо: С. Шестакова про походженє поем Гомера (недок.); Е. Будде п. з. Великорус у своїх пісьнях, обрядах, повірях і т. и. (5—6); В. Богородіцкаго курс порівняної граматики індоєвро-

пейських мов (кн. 11); в кінці І. Смирнова критику на Л. Нідерле: О рѣvodu Slovanů (кн. 4).

Ученя записки императорскаго юрьевскаго университета (N. 1—5). З праць тут поданих заслугоють уваги на сім місци лише дві, а се: Яєїнського про причини упадку давньої Ливонії та початок збірника документів до історії царювання Петра Великого. Про сі матеріяли (вийняті з італіянських архівів) буде по скінченю окремо мова в „Записках“.

Варшавскія университетскія извѣстія 1898, I—IX. Більшу частину видань сього університету зайняли праці фізичні та природничі, тож зостаєть ся нам на сім місци згадати: продовжене великої праці І. Созоновича про західній вплив на славянську і (велико) руську поезию (I); розвідку Е. Карського про: Сказаніє о Сивілѣ пророчици (II), по рукописі XVI в. знайденій у бібліотеці гр. Красінських N. 408. Сказаніє написане на українсько-руській мові з білоруським впливом, хоч автор зве його чисто-білоруським, містить ось які апокрифічні мотиви: 1) про царицю Савську, 2) крестне дерево, 3) пророцтва Сивілї про Христа, 4) конець сьвіта. Попри літературні поясненя дає автор також язикові уваги, але, як скавано, автор не знаючи української мови одно поясняє польським впливом, иньшого цілком не розбирає і — зачисляє памятку до білоруської літератури. У нього є такий польонізм: дбати, зрада, мусиш, пак (!), панї, панна, пика, скарб, шкода, або (?), заревуть, звідати, округло і багато багато иньшого такого. З того видно знанє автора славянських мов. Окремо обговорено було працю проф. Леонтовича п. з. Сельскіє ремесленники вѣ литовскомѣ государствѣ (II, III); в кінці згадаємо про статю проф. Улянова про санкритський гимн сонцю (II).

С. Т.

Богословскій Вѣстникъ подав чималу статю п. Папкова про руські православні брацтва; про початок їх той самий автор писав у „Вістнику“ 1897 року, а в сьогорішньому він дає історію їх існування на протягу більш як двісті років, аж до самого XIX в. Статя розбита на чотири частини, в котрих кожда має особливий титул. Перша частина „Брацтва яко сильна оборона православія аж до відновлення православної єрархії 1620 р.“ (ч. 1 й 3) описує прикре становище православних після Люблинської унії та церковну, просьвітну й національну заслугу брацтв. У другій частині „Оборонна діяльність православних брацтв за останні роки царювання (sic) Жигимонта III“ (ч. 5 та 7) іде головно мова про побут патріярха Теофана на Україні. Найбільший розвій діяльности братств за часів Владислава III, за митрополита Петра Могила описано у третій частині: „Оживлена діяльність православних братств за Петра Могили.“ Четверта частина: „Жите та діяльність

братств у другій половині XVII й у XVIII ст.", 9 та 11, містить історію братств після Хмельниччини, коли Україна була поділена поміж Московією та Польщею. Стаття оперта на самих друкованих жерелах. С.

Христіанское Чтеніє дало дві інтересні для нас статі:

И. И. Гумецькій — Православно-русская обрядность въ церквахъ галицкой, так называемой греко-католической (уніатской) церкви ч. 1 и 2 53—60 і 220—239 ст.). Ся ст., очевидно, написана москвофилом і написана за для того, щоб доказати, що галицька церковь з обрядового навіть боку недалеко стоїть від російської церкви, що унія не задавила в Галичанах прихильности до православія, що хоча Галичани і прийняли унію, алеж в них ще й досі живе широко-православний дух, — що галицька церковь завжди, як до світла, тягнулась і тягне ся до православія (особливо в часів діяльности о. Наумовича). Сю свою головну думку автор підпирає порівнянням галицької і російської церкви з боку архітектури (устрій церкви і вітаря) (ч. 1.), богослужбової одежи книжок і співів (ч. 2.)

Родосский: Къ неизданнымъ памятникамъ русскаго церковнаго проповѣдничества в XVIII в. (ч. 12, 913—927 ст.). В сій невеликій статі д. Родосский коротенько переказує зміст проповідей відомого ректора київської академії і богослова Кулябки, що був потім петербургським архієпископом. З початку автор коротенько розповідає біографію Сильвестра і каже кілька слів про його яко проповідника. Взагалі в статі дуже мало цікавого або нового. В.

Литовскія Епархіальная Вѣдомости. „Древняя рукописная Палинодія“, М. П. (нр. 21). Виленському Братству св. Духа прислав 1897 р. преосвящ. Павло, б. єпископ олонецький в дарунку рукописну „Палинодію“, скопійовану в Києві дяконом Савою Добрянським у 1634 р. Книгу віддано на сховок до Виленської Публичної Бібліотеки.

„Описание документовъ пожертвованныхъ Преосвящ. Павломъ, бывшимъ єпископомъ олонецкимъ Виленскому Свято-Духовскому Братству“, І. Сиротіа (нр. 25). Документи сі, що дотичать західньої країни, різного змісту, се: листи єпископів, договори, грамоти і т. п. 1585—1663 рр. Всіх документів 18.

„Отзывъ поляка о мадьярахъ въ 1657 г.“, В. Площанського (нр. 28). З нагоди теперішнього приятельства Поляків з Мадярами автор наводить із актів XVI ст. відозву Поляка „про віроломного Угриня, лютого ворога й нищителя шляхетської волі.“

„Письма митрополита Іосифа Сѣмашка къ єпископу Михаилу Голубовичу“, 1829—1843 р.

Минскія Епархіальная Вѣдомости. „Св. Кирилъ, єпископъ Туровскій“, С. Короткова (нр. 3 і 9). Стаття складає ся з двох частин:

в одній подано історичний нарис життя давнього Турова, у другій життє і діяльність св. Кирила Туровського.

„Церковно-археологічні пам'ятники гор. Пинська“, Л. Міловідова (нр. 17). Це реферат, що був читаний на Рижській археологічній з'їзді 1896 р. і розказано в ній про знаходки давніх предметів у Пинську, про давні місцеві церкви, про знайдені фундаменти декотрих із них, про збережену досі давню церковну посудину, богослужбні книги та ікони.

„Третій періодъ существования Минской духовной семинарии (1840 — 1874 г.). Це дальша частина історії Минської семінарії, що стала друкувати ся скільки років тому.

„Страничка изъ истории Паричскаго женскаго духовнаго училища“, А. Троїцького (нр. 2, 3 і 6). Викладають ся відомости, на підставі справозданя за 1863—3 роки, про сю жіночу духовну школу, що отворила недавно дідичка, жінка генерал-лейтнанта Пуціна в своїй маєтності — в містечку Паричах, коло міста Бобруйська. Школа ся існує й тепер й її удержує своїм коштом духовне відомство.

Могилевскія Епархіальная Вѣдомости. Тільки одна стаття; „Изъ истории Могилевскаго женскаго училища духовнаго вѣдомства“, А. Троїцького (нр. 1 і 9). Ця школа повстала зразу по думці Могилівського архієпископа Гавриїла в 1835 р. при Буйницькій монастирю (3 верст. від міста Могилева на березі Дніпра) і називала ся „Пріютъ для бѣдныхъ дѣвиць духовнаго званія“, а потім у 1863 р. її переіменовано на середню школу. Моментам первісних порядків і переімени їх присвячена названа вище стаття, а матеріали для неї взято з архива св. Синода.

Полоцкія Епархіальная Вѣдомости. Лише одна стаття „Историческій очеркъ существования Николаевской приходской церкви въ мѣстечкѣ Придруйскѣ Дриссенскаго уѣзда“, св'ящ. І. Никифоровського (нр. 19).

Воронежскія Епархіальная Вѣдомости. „Инструкция преосвящ. Тихона II (1768—1775), данная Воронежской Духовной Семинаріи“, подав П. Никольський (нр. 12). Інструкція ся для учителів дуже похожа на педагогічні погляди цариці Катерини II, Бецького й інших діячів просвіти другої половини XVIII в., лише с тою різницею, що думки інструкції мають релігійний характер. Тут на першім плані стоїть людська гідність особи ученика, на котрого через те треба впливати не погрозами й ганебними карами, а добрістю, намовою, „изъясненіємъ пользы церкви святой, отечеству и самимъ учащимся отъ ученія проистекающія“.

„Матеріали для історії Воронежской семінарії“, С. Введенського (нр. 14). Тут наведено два документи, виняті з московської Синодальної (патріаршої) Бібліотеки: роспись міст коло Воронежа і Тамбова 1682

р. та указ патріярха Адрияна про прилученне міста Усмані в повітом до Рязанської епархії, а не до Воронізької, 1694 р.

„Царь Петръ въ гостяхъ у святителя Митрофана“, Н. Подікарпова (нр. 16). На підставі документів (книги доходів і росходів архієпископського дому) розказано про відвідини царя Петра у Вороніжи і воронізького съвятителя Митрофана, котрого він дуже шанував про приймання царя і т. и.

„150-лѣтіе Воронежской д. семинаріи“, П. Никольського (нр. 17). Рішає ся питанє про час засновання семинарії та вказує ся на час 1745—46 р.

„Зачисленіе приходскихъ мѣсть за учениками Воронежской дух. семинаріи въ XVIII и XIX в. П. Никольського (нр. 19). Статя зложена на підставі архивних документів.

Ю. С.

Археологическія извѣстія и замѣтки (I—II, III—IV, V—VI, VII—VIII, IX—X, XI—XII, під ред. Д. Анучина й А. Кирпичникова). З статей загального зміста треба зауважити замітку д. Букіна О значенія слова пожаръ (V—VI); автор наводить, що в літописнім оповіданю про боротьбу Олега з Мономаховичами згадує ся „пожаръ на Кулачкѣ“ (Лавр. л. 229,232); на підставі топографічних звісток пізніших часів XVI й XVII в. автор робить вивід, що пожар визначає торг. Д. Петров у замітці О нѣкоторыхъ змѣвникахъ, энколпіонахъ и образахъ, найденныхъ въ кievской губерніи и вообще на югѣ Россіи (V—VI) описує два мідяних змівника з колекції д. Гезе й энколпіон різнофарбової емаліі на бронзі з колекції д. Ханенка; перший змівник корсунського походження, другий змівник й энколпіон руського. Энколпіон дійшов до нас не цілий, а в двох половинках: певно, коли зносили з Византиєю стали тяжкими, а місцева, руська емалева техніка впала, энколпіон як коштовна і рідка річ був поділений меже двома родинами. Д. Кулаковський Къ вопросу о каменныхъ бабахъ (VII—VIII) стверджує стару думку про тюркське походженє каменних баб, досить близьким терміном орхонських надписів: балбал, з котрого, по думці автора, й походить баба. Д. Уварова в статі Нѣсколько интересныхъ образцовъ древнерусскаго искусства (IX—X) описує сім цікавих річей з колекції В. Б. Антоновича й д. Хвойка. В другій своїй статі (IX—X 292—3) вона дотикає ся долі черепа кн. Владимира Васильовича, що був колись в колекції д. Прахова; нині отсей череп й кости, що знайдено було в купі з черепом замуровано в Мстиславовій церкві в Володимирі Волинськім.

Дрібні відділи „Археологическая Хроника“ й „Засѣданія обществъ“ дають часом цікаві звістки про знахідки на Україні чи про діяльність тутешних наукових товариств. Згадаємо звістки про знахідки Антоно-

вича (с. 245), Хвойка (254, 378), про давні римські монети знайдені на Україні (с. 379). Кілька заміток присвячено діяльності „Комитета по устройству XI арх. съѣзда“, ст. 189, 257, 402, науковій діяльності товариства Нестора ст. 77, 258, Харківського історико-фільмольогічного товариства с. 410 й т. и.

Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей російскихъ (т. 184—187). З статей уміщених в отсих чотирох томах було обговорено окремо в Записках Бѣлокурова Русскія лѣтописи (IV). Праця д. Істріна Откровеніе Меоодія Патарскаго, почата друком ще в р. 1897 й скінчена в I 1898 р., буде ще обговорена осібно. Д. Муркос друкував далі Путешествіе патр. Макарія (III—IV), а д. Ейнгорн умістив VI розділ нескінченої ще праці своєї О сношеніяхъ малорусскаго духовенства съ Московскимъ правительствомъ въ царствованіе ц. Алексѣя Михайловича. (IV). Окрім отсих статей ми повинні ще згадати поданий д. Ляцьким етнографічний матеріал під заголовком Матеріаль для изученія творчества и быта бѣлоруссовъ (III). Між документами занотуємо указ ц. Олексія Михайловича 1658 р. щоб в Смоленщині мешканці „на головѣ хохловъ у себя не дѣляли и к Черкасом не переходили“ (III). Зазначимо також коротенькі справоздання про цікаві для нас реферати Любавського (Къ исторіи лит. русскаго сейма) й Ейнгорна (кілька дрібних заміток про українсько-московські відносини 1669—70 pp.) уміщені в відділі „Протоколи“.

В час. **Русская Старина** між поданими матеріалами ми знаходимо офіціальну подяку вел. кн. Павла Петровича гр. П. А. Румянцеву за щире витанне, зроблене йому на Україні 16/X 1781 (VI), сатиру на гр. Н. Г. Ренніна (X) й поданий д. Шенроком лист Як. Данилевського до Гоголя 27/XI 1851 (VI); сей лист не дає яких небудь нових звісток до біографії М. В. Гоголя. Окрім того занотуємо продовжене мемуарів М. Чайковського (II—XI).

В час. **Историческій Вѣстникъ** знаходимо кілька цікавих статей. Д. Глинскій Печать въ провинціи (I) подає коротенький огляд газет південної Росії, київських й одеських (332—4.) Дві статі аналогічні pendant одна до другої оповідають про будинки Разумовських в Батурині: Герасимовъ Забытый замокъ (II) й Иноземцовъ Батуринскіе памятники (IV); до першої додано два малюнки будинків. В театральних споминах д. Тіхонова (V, 466—7) знаходимо уривок про Айри Ольбриджа. Д. Купчанко умістив статю Поселенія русскихъ старообрядцевъ въ Буковинѣ, зроблену по Kaindl'ю (VII). В статі Разсказы М. С. Щепкина є кілька дрібних звісток про Соленика, згадки М. С. Щ. про Гоголя, про зустріч із Шевченком в Нижнім 1857 р.; цікаві також українські вірші артиста Домбровського читані Щепкіну на

обіді у Погодіна в 1853 р. З рецензій занотуємо рецензію на працю Уманця про Мазепу (IV), на Очерки Лазаревського т. IV (VI) й на XIX т. наших Записок (X, в звичайнім для И. В. напрямі).

В ч. **Русській Архивъ**, окрім статі д. Юдіна, Къ біографіи Т. Г. Шевченка (III), обговореної вже в Записках (XXVII), уміщено ще (XII) лист Герна до М. М. Лазаревського, про Шевченка й його побут підчас заслання, й два листи Шевченка до В. А. Жуковського й до невідомого (Дубельта?); отсі материяли були потім передруковані в ч. Кіевская Старина і Л.-н. вістнику 1899 р. Д. Альбовський — Отголосокъ Пугачевщины на Украинѣ (XI) подає звістки про самозванця Количова, що прийняв імя Петра III; 1787 р., по доносу черниці Флоровського монастира його схопили в Київі. Статя написана на підставі архівних жерел.

О. Г-ий.

Византійський временникъ (3 книжки) сього року визначив ся значним числом статей інтересних в загалі й для нас спеціально; з них про статю проф. Кулаковського Християнство у Аланів була вже мова осібно (Записки т. XXVIII), про відчит д. Істріна про хронографи та ширшу й дуже інтересну статю д. Васілева „Словяне в Греції“ буде подано осібно справоздане; з иньших занотуємо тут:

Проф. Кулаковський в замітці „Іще до питаня про Вичину“ дає деякі доповнення до своїх виводів про місце Вичини, висловлених у попереднім річнику, та поєднує з Томашком. Він же у замітці „Чи Лев Мудрий чи Лев Ісаврійський був автором Тактики“ виступає против висловленого Цахаріє і повтореного Шенком і Крумбахером погляду, що автором тактики був не Лев Мудрий, як приймало ся досі звичайно, а Ісаврійський, і д. Кулаковський наводить із Тактики місця, що вказують на часи Льва Мудрого, та висловляє своє переконанє, що Цахаріє і Шенк пустили свою теорію не заглянувши навіть у Тактику. Се булoб дуже сумно, і проф. Кулаковському треба булoб застановити ся ще над одною евентуальностию, яка виникала з спостережень Цахаріє: чи в Тактиці не маємо ми праці написаної давнїше і тільки переробленої за Льва Мудрого? Для нас се справа інтересна з огляду на згадку Тактики про північних Скитів. У своїй історії України-Руси (с. 244 і 414) я підносив теж істнованє в Тактиці вказівок на IX в., але не міг припустити, що Цахаріє і Шенк зовсім безпідставно виїхали з своєю теорією, хоч і уважав справу непевною. Булoб інтересно, щоб ся справа була з'аналізована ближше. В кінці замітки д. Кулаковський уставляє ближше час виданя Тактики й виводить для того р. 890—1.

Крім того треба ще згадати дальші студії над рукописною традицію Льоготета д. Шестакова і текстуальну студию Крашевїнікова над Прокопієм.

М. Г.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. (Томъ III). Сей том обіймає 1396 сторін розвідок, а крім того 129 сторін матеріалів лінгвістичних (діалектичних) великоруських, 67 білоруських і 42 русько-українських (польських). Найважніші статі отсі:

1) А. А. Шахматовъ: Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ. Справа дуже трудна, бо наколи вже трудно приходить ся означити *qualitas* поодиноких звуків праславянської доби, то о скількож ще труднійше мусить бути означити *quantitas* і *dynamis* їхже. Д. Шахматов — теоретик *κατ' ἐξουχίην* — оперує собі акцентами на папері мовби кониками шаховими по шахівниці і, як сам каже, доходить до вислідів „теоретическимъ путёмъ“. А прецінь акцент чи музикальний (тонічний) чи експіраційний (динамічний) — се річ звязана як найтіснійше з живим процесом говореня і ледви чи коли небудь буде можна її як небудь точно графічно представити. Що найвисше можуть тут мати скільки небудь стійности лиш досліди людей з дуже тонким почутем язиковим і музикальним, і то здає ся лиш дотично процесів рідної бесіди в добі сучасній, живій. Тимчасом д. III. оперує головно сербськими, звісно — дуже тонкими акцентами, і сам признає ся при кінци в своїм „маломъ знакомствѣ съ живою сербскою рѣчью“. Оцінити належно досліди д. III. зможуть лиш спеціялісти на полі акцентології славянської і загально-людської. (Порівнай зрештою рецензію Rešetar-a в XX т. Archiv-a für slav. Philol. 397–405. Решетар кінчить словами Leskien-a: „Man thut nach meiner Erfahrung besser, in diesen schwierigen, verwickelten Dingen nicht gleich zu viel zu wollen.“.)

2) Продовженє статі В. Сиповского п. з. „Къ литературной исторіи (Карамзинових) Писемъ русскаго путешественника“. Робота дуже характеристична для найновішого курсу російських фільологічних праць своїм методом. Самі три останні розділи — а то: III. Порівнанє „Писем“ з тими книжками, з яких Карамзин копіював, а не зацітував (попереду була мова про зацітовані самим автором жерела „Писем“), IV. Про иньші подібні до „Писем“ сучасні їм твори європейської літератури і V. Історія тексту „Писем“ на підставі порівняня п'яти видань, які вийшли ще за життя Карамзина — обіймають сторони 35—115 і 969—1050, разом 161. І всі ті сторони заповнив автор майже виключно паралельно зіставленими виписками з різних книг або видань в роді нпр. такої:

L' épee royale, dite de
clemence... on la porte nue

... такъ называемые мечи
милосердія, духовнаго и времен-

devant le Roi entre les deux épées de justice (la spirituelle et la temporelle)¹⁾

наго правосудія, носимые передъ англійскими королями въ обрядѣ коронованія²⁾

Або в устуні про історію тексту (де йде мова про різницю видань):

1. виданє.

...возраженія мои мнѣ не помогли... і т. д.

2. виданє.

...возраженія мои не помогли.

І в кінці доходить автор до результатів, котрі були всім відомі й без його роботи, а то: 1) що Карамзін, пишучи свої „Письма“, користав з багатьох сучасних книжок, 2) що кожде нове виданє старанно переглядав і поправляв. Чи не шкода може на таку роботу здорвля, часу й праці?

3) А. А. Шахматовъ: Отзывъ о сочиненіи: Eugen Ščerkin. — Zur Nestorfrage (обговорено в XXV т. Зап.)

4) Початок праці Щепкіна п. в. „Разсужденіе о языкѣ Савиной книги (стр. 157—227, 374—471 і 1180—1268). Савиною називає ся відривок недільного євангелія з XI. в., написаний кирилицею на пергаменті якимсь „попом Савою“. Відривок той переходує ся в Типографській бібліотеці в Москві під ч. 14 і служить дуже важною — вже хочби з огляду на свій вік — памяткою т. зв. церковно-славянського язика. Д. Щепкін постановив дати повний і всесторонний огляд її з палеографічного і лінгвістичного погляду — і то в звязи з найновішим станом дотичних наук. В тій частині праці, яка лежить перед нами, подав д. Щ. опис пам'ятника з огляду палеографічного, а з фонетики обговорив звуки носові і звуки глухі ъ та ь. — Робота д. Щ. дуже докладна і прозора; для кожного молодого славіста, що доперва починає свої студії, може бути взірцем методу, а заравом дуже добрим жерелом пізнання всіх найважніших питань з обсягу лінгвістики загально-славянської. Що дуже корисно відзначає роботу д. Щ. від інших подібних лінгвістичних праць — то постійна свідомість того, що букви то лише знаки живих звуків з тисячами їх відмін, — що отже при всяких фонетичних процесах складовими елементами служать не букви лиш ті звукові відміни, які за ними криють ся. Автор раз-ураз оперує дослідями й тезами Sievers-a (Grundzüge der Phonetik 4. Aufl.) і се — побіч докладности й повности матеріялу, а також широкого знання літератури даного предмету, з оглядом і на інші найдавніші старославянські пам'ятки, як: Зографске Євангеліє, Codex

¹⁾ Londres et ses environs ou guide de voyageurs I. 172.

²⁾ Карамзинъ, Сочиненія II. 708.

Marianus, Glagolita Clozianus, Евангелие Ассеманово, Codex Suprasliensis, Київські фрагменти і т. д. — ї треба признати найдодатнішою стороною праці д. Щенкіна. Що правда, не так легко нині відгадати якість, силу і довготу звуків, що жили в устах наддунайських Славян тисяч літ тому. І тому в поодиноких точках твердження д. Щ. певно в неоднім разі не будуть ще останнім словом. Мені в загалі видить ся, що і д. Щ. і всі йому подібні дослідники за багато підсுவують математичної точности й старанности, а надто ї новочасного свого власного фільольогічного розуміння ї чутя давним череписувачам а la „піп Сава“. Я думаю, що у них було далеко більше тої неконсеквенції і байдужности до ортографічної точности, яку подибуємо ї нині у кожного чоловіка не-фільольога, хочби він кінчив і універзитетські студії, — тим більше, що навіть сучасна нам правописна прецизия не стільки залежить від природної кореспонденції букв до реляцій звукових, скільки від менше або більше точного ї докладного виученя приписаних правописних норм. А деж можна такого вишколеня і такої рутини шукати у грамотіїв X або XI віку? Та ї котраж нині ортографія навіть при кінци XIX в. так докладна, аби кожний її знак виражав лиш справді ідентичні звуки?

5) И. В. Ягичъ — Критическія замѣтки къ славянскому переводу двухъ апокрифическихъ сказаній. I. Апокрифическое Первоевангелие Іакова (стр. 315—338). II. Апокрифическое Послание Пилата въ Римъ (стр. 793—822). Проф. Ягич знайшов недавно незнаний доси збірник статей середноболгарської редакції з кінця XVII в., котрий з огляду на зміст назвав „Златоустом“. В тім Златоусті знаходять ся ї два наведені апокрифи, котрих копії були доси звані лише з пізнійших часів. Проф. Я. подає докладну критичну аналізу тексту тих апокрифів, порівнюючи різні славянські кодекси між собою і з знаними доси грецькими редакціями. З порівняня поодиноких уступів, і навіть фраз і слів різних кодексів доходить автор до виводів що до літературної вартости і посвояченя списків. І так, по думці автора, Первоевангелие Якова переложене на славянську мову ще в XII в. і найближший до того першого перекладу є макарієвський кодекс. „Послание Пилата в Рим“ заховало ся в найліпшій і найбільше зближеній до первісної форми в кодексі як раз ново відкритім болгарським і воловецьким.

6) Конець статі В. М. Истрина п. з. Замѣчаніе о составѣ Толковой Палеи, а то: арт. V. „Златая Матица“ і VI Византійскіе прототипы Толковой Палеи. Цікавий погляд автора, що Толкова Палея в тій формі, в якій ми маємо її в первісній редакції, не була перекладом з грецького оригіналу, лиш оригіальною пам'яткою славянською і то імовірно руською“. Руською була — по

думці автора — й ідея Палєї. „Правда — пише він — ідея Толкової Палєї (представити Старий Завіт прообразом Нового) се ідея стара; але новістю треба тут признати сполученє тої ідеї з практичною цілю — переконати Жидів про хибність їх науки“ (стр. 512). І автор робить з того погляду одну дуже цікаву увагу з огляду на Палєю. Тоді як полемічна література проти Латинян — каже він — пересичена величезною нетерпимістю, тоді як православному заборонено всякі зносини з латинянином, — Толковая Палєя, а з нею й інші заховані пам'ятки, ставлять ся до Жидів не тільки в терпимістю, але навіть добродушно, в батьківською дорадливістю (отечески-увѣшателью).“ Д. Істрін виводить з того: „Если нетерпимое отношеніе древнерусскаго челоувѣка къ латинству должно быть приписываемо вліянію греческихъ учителей и греческой полемической литературѣ, то несравненно болѣе мягкое отношеніе къ еврейству должно приписываться отсутствію такого вліянія со стороны Византіи.“ (стр. 531.) Та задля того приписувати ідею і первісний склад Толкової Палєї виключно Руси -- таки трохи заризиковно.

7) Початок статі Е. Корша: Разборъ вопроса о подлинности окончанія „Русалки“ Пушкина по записи Д. П. Зуева. Робота дуже пригадує своїм методом вище обговорену статю Сіповського про „Письма путешественника“ Карамзіна.

З дрібніших статей варто зазначити передовсім досить багатий відділ бібліографічний про найважливіші наукові публікації різних славянських народів. Про Записки Тов. ім. Шевченка“ т. IX—XVI і Етнографічний збірник I—III реферує д. В. Корабльов. Найдовше задержує ся він над етнографічними матеріялами з Угорської Руси, хвалить д. Гнатюка за совісність і повноту матеріялу. „Тщательно выполненный трудъ д. Гнатюка заслуживаетъ вниманія какъ этнографа, такъ и филолога (стр. 608).“

I. K.

Рускій филологическій вѣстникъ (т. 39 і 40) в сім річнику подав такі ближше інтересні для нас статі:

Д. Н. Смірнов в статі До питання про педагогіку Московської Руси XVII ст. (т. 39) обговорює віршовану „Книжицу вопросамъ и отвѣтомъ иже во юности сущимъ зѣло потребни суть“ Семена Полоцького, звістну без кінця і досі не зауважену в літературі Полоцького.

Д. Ветухов подав статю про Потебню — його біографію, огляд діяльності і бібліографію.

Розвідка д. Філатова про народні говори Воронізької губ. закінчена друком (т. 39) і в додатку подані (т. 40) матеріяли — пісні й кілька прозових оповідань — великоросійських, українських і мішаних (сі особливо інтересні).

Проф. Будде з нагоди нового видання Лаврентієвського кодекса застановляє ся над поданим в нім новим фрагментом Науки Мономаха, доводить його самостійність від вераїї Лаврентієвського кодекса, уставляє правдиву лекцію деяких місць і дає толковання початка — інтересне, хоч на мій погляд таки натягнене.

Закінчена друком і статя д. Азбукіна про літературну боротьбу репрезентантів християнства з останками поганства у Руського народа в XI—XV в.

Дальший інтерес для нас можуть мати: „Начерки з історії давньої руської літератури житий святих Д. Кадлубовського“ (далі): в сім річнику автор обговорює життя Меркурия Смоленського і Никити Столпника Переяславського; перше він уважає простою льокалізацією грецького життя Меркурия Кесарійського, в другій підносить впливи грецького життя широко популярного великомученика Никити.

Д. Чудовский подав студию про слупський диялект, а проф. Карський маленьке доповнення до неї. М. Г.

Ateneum. В сім річнику продовжив проф. Брікнер статю про польських ріжновірців, спеціально про Ариян (I) і Лаского (II). З інших історичних розвідок на першім місци згадати треба М. Гоздави про територію туровсько-пинського князівства (III). Автор говорить попереду коротенько про пинських князів аж до 1518 р., коли сі землі дістались королеві Боні, а опісля перемінились у королівщину. Далі переповідає долю Туровської землі, що мала різних власників, аж до кінця самостійности Польщі. Обговорюючи границі сих земель огранічає ся лише до XV і XVI ст. Нових матеріалів автор не має, користує ся вже друкowanими і то згадує їх лише сумарично, досить же значна література сього питання для автора не існує зовсім. Означенєм границь городецького повіту, що входив клином межі оба князівства, кінчить автор свою розвідку. Вкінці С. Пирович в розвідці про фінансову квестію на чотиролітнім соймі (VI) обговорює проєкт кс. Оссовского що до реформи староств себто доходів із королівщин. Видав він 1791 р. друком, а опісля предложив соймови меморіал, в котрім радить перемінити королівщини на приватну власність дорогою продажі, а для переведеня того утворити банк, щоби міг до цілковитої продажі видавати кредитові білети, опісля в міру продаваня дібр усувати. Проєкт сей одначе подибавав зараз на початку сильну опозицію в соймі. Остаточно 19 грудня 1791 прийнято по довгих і горячих нарадах проєкт, хоч змінений в неоднім, але таки в дусі кс. Оссовского. Виконанє його було вже неможливе, як усе, що постановив чотиролітній сойм.

Уваги заслугоє ще стаття Вл. Козловського про новіші проби класифікації наук (III), вкінці уступ із записок Стан. Моравського про Сенковського, автора *Collectane-ів* з турецької історії (I).

Biblioteka warszawska. — З сього річника приходять ся нам поперед усього занотувати розвідки проф. Брікнера про народ і віру в старинній Литві (продовжене), що може вважатись причинком до роз'яснення литовської мітольоґії (I) і його-ж нариси з історії польської культури, спеціально про цивілізацію і язык (II, III); тут він спеціально застановляє ся над чужими словами, що увійшли в польську мову, їх походжене і час, коли прийняли ся, і на тім буде погляди про первістну культуру Словян, спеціально Поляків. Певно, лінгвісти не згодять ся на всі виводи і способи ученого професора, се й їм полишаємо, зазначимо лише тут, що автор не знає українського языка, лише польський і російський і з того боку трактує нашу мову, коли говорить про готські та грецькі впливи. Українські впливи на польську мову кладе на пізні часи, бо аж на XVII в. Д. Равіта Гавронський подав тут нарис з життя „кресової суспільности (III), де на основі нових рукописних матеріялів переповідає історію родини Фельштинських, осілих у Брацлавщині в другій половині XVIII в., спеціально одного з них — Ігната, що брав визначну участь у розбиваню гайдамаків 1768 р. Нарис для нас тим більш інтересний, що подає одно оповідане про родину Скупіїв з часів гайдамацької різні.

Вкінці згадати належить ще ось які статі: Будзішевського про більське графство (III), Ашкенази про польсько-пруську угоду 1790 р., його-ж про незнані листи I. I. Rousseau до Вельгорського (I), Рембовського про Гурського, історика польських військ (I), Мазановського про відносини Б. Залеского до Міцкевича (IV).

Przewodnik naukowy i literacki, річник XXVI ст. 1334. В історичнім відділі сеї часописи подибуємо із нашої історії розвідку Дуїна-Карвіцького про місцевости над Іквою, їх минушість і теперішність (2 частина); вона буде одначе обговорена окремо в „Записках“. З иньших розвідок згадаємо хіба другу частину історичної монографії дра Тросколяньського про Андрея Зебжидовського, вроцлавського і краківського єпископа. Літературний відділ посвячений найбільше Міцкевичеві, з чого найбільшу частину написав таки сам син поета Владислав. Зрештою на першім місці згадати треба розвідку молодого історика А. Шельонтовського п. з. „Павел Пясецький, польський історик XVII в., студія над його хронікою і життям автора.“¹⁾ Праця обіймає

¹⁾ Обговорено й осібно в бібліографічнім відділі сього тому. *Ред.*

вивід роду Пясецького, вихованне, службу на дворі і духовну кар'єру, участь у політичних справах, політичну роллю за Владислава IV, кінець життя, діяльність як духовного, повстане хроніки, її відносини до попередніх, політичні погляди Пясецького, жерела його і характеристика їх. Автор мав багато нових матеріалів і обробив їх дуже сумлінно, аж до дрібничок, тож ся праця може вважати ся важною вкладкою у сей відділ історичної літератури. Автор хотів би бути супроти своїх попередників, що займали ся Пясецьким, як найбільш безсторонним, хоч йому се не все вдасть ся, коли немов з гори поклав собі завданем обороняти літописця перед закидами безхарактерности, що йому переважно досі закидувано. Комунально, майже недбало порушив автор славну ворожнечу Пясецького до Русинів, не то до православних, але й до уніятів. Кілка прикладів його нетолеранції (а можна найти величезну силу їх!) поясняє автор комуналом: „Пясецький дивив ся на релігійну унію з політичного становища.“ Що правда, в теперішніх часах годі навіть від історика Поляка чогось більше надіяти ся. Д. Шельонтовський ліпший ще тим від нього, що не запускає ся глибше в сю справу і не перекручує нічого.

З інших розвідок сього відділу згадаємо: Равіти-Гавронського про Садик-Пашу й Адама Міцкевича (ст. 941), Пілі про Гарчинського (463, 573, 677), Третьяка про синтезу поезії Міцкевича (794).

С. Т.

Kwartalnik historyczny дав небогато оригінальних розвідок в сім річнику загалом. Згадаємо лише „Lechica“ акад. Куніка, себто причинки та уваги до т. зв. лехіцької квестиї, які той учений надіслав редакції *Kwartalnik'a* з нагоди появи книжки проф. А. Малецького: „Lechici w świetle historycznej krytyki“, що розбудила всюди живий інтерес. На підставі ж публікації жерел „Liv- Est und Kurländisches Urkundenbuch Bd. 10“ пише др. Прохаска про відносини Казимира Ягайловича до німецького ордену (Kazimierz Jagiellończyk a Inflanty 1440 - 1450) — цікаве для нас де в чім з огляду на литовські справи.

Богатший рецензійний відділ. Побіч поданих справоздань в властивій рецензійній рубриці знаходимо кілька ширших рецензій уміщених окремо. І так маємо п. в. Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce, рецензію проф. Бальцера на книжки Пiekosińsk'ого: „Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej“. Згадану висше працю Малецького реферує К. Pokański (Lechica). А. Jabłonowski (W sprawie średniowiecznej heraldyki litewsko-ruskiej) рецензує Пiekosińsk'ого Rycerstwo polskie wieków średnich tom I властиво се друге видане давнійшої праці того ученого: О dynastycznym pochodzeniu szlachty polskiej). З нагоди тої рецензії зняла ся між

обома полеміка за те, чи можна в гербах литовсько-руської шляхти бачити герби первістно польські. Яблоновський обстає при своїм, давнійше ще (Wisła 1891) висловленім погляді, що герби литовсько-руські, розуміє ся ті, що до котрих нема явних доказів, що вони взяті з польської геральдики, кавказького походження. Пекосіньський же заперечує тому і говорить, що шляхті литовсько-руській не вільно було приймати иньших гербів, як лиш польські. В полеміку ту вдавав ся також проф. Малецький (Znaczenie unii horodelskiej z punktu widzenia heraldycznego) і розібравши документи, на яких опирає ся Пекосіньський: акти городельські (1413), привилей Ягайла (1432) і вел. кн. Жигимонта (1434), не згоджує ся з Пекосіньським.

Наведемо тепер важніші для нас рецензії в рубрики: „Recenzje i sprawozdania“, в скобках подаючи назвиско рецензента. Ю. Яворський Громовыя стрѣлки (Krček), Simiginowicz Das Prutthal in Galizien und in der Bukowina і Falkiewicz Monografia powiatu grodeckiego (Romer), Сапуновъ Матеріялы по исторіи и географіи Дисненскаго и Вильненскаго уѣздовъ. Виленской губерніи (Marek), монографії про Янів під Львовом Udziel'i і Реплowsk'ogo (Parée), Зверинскій Матеріялы для истор. - типографическаго изслѣдованія о православныхъ монастыряхъ въ Россійской имперіи (Marek), Данилевичъ Очеркъ исторіи Полоцкой земли до конца XIV в. (Marek), Харламповичъ Острожская православная школа (Marek), Трипольскій Къ исторіи почаевского монастыря (Marek), Kraushar Frank і Frankisci polscy (рецензия припізнена, але дуже основна, Korzon), Piekosiński Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem polskim (Prochaska), Worobkiewicz Die Orthodox-orientalische Kirche in Lemberg (Fiałek), Włast Opowiadania historyczne z dziejów okolicy Słuczy і jej dopływów (Wołyniak), Pierling Lettre de Dmitri, dit le Faut, à Clement VIII (Hirschberg), Тарановскій, Обзоръ памятниковъ магдебургскаго права западно-русскихъ городовъ литовской эпохи (Rolny), Piekosiński Rachunki dworu króla Jagiełły і królowej Jadwigi 1388—1420 (Prochaska), 3 актив і видань матеріялів оцінено між иньшими: Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссією XIX, XXII (Marek), Archiv für slavische Philologie XVII, 4 (Brückner), Archivum XX. Sanguszków w Sławucie V (Semkowicz), Сборникъ матеріаловъ для исторіи просвѣщенія въ Россіи II (Marek) і Труды подольскаго епархіального истор. статис. Комитета VIII (Marek).

Як в кождім, так і в тім річнику подано багатий огляд літератури всесвітної історії та огляд часописей і журналів. *Ю. Л.*

Lud — четвертий річник його приніс не багато статей, що дотикали би українського народу, таї ті, що мають якусь стичність з на-

шою наукою, не мають ширшого значіння і згадуємо про них лише в об'язку справоздавця.

На перше місце треба тут поставити статтю Фр. Гавронського: „Szczedrówki z Tarnawy“ (Добромильського пов.). Усіх пісень 10, з того одну не можна ніяк уважати щедрівкою, а скорше баладою. Між щедрівками нема ніяких нових. Запис цілком лихий і служить дальшим доказом, що Поляки не годні нічого доброго зробити там, де приходить їм стикати ся з нашою мовою. Аби мій висказ не видавався голословним, наведу кілька „взірців“, що мають бути записані ніби то в українській мові: złote pióreczka, tri rozbijnyki, buwaj zdrowy — rosły weselyj, z witrom, try świcy, pry perszyj świci, jichaj synońku, szableu zwywaje, swoju króliwnu i piw królestwa, sestrijczki, w czystym polu, w czystejkim polu, ale z newoleńki, małeńka mu poświcuje, oj de kujesz, de pojidesz? Za horoju po diwoju, pas Iwanejko w horoj stadejko, sztyru par woływ. Як на 10 щедрівок — то думаю досить цитатів.

При тім, думаю, не від річи буде навести „філіпіку“ д. Гавронського проти „гражданки“, бо вона дуже красно показує, як люди, не маючи нераз понятя про річ, не тільки пишуть про неї, але бажать при тім відгравати ролю авторитетів. Г. Гавронський пише: „Передовсім мушу оправдати ся, чому я ужив латинського альфавету (себ при записуваню щедрівок). На мою думку він відповідає найліпше кожній фонетиці ріжних відтінків української мови і дозволює тим способом оминути правдивий хаос у вимові, що існує всюда там, де записувачі послуговували ся гражданкою, вводячи до неї довільні знаки і довільні зближення звуків. Для лінгвіста, для фільольога найдуть ся може які вказівки в тім фонетичнім хаосі, що вимагає не лиш знаня української мови, але й окремої науки відчитуваня і відгадуваня правдивих звуків, для етнографа всякі проби ніби докладного віддаваня звуків майже зовсім непотрібні тим більше, що сама тота докладність дуже підозріла і непевна. Супроти того волів я тримаги ся посередної дороги, заховуючи тільки „wybitniejszą akcentuacyę i dźwięk przeważającą“ (?): pizsou, szableu, ja, namість: pizsoj, szablej, ta — як дехто пише. Буква, хочби поставити над нею 10 значків, і злучити з иньшими мягкими, не дасть докладного понятя звуку. Треба би хіба утворити якийсь окремий язик і альфавет.“

Правдивість і льогічність тої тиради оцінить собісам читач. А що ще до етнографічних здібностей д. Гавронського, то, думаю, буде досить навести отсі його слова: „Я не порівнював тих мотивів, бо уважаю сю справу за передчасну; ми стоїмо ще все в стадії збираня материялів, а порівнанє може наступити аж по зібраню.“ Я може за

багато зачитував тут, але таких характеристичних річей не треба поминати.

Друга річ, що дотикає Русинів, то „півіншоване“ з Бучача на новий рік, яке подав д. Служевский. Чого воно тут надруковане — не знаю, тим більше, що записувач не розумів його, як то видно зі стилізації. Зрештою нема в ньому нічого нового.

Третя українська річ, се пісня додана до польського анекдота про пастиуха, що хотів легким коштом стати паном, як паралеля. Пісня ся подаєть ся у нас у читанках для народніх шкіл п. н. Маланка і зачинаєть ся словами:

Поспішала Маланка
В понеділок зранка
З молоком на місто...

Четверта стаття — се справозданє дра Крчека про писанки. Свого часу порозсилала була редакція „Ludu“ квестионар в різні сторони нашого краю в справі писанок. На квестионар надоспіло досить відповідей, а д. Крчек зібрав їх і упорядкував. Між відповідями бувають деякі справді цінні, але багато також сьмітя, до якого не можна привязувати ніякої ваги. N. 151 дає приміром таку відповідь на одно питанє: „але тепер рідше подибують ся писанки, бо через зносини з виборовими агітаторами і через впливи Стояловского etc. нарід думає що раз більше про політику і спаношенє, про перебиранє в темні одяги і шовки — коли прирікають йому золоті часи — як про сїрак і свої красні звичаї.“ Ну, на таких відповідях не багато можна збудувати. Вони служать заразом доказом, що лїпше чоловікови обізнаному з предметом дослідити меньшу територію, але докладно, ніж широкую на підставі таких відповідей на квестионар, як повисше. Найцікавійші між відповідями ще легенди звязані з писанками, при помочи яких пояснює собі народ причину звичаю „писанки писати“.

Впадає також в очи, що з руських повітів і від Русинів вплинуло більше відповідей на квестионар, як з польських повітів і від Поляків.

Рецензій на українські етнографічні видання нема і в сїм річнику, як і в попередніх, ніяких.

З польських праць, уміщених в IV т. „Ludu“ належить піднести дуже інтересну працю Віторга „Zarysy prawa zwyczajowego ludu litewskiego“ і Здярского „Pierwiastek ludowy w poezyi A. Mickiewicza.“

„Wisła“, що виходить у Варшаві, не помістила минулого року ніякого причинку до українсько-руської етнографії. Подала за те пару рецензій на книжки з того поля. В. Г.

Archiv für slavische Philologie (т. XX, стр. 1—652). Більшої нашої уваги варті в сій томі отєї статі:

1) V. Jagić. — Einige Streitfragen. Стаття обговорює три справи: 1. Zur Provenienz der Kijever glagolitischen Blätter. 2. Verwandtschaftsverhältnisse innerhalb der slavischen Sprache. 3. Zur ert-, tert-, tert Formel. (Про другу справу, о скільки вона дотикає українсько-руського народу, була бесіда в XXVI т. Записок). Що до походження київських глаголитських листків, то справа о стільки трудна, що сї листки — відривки перекладу латинського богослужбника (missale), отже мусіли повстати десь на заході славянщини, а з другого боку писані дуже чистою староболгарською мовою (як нпр. Євангелиє Зографське), винявши три явища: **ц**, з замість правильного старослав. **шт**, **жд** (з **tj**, **dj**) і **ци** замість **шт** з **ск** (або **ст**). Проф. Ягіч поясняє сї факти так, що переклад мусів повстати під фактичним напором латинства на паннонських Славян десь зараз таки за безпосередних учеників св. Кирила і Методія, і через те задержано авторитет раз усьвяченої болгарської мови, а з другого боку консеквентне відступленє від чистого болгаризму в трех наведених точках належить паннонському перекладачеви, або останньому переписувачеви перекладу, до котрого сї листки належать.

В другій статі дає проф. Ягіч — по історичнім перегляді розвою питання — короткий конспект тих язикових моментів, котрі можуть служити підставою осуду про близше або дальше посвояченє славянських бесід і диялектів. „Кому не подобає ся вираз диялект, може натомісьць сказати м о в а, для науки се річ побічна“ — каже автор на однім місци. І з його точки погляду се зовсім справедливо. Становище автора тут чисто наукове, об'єктивне, меньш-більш таке як природника, що має класифікувати породи звірів або рослин без огляду на їх симпатії або антипатії до себе. Проф. Я. розрізняє пять головних славянських груп: 1) руську (Великороси, Русини-Українці і Білоруси); 2) полуднево-славянську (Словінці, Сербо-Хорвати і Болгари); 3) чесько-славянську (Чехи і Словаки); 4) лехіцьку (Поляки, Кашуби і Полабці); 5) лужицьку (Лужичане горішні і долишні). З статі проф. Я. ясно видко не лиш, як поодинокі групи самі в собі багато мають з язикового погляду спільного, але також, як від одної групи до другої ведуть диялектичні переходи немовби містки над провалами. Розуміє ся, проф. Я. нічим не преюдикує ані політичних комбінацій ані претенсій на само-

стійний духовий розвій не лиш поодиноких наведених груп, але й частин груп. І справедливо, бо живе життя і почуте національне — котре в таких справах рішає — не потребує й не може нагинати ся до зимних розумових теорій і комбінацій.

В статі третій перестерігає проф. Ягіч фільологів перед шаблонним трактуванем язикових явищ: „Man wahre jeder Sprache — пише він між иньшим — ihre Individualität und trachte sie zunächst durch die Präcisierung ihrer Thatsachen zu beleuchten“ (стр. 52.) „Нехай собі хто комбінує, як хоче, а всетаки мусить ся прийти до одиноко можливого і зовсім простого виводу, що від первісної язикової групи **tort** поодинокі славянські галузи ухилились формами **tart** — **trat**, **tort** — **trot**, **tort** — **torot**“ (стр. 53).

2) W. Vondrák. — Die Imperative *daždь, věždь* u. s. w. und die Genetive Plur. *rabъ, ženъ, selъ* u. s. w. Автор виходить від форми optat. *dad — *iē*-s (гр. ἐσ-ίη-ς, лат. (e) *s* *iē*-s), далі каже каже акцентови під впливом синтактичним (наказ!), перескакувати на склад корінний, через що мусіло повстати *dádje, і нарешті під впливом тематичних *berī, vedī* з **berē, vedē* (з *hero-ī-s, *vedo-ī-s пор. гр. φέρω-ι-ς) мало повстати скорочене *dadjē = *dadjī* т. є. **даждь**. Таким самим способом поясняє Д. Вондрак повстанє gen. plur. *rabъ, selъ* з **rabōm, selōm*, себто приймає пересунене акценту на корінний склад під впливом синтактичним (як звісно gen. служить найчастійше лиш до доповнення понятя иньшого іменника, отже приймає часто побічну прикметникову функцію); за тим по думці автора — мусіло піти скорочене, а дальше й затемнене кінцевого *ō*, і звідси взяло ся **ч**. Отже: *rabōm, selōm*: *rábom, sélom*: *rábum, sélum* (пор. гр. ἄγκυς лат. *uncus*; гр. ἄνγξ лат. *unguis*, гр. ὀμφαλός лат. *umbo* і т. д.): *rabъ, selъ*. Теорія дуже прозора, приважна й імовірна.

3) W. Vondrák. — Einige Bemerkungen anlässlich Meillet's „Recherches sur l'emploi du génitif — accusatif en vieux — slave“ Paris 1897. Щоб пояснити уживане genitiv-a jako accusativ-a в живих славянських мовах (нпр. *виджу пана* побіч *виджу дім*: *виджу панів* побіч *виджу дома*) вийшов названий французький учений в наведеній праці від форм особового заіменника: *мене, тебе, себе, насъ, васъ*, уважаючи їх з морфологічного погляду первісними accusativ-ами. Д. Вондрак доказує похибність такої гадки між иньшим і тим, що в найдавніших славянських текстах асс. sing. тих заіменників звучить правильно **мѧ, тѧ, сѧ** (і то як в акцентованих позиціях так і енклітичних), а нпр. в показчику форм зладженім проф. Ягічем до Еван-

гелія маріанського (Codex Marianus) не приходять мене ані раз яко асс.

Д. Вондрак натомісць виходить від форми запитного заіменника кого (пом. кь-то), котра то форма — по його думці — певно ще в праславянщині мусіла уживати ся яко асс. (місто формально правильного і сподіваного *кь, кь-то), бо передовсім при питаню треба було відразу виразно зазначити чи мова йде про підмет (пом.) чи предмет (асс.), а не можливо було се зробити формою * кь (кьто) рівновзвучною з пом. Взято-ж до того форму gen. кого, бо й так між асс. і gen. було багато спільного з синтактичного погляду (gen. partitivus по дієсловах, gen. предметовий по запереченю і т. и.), так що певно один другого — як і нині ще се діє ся — часто навіть заступав. З огляду на те, що заіменниками кьто, кого питаємо передовсім про особи, легко зрозуміти, що й відповіді — по синтактичній аналогії — кладемо в genet., як мова про предмет), отже передовсім особові заіменники (мене, тебе, і т. д.) і вказуючі (того, його), дальше прикметники зложені (добра — его) і ужиті іменниково (нпр. иже ма сътвори цѣла), а звідти на решті мусів-сей процес перейти й на іменники, передовсім на о masculina (задля близькості з прикметниками, що майже всі мають пень на — о), отже раба, пана, а по аналогії навіть сына (не сыноу!). Теорія д. В. дуже прозора і заслугоє повної уваги лінгвістів.

В другій частині статі займає ся д. Вондрак морфологічним поясненем форм gen. sing. кого від пом. кьто, а падто в загалі рефлексами звука *ō* в закінченнях (закінчене 1. ос. plur. — мь з --- * mos пом sg. рабъ з * rabo-s, асс. sg. рабъ з * rabo-n, асс. plur. рабы з * rabōns, instr. plur. рабы з * rabōis, part. praes. веды з * vedōn і т. д. Одним словом статя дуже интересна і цінна.

4) Початок статі проф. Ягіча — Die slavischen Composita in ihrem sprachgeschichtlichen Auftreten. Статя интересна тим, що показує наглядно не лише зручність давних славянських перекладчиків, але також велике словесне багатство народів славянської породи, хочби навіть в прирівнаню з так буйним язиком як грецький.

5) Lj. Miletić: Macedonischen Bemerkungen zu Oblak's Macedonischen Studien. Покійний Обляк взяв ся був на місці простудювати македонські (болгарські) діялекти в околиці Солуня (Salonichi), справедливо думаючи, що та околиця, як була вітчиною перших писателів і фільологів славянських св. Кирила і Методія, так мусить бути й колись церковно-славянського язика. І справді результати Облякових дослідів величезні. Д. Мілетіч зве їх просто „епохальними“. Нині з огляду

на ті результати — на ті диялектичні нинішні факти, що так живо ілюструють і пояснюють прикмети т. зв. церковно-слав. язика: як останки рінезму **Ѧ, Ѧ**; **ѧ** = **ä**: шт, жд = **tj, dj**; **ѣ** яко рефлекс давного **ы** побіч тонкого **и**; рефлeksi давних **ѣ** і **ѥ**; живі ще до нині получения **ръ, лѣ** і т. д. — з огляду, кажемо, на ті результати Облякових студий нині вже не може бути жадного сумніву, що первісний церковно-славянський язик — се македонсько-болгарський диялект околиць Солуня в половини IX в. Д. Мілетіч подає деякі свої уваги й поправки до дослідів Обляка.

6) Початок статі д. Евґ. Щепкіна п. з. *Wer war Pseudodemetrius I.?* (Beiträge zur Quellenkunde und Quellenkritik des Jahres 1605.)

З иньших статей бодай випадає згадати отсі: Fr. Pastrnek — *Zur Charakteristik der mährischen Dialecte*; Dr. Abicht і Dr. Reichelt — *Quellennachweise zum Codex Suprasliensis*; Ludwig Thallóczy — *Die ungarischen Beziehungen der Chronik des Presbyter Diocleas*; V. Istrin — *Die griechische verston der Judas-Legende*; Leo Wiener — *Das jüdische Element im Polnischen*; A. Brückner — *Polonica*.

З відділу бібліографічного зазначимо: основну і остру рецензію R. Nachtigall-а на K. Goetz-ову „Geschichte der Slavenapostel Konstantinus (Kyrrillus) und Methodius (1897),¹⁾ дальше рецензії дд. Вондрака і Ягіча на другий том „Лекцій по славянському языкознавію“ Т. Флорінського. Оба рецензенти роблять авторови закид з того, що трактє диялекти словацький і кашубський, як самостійні бесіди, між тим як українсько-руський язик уважає лиш диялектом великоруського, а оба лужицькі диялекти теж зводить до купи. Справедливо до того зауважає проф. Ягіч; „Можна мати предидякцию до тої або сеї бесіди, можна більше симпатизувати з тим або сим напрямком культурного роввою, — але при науковім оброблюваню предмету треба рівні моменти всюди в рівній мірі узглядняти (die gleichenden Gründe überall in gleicher Weise gelten lassen). Тої прикмети одначе я не виджу у проф. Флорінського“ (стр. 361). Та при тім оба учені признають вартість праці д. Фл. з огляду на дотеперішній брак чогось подібного в російській науковій літературі. Спецiальної нашої уваги варті надто основні рецензії Vlček-а на працю Дра Мурка п. з. „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik“ і проф. Ягіча на перший том Пипінової „Исторіи русской литературы“.

При кінци відділу подав проф. Ягіч „Бібліографічний перегляд всіх славянських наукових публікацій змісту фільольогічного, літера-

¹⁾ Див. на неї рецензію в XXVII т. наших Записок.

турно-історичного і етнографічного“. Про українсько-руські (малоруські) публікації (Київську Старину, Записки наук. тов. імени Шевченка, і т. д.) говорить на другім місці зараз по огляді публікацій російських і віддає високе признане діяльності нашого Товариства.

На закінчене ХХ тому подав проф. Ягіч короткий погляд на сам „Archiv“ за час его цілого істнованя. Варто прочитати сповідь такого чоловіка як проф. Ягіч про досьвіди більш як двацятьлітньої редакторської діяльності при „Archiv-i“.

І. К.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. — Descriptio Europae regionum quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata. Prispěvkem k poznání nejstarších dějin slovanských podává Dr. Lubor Niederle, Praha, 1899, ст. 125+2 (Rozpravy České akademie, секция I, річн. VIII, ч. 1).

Від праць над словенською антропологією і археологією д-р. Любор Нідерле перейшов до історичних дослідів над словянською старовиною. В книжці, титул котрої я виписав, переглядає він звістки грецьких і римських авторів про географію східної Європи: розклад території, моря і морські береги, ріки й озера та осади. Хоч на вступі він ставить предметом „вчислення відомостей, які античні народи мали, по захованим для нас джерелам, про словянський, край положений між Вислою, Карпатами, верхньою Окою й Чорним морем“, але відповідно складу відомостей античних письменників він модифікує се так, що оглядає територію між Доном, Дунаєм, Карпатами, Вислою, Чорним і Балтійським морем, чи то Сарматію в широкім значінню слова. Не наводячи звичайно текстів, ані переказуючи їх ближше, він констатує тільки знання античних письменників про ту чи иньшу географічну точку, констатує привалезність певних античних назв до неї, а в разі непевности сеї справи в науці — вчисляє різні погляди на неї. Автор докладно і старанно обзнайомив ся з літературою, як західноєвропейською так і російською, а переходячи нераз безнадійно заплутані питання античної географічної номенклатури, тримаєть ся обережного критицизму, не цураєть ся зіставати ся при констатованню non liquet, а й запускаючи ся в гіпотези, не забуває потягнути границю між певним і гіпотетичним і взагалі не пробує розв'язувати трудностей якою не будь власною „те-

орисю,“ за взірцем безчисленних давніших. Се все робить працю др. Нідерле дуже користним підручником. Хоч не з усіма його поглядами можна згодити ся, хоч у використаних ним джерелах і літературі можна знайти деякі прогалини, а подекуди автор попадає на хибну стежку,¹⁾ але се все другорядні недостачі, що не багато зменьшають цінности праці. Можна б іще закинути, що автор занадто пильнує свого літературного апарату, подаючи такі відомости, що без них можна б і обійти ся: раз нпр. він сконстатував, що редукції Птолемеєвих степенів хибні, яку ціну мають ототоження різних Пролемеєвих міст, зроблені на підставі таких редукцій? Де що в сій літературі взагалі має в очах автора побільшене значіння — досить нпр. вказати за велику побожність, яку автор має для елюкубрацій Садовского і його „bystrosti і uvahu.“

Будем надіяти ся, що по сій дуже гарній пробі автор перейде до огляду античних відомостей і про східно-європейську етнографію та кольонізацію (кілька інтересних екскурсів є і в сій книжці — нпр. про словянську кольонізацію балтійського побережа, про Буднівів і т. и.).

М. Грушевський.

С. В. Петровскій — Сказанія обь Апостольскої проповѣди по сѣверо-восточному Черноморскому побережью. Очеркъ изъ исторіи древне христіанской литературы (Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древностей. Т. XX і XXI).

В передмові до своєї широкої студії подає д. Петровскій останні виводи критики про сї „Сказанія“ Всі научні труди обертають ся коло трех пунктів: а) розсліджують імовірність руської літописної традиції про проповідь апостола Андрія в Києві, б) розсліджують імовірність грецької традиції про апостольську проповідь на північно-східних берегах Чорного моря в) розсліджують імовірність грецької традиції про

¹⁾ Аби не показати ся голословним, як той професор з моїх часів, що на задачах писав незмінно: „нічого собі, але єсть і помилки“, — вважаю де що на виривки: в літературі Скитії (с. 17 і далі) не знайшов я нпр. праць Fligier, Fressi-я, з численних праць Мищенко згадана тільки одна; для чорноморських написей автор знає тільки Inscriptiões Латипова т. I—II, а іпорує доповнення 1892 і 1894 р. і корпус християнських написей, вид. 1896 р.; зачіпаючи питання про існування лісів у степах (с. 22, 35) автор поминає спеціальні праці, як Докучаєва, Палімпсестова і ин.; можна було тут згадати і Бурачкова. Для українських валів автор цитує Фундукля (с. 116), полишаючи новіші й повніші праці Антоновича, звістки Максимовича і т. и. На с. 33 автор виводить *Жирмилонж* з финського *palwo*, замість татарського балак — риба; і а с. 101 автор дає згадку за Tritri в фундації празької катедрі X віком, і т. и. Повторяю, сим помилам я не надаю значіння, але мої примітки можуть придати ся шан. авторови.

проповідь Андрія в Скитії. Література поділила ся на два табори. Одних тенденція, як характеризує її пр. Голубінский, така: „Русь становить у християнській церкві народ цілком не послідний і наше християнство веде свій початок від апостолів. Апостоли були у нас і благословили нашу землю.“ Другі знова перечать тому і говорять, що апостол Андрій в Києві не був, не може отже уважати ся апостолом Руси. І одні і другі покликають ся на грецьку традицію, отже за ціль своєї студії кладе собі д. Петровский розслідувати на її підставі сї спірні точки.

Апокрифи про апостольську проповідь на північно-східних берегах Чорного моря ділить автор на три групи. Першу групу становлять грецькі оповідання, що були оригіналами для пізнійших перекладів і перерібок; сюди належать апокрифи: Діяння ап. Андрія і Матвія у антропофагів (*πράξεις Ἀνδρέου καὶ Μαρθαίου εἰς τὴν πόλιν τῶν ἀνθρωποφάγων*) і Діяння ап. Андрія і Петра у варварів. Автор розбираючи їх історію в звязку в сектами перших віків християнства, приходить до виводу, що перша редакція грецьких апокрифів появилася десь з кінцем першого і початком другого віка. Автором тих висше наведених апокрифів загально признано Левція, Левкія або Люція Харина. Він був еретиком і в тім дусі складав свої писання. Основа першої апокрифічної пам'ятки „Діяння ап. Андрія й Матвія у антропофагів“ гностична. Історичних редакцій автор приймає чотири: 1) редакція альоїв з кінця першого і початку другого віка 2) валентиніянська з половини II в.; 3) маркіонитська з III в. і 4) маніхейська. Редакції різнили ся лише в молитвах та проповідях, що вкладано в уста апостолів. Діяння ап. Андрія у варварів, служать лише продовженням попередних. Тенденція сїєї пам'ятки також гностична. Другу групу апокрифічних пам'яток становлять переклади, що або буквально повторяють грецький текст, або з дуже малими скороченнями та змінами. Сюди належать: сирійська історія апостолів Андрія і Матвія, етіопська „книга проповіді ап. Матвія в місті Ва'altsaby“, етіопське оповідане про проповідь ап. Юди-Таддея в Сирії і Дакиї, славянсько-руське оповідане про проповідь ап. Андрія „во градъ варварскомъ“ і англо-саксонський „Андрій.“ Жерелом перших трох редакцій були Діяння ап. Андрія і Матвія у антропофагів, двох остатних — „Діяння ап. Андрія і Петра у варварів.“ Відносини сих редакцій до первістних грецьких такі: сирійська історія ап. Андрія і Матвія представляє скорочене грецьких „πράξεις Ἀνδρέου καὶ Μαρθαίου“, етіопська „книга проповіді“ скорочує редакцію сирійську; англо-саксонська легенда розширює грецький текст Діянь ап. Андрія і Петра, славянська місцями скорочує, місцями доповняє, місцями передає в буквальному, але лихим перекладі грецький текст. Часу, коли повстали висше згадані переклади, не можна докладно означити. Найскорше появилася редакція сирійська, бо

десь з кінцем II або початком III в., — за нею пішли обі етіопські. Ангільо-саксонська легенда, що значно різниться від грецьких текстів, появилася десь мабуть в другій половині VII в. В кінці третьої групи стаюють ті оповідання, що змінюють і характер і зміст грецьких апокрифів. Сюда належать грецьке „мучеництво ап. Матвія,“ „діяння блаженного ап. Андрія,“ „діяння ап. Матвія,“ „діяння ап. Симона і Юди,“ „діяння ап. Филипа“ і „діяння ап. Вартоломея в Індії.“ До сеї групи вчисляє автор також латинські перерібки гностичних „*πραξεις*,“ що появилися під назвою „*miracula — virtutes — passiones apostolorum*“ або „*historia apostolica*“ — як також нові версії, цілком оригінальні по сюжетах. До сих остатніх належать: етіопське „*хождение к Кацаренамъ — Кадаренамъ*,“ етіопська повість про проповідь ап. Вартоломея в городі Ельва і його мучеництво; в кінці коптські акти про проповідь ап. Андрія в м. Аркаді і Лудді. Автором латинських перерібок мав бути Авдія Вавилонський. Появилися вони між IV і VI в. включно. Прототипом їх були гностичні *πραξεις*, що ними послуговувалися еретики в II і III в. Що знова дотичить коптсько-етіопських оригінальних легенд, то вони мабуть появилися десь з кінцем IV і початком V в. Прототипом їх, по думці автора, були давніші грецькі апокрифи, що на жаль до нас не дійшли.

В другій половині своєї праці застанає д. Петровський над історичною вартістю апокрифів. Він аналізує по порядку імена та назви місцевостей, що їх надбуємо в сих памятках і приходиться до таких висновків: а) географічні пункти, що їх надбуємо в апокрифах, не видумані, а дійсні, б) імена осіб не фікційні, але представляють перерібки тих імен, що їх носили історичні особи, в) сюжети з релігійного та політичного життя по часті зближені до правди, по часті історично вірні; г) апокрифи про Андрія і його товаришів — се не лиш літературні памятки, але записки апостольських місій, що з початку повстали там, де проповідали апостоли — записки цінні для нас тим, що їх основою були дійсні або зближені до дійсности факти. Як з великої маси казочного елемента виділимо чисто історичний, то жерела сі приймуть такий вид: 1) Першими проповідниками по північних берегах Чорного моря були апостоли Андрій, Матвій і інші 2) Всі перекази, що повстали між чорноморськими племенами, як босфорське, понтийське, колхидське і т. и. згідно признають Андрія першим і найголовнішим проповідником християнства на північних берегах Чорного моря. В кінцевих розділах д. Петровський розбирає критично короткі звістки про апостольську проповідь на північних берегах Чорного моря, які подибуємо у пізніших церковних писателів. Але сі звістки не важні, бо жерелом їх як раз були апокрифи.

Реасумуючи все висше сказане приходить автор до остаточного виводу, що апостол Андрей з своїми товаришами дійсно проповідав на північних берегах Чорного моря.

Сим і вичерпує ся зміст праці д. Петровского.

С. Гм.

Русскія лѣтописи. I—III. 1. Лѣтописецъ патр. Никифора. 2) Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго. 3) Хроника русская (Лѣтописецъ вкратцѣ) про ф. И. Даниловича. По рукописи принадлежащей Н. П. Никифорову. Съ предисловіемъ Сергѣя Бѣлокурова, Мва, 1898, ст. LI+89+1 (відбитка з Чтеній москов. Общества Истории и Древностей).

Під сим трохи надмірним титулом подано з збірника, як по письму міркує д. Белокуров — з кінця XV або початку XVI в., що належав колись Минському монастирю св. Духа (описано його докладно на с. XXI—LII), три статі, вчислені в титулі книжки. То що автор назвав Літописцем патр. Никифора, за титулом, поданим у збірнику, є властиво компіляція з Никифора, Амаргола і найдавнішої літописи, що уриваєть ся на Авраамі. З Переяславської літописи є тут теж тільки фрагмент, що уриваєть ся на Олегу. Обидва фрагменти ніякої особливої ваги не мають, і досить би було видати з них хіба варіанти.

Більш інтереса має те, що д. Белокуров називає по традиції Руською хронікою — се варіант, неповний (бо деяких карток бракує в збірнику) і в дечім короткий, компіляції, виданої Даниловичом з кодекса Супрасльського монастиря разом з літописцем в. кн. литовських під назвою Кроніка гуска. З огляду, що виданне Даниловича давно вже стало великою бібліографічною рідкістю, виданне д. Белокурова, що доповнив прогалини буквально передруком з видання Даниловича і поозначав варіанти, користне тим, що може заступити старе виданне сеї літописи; шкода тільки, що *extravagantia* супрасльського кодекса автор поозначав не в тексті, а в додатках. В примітках д. Белокуров порівнює звістки сеї компіляції з иншими, а в передмові (с. 18—9) висловляє гадки що до генези сеї літописи, але робить се незалежно від питання про генезу Літописця в. кн. Литовських, від котрого її не можна відлучити, і в літературою сього питання, очевидно, не знайомий зовсім, а хоч на с. IX згадує про мій погляд на відносини Літописця в. кн. литовських до записи 1428 р. але, видно, знав про нього з других рук тільки.

Видано сеї літописні статі дуже старанно, аж занадто: як пізні копії, вони не заслуговували таких палеографічних тонкостей, які перевів в сім виданню д. Белокуров.

М. Грушевський.

Церковно-археологіческіе очерки, изслѣдованія и рефераты. П. Лашкарева, К., 1898, ст. I+I+240+I.

Проф. канонічного права київського університета Петро Лашкарьов займає поважне місце в українській археології: викладаючи церковну археологію в київській духовній академії в 60-х рр., він звернув увагу на київські пам'ятки церковного будівництва часів давньої Русі і від того часу, протягом тридцяти літ був головним робітником в студійованню й описуванню українських пам'яток з княжих часів. Особисті спостереження, збірні ним літами при перебудованнях, розкопках і т. п., робили його монографії особливо цінними. Але роскидані в різних виданнях на протягу тридцяти літ, вони були не завжди приступні, і автор дуже добре зробив, видавши з нагоди київського археологічного конгреса сі статі в однім томі. Тільки вступна стаття „Религіозна монументальность“ - досить поверховний компілятивний огляд, не в однім перестарілий, що займає майже половину тома, ледви чи буде кому інтересним і міг бути властиво опущеним. Інші статі мають науковий інтерес і тепер; деякі — дуже значний; шкода тільки що автор передрукував їх без усяких перемін, хоч міг би дещо доповнити й переробити. Сі доповнення й переміни він зробив в додатку на кінці книги.

Окрім передруків подано тут одну й недруковану ще розвідку: про канівську катедральну церкву Успенія. Розвідка написана на підставі пляна церкви, і тільки в потці автор додав у кількох рядках результати своїх пізніших спостережень над будовою. У всякім разі розвідка досить докладно знайомить нас із канівською катедрою, як пам'яткою з часів давньої Русі. Непевним лишається тільки, чи се як раз церква св. Георгія, як думають звичайно, і як се приймає без дальших аргументів автор. М. Г.

Приходская Библиотека. — Киевъ, его святыни и памятники. Сост. проф. Петровъ. Редакція В. И. Шемякина, Спб., 1896, ст. 180 + плян, 16⁰.

Проф. Петров, обробляючи науково матеріали про Київ в своїх Очерках, обговорених недавно на сторонах Записок (т. XXIX), вразом обробив їх популярно в виданню „Приходская Библиотека“. Книжечка вийшла, безперечно, дуже корисна і для прочан і туристів, що звиджують Київ, дуже наручна, тим більше, що й дуже приступна ціною (30 коп.), але для ширшої публіки написана занадто важко й сухо. Що до наукової вартости її, то й до неї можна прикласти сказане про його Очерки. Найслабше випав вступний огляд, де багато довільного й нестійного, не кажу вже за такі речі як дати 865 р. для походу на Цар-

город, але нпр. датованнє подорожі Кия до Царгороду VI віком дивно стрінути в книжці, що вийшла з під пера науково кваліфікованого чоловіка. Є і в дальших розділах різні недокладности, от хоч би реєстр сьвятих князів на с. 17, де проф. Петров наканонізував цілу купу нових сьвятих, або апокрифічні київські князі Іван Друцький і Станіслав на с. 24. За всім тим, як підручник, книжка д. Петрова, повторяю, дуже користна. *М. Г.*

Лекції и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права, В. Сергѣевича, Спб., 1899, ст. VI+480.

Се друге виданнє курса, котрого перше виданнє 1894 р. обговорене було в X т. наших Записок. Сказане там про позитивні й негативні сторони сього курса можна повторити й тепер, бо плян і характер курса не змінили ся, хоч автор і доповнив його значно. Нашим читачам поручаємо особливо розділ про Руську Правду с. 37—75, де є багато інтересного, і розділи про право карне, цивільне й процес, хоч кардинальна хіба пляна — мішаннє до купи фактів з давньої Руси і з Московської держави багато шкодить цінности їх. Розділ державного права дає небогато, бо переважна його частина увійшла в Юридическія Древности автора і тут пропущена. Інтересна оцінка державно-правних відносин України до Московщини по прилученню вістала ся в цілости (с. 84); автору треба-б поправити тільки деякі недокладности в його огляді відносин України до Польщі (нпр. Баториєву реформу в її апокрифічно-традиційній формі). Показчики літератури, де в чім доповнені, не можуть похвалити ся повностию. *М. Г.*

Исторія русскаго искусства соч. А. П. Новицкаго, Москва, 1899, випуск II, ст. 81—160, випуск III, ст. 161—240.

Загальний характер праці вістаєть ся в сих випусках такий самий, який ми бачили в першій випуску (Записки т. XXX). Що до змісту, то розділи X—XVIII містять огляд поодиноких галузей і предметів штуки і техніки. Відділ X подає історію витвореня іконостаса з початкової „олтарної прегради“: як взір такої перегороди наведена мозаїка Михайлівського монастиря в Києві; відділ XI оповідає історію розвою дзвіниць; у XII відділі говорить автор про воєнні будівлі; як приклад такої будови поданий опис Ладозької кріпости на підставі праці Бранденбургґа. Дальший — XIII відділ говорить про церковне малярство; автор слідить початок його на Руси від византийських взорів, дальше вказує на початки самостійної творчости і на західні впливи, головно через зносини Новгороду з Ганзою. Ближе описані тут фрески церкви Спаса

Нередицького. Головним жерелом у сім відділі послужила авторови праця Цокровского. В особний відділ (XIV) винесене малярство ікон. На початку сеї глави автор коротенько згадує про київську іконописну школу, називає імена малярів Алімпія і Григорія, а з'упиняєть ся довше на новгородській школі, яку вважає хронологічно першою „руською“ школою. Відділ XV говорить, найбільше на підставі Буслаєва, про рукописні мініатюри Остромирового Євангелія, Ізборника князя Святослава, Сказаній про Бориса и Глѣба. В VI главі автор дає загальний погляд на старо-руське і московське малярство, вказуючи на античні його елементи і пізнійші переміни на славянськім ґрунті, користаючи, як і в попереднім відділі, з праці Буслаєва. Відділ XVII говорить про орнамент рукописний і орнамент вишивок. Руський орнамент взагалі, говорить автор, не розвинув ся зовсім, або дуже слабо в архітектурі, а міг тільки свобідно розвиватись на рукописах і вишивках, хоч і тут не дійшов до повного реалізму задля браку скульптури. Різнородність і свій рукописний розвій орнамент завдячує сій обставині, що не мав над собою церковної цензури, як нпр. ікони. Що до орнаменту вишивок автор наводить слова Стасова, що бачить початок його у східних взорах і ділить їх на дві групи: взори фінські і персидські. З поглядом Стасова про іранський початок руського орнаменту автор не годить ся і не вважає сего питання розв'язаним; скорше вже припускає, що він винесений Славянами з їх правітчин. У відділі XVIII говорить автор про різьбу і металічну техніку. Від XIX відділу автор говорить про суздальське і московське будівництво, що й займає цілий III випуск.

Праця ілюстрована численними і переважно дуже гарними рисунками, між ними дві хромолітографії: одна мініатюра з Остромирового євангелія а друга з Ізборника Святослава. Як до попередного випуска так і до сих додано в кінці сім репродукцій утворів різьби і малярства XIX віка.

М. Г—а.

Г. Я. Кипріяновичъ. Историческій очеркъ православія, католичества и уни въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени, Вильна, Перше вид. 1895 р., ст. XVI+235, друге вид. 1899 р.

Зміст сеї книжки не має в собі нічого оригінального. Автор хоче показати, що на Білій Русі та Литві православ'є в'явило ся перед католицизмом і, як ранійше явище, має більше право на панування в сій країні, ніж католицизм.

В передмові до своєї книжки автор виказує плян своєї праці, перелічує жерела, котрими він користував ся, а не забуває визначити й

цїли свого писаня — „відживити та зміцнити у серці читача розумну любов до рідного православія, яке, після довгих і тяжких бід, знову засяло в „західно-руськїм краю“ новим сявном та красою“. З відси можна бачити, що се за праця і яку має вона тенденцію.

Автор починає від IX—X ст., від Кривичів та Дреговичів, та підносить, що Славяне більш культурний елемент, ніж їх сусїди Литвини, впливали на Литву. Коли литовські князі починають підбивати руські землі, руський елемент, вищий розвитком, узяв верх над литовським, і руська культура почала розповсюджувати ся в межах Литви. Князі та верхні верстви суспільности литовської переймали руську мову, православну віру, женили ся з Русинками, через що руські звичаї панували скрізь між ними, а від них доходили й до литовського поспільства; руська мова вживала ся у справах і актах державних. Католіцизм приходив з заходу, від лицарів Ливонських, а що вони силком накидали його Литві, то вона зненавидїла його дуже і не хотїла приймати, і на Литві католики були рідкі. Православїє та руська мова так впливали на Литвинів, що, як каже польський історик Ярошевич, Литва згодом змінила б свій литовсько-поганський характер на християнсько-руський. Але унія з Польщею все перемїнила. Автор оглядає історію польських і католицьких впливів до державної унії XVI в. (II глава), потім переходить до церковної унії й її наслідків (III гл.). В IV главї йде історія католіцизму у XVII та XVIII стол., до кінця Польщі; тут більше усього звертає ся уваги на католицьку єрархію, на те, яку вона мала силу та вплив на державні справи і які великі були в неї маєстности. Історія католіцизму під російською державою, після розділу Польщі, містить ся у V главї; огляд тут робить ся по периодам пановання кожного імператора. Полїтика їх в відносинах до католиків не була однакова: Катерина II вела до сформовання „в західно-північному краю“ самостійної католицької церкви, але Павло та Олександр I, давши великі полєкші Полякам, повернули справи назад, аж від Миколая I російський уряд у своїх поглядах на католіцизм вертає ся до політики Катерини II. Скінчивши огляд історії католіцизма та сучасного стану і відносин католиків до православія, автор переходить до унії і православія (VI гл.). Від прилучення Білої Руси та Литви до Росії, православїє починає знову брати гору над католіцизмом: православні церкви та монастирі більшають, уніяти волею і неволею переходять на православїє; се саме роблять і деякі католики; 1875 р. й останніх холмських уніятів прилучено до православної церкви. Тільки в Галичині тримаєть ся унія, але тут уніяти, на гадку автора, починають вже зовсім католичити ся. Сьома, остання глава присвячена історії кожної православної єпархії сього краю, від 1795 р. до року 1895-го. Тут знаходимо коротеньку історію за сі часи

епархій: Литовської, Минської, Полоцької та Могильовської і знайомимося з церковною ерархією та з організацією парохіяльних шкіл.

В кінці книжки додано дві статистичні таблиці, де виказано кількість церков, церковно-парохіяльних шкіл, бібліотек при них, манастирів, костелів, православних та католиків у „західно-північній країні“.

Книжка д. Кипріяновича, як уже сказано, не має в собі нічого самостійного: він користуєся готовими вже працями, головно російських учених. Ось ті джерела, котрі він уживав: IV, V, IX—XII т. Історії русскої церкви митрополита Макарія Булгакова, Очеркъ історіи западно-русскої церкви (ч. I—II) Чистовича, Бѣлоруссія и Литва Батюшкова, Римскій католицизмъ въ Россіи графа Толстого, далі праці Кояловича, Петрова, Антоновича, Малишевского та ин., місцеві епархіяльні відомости, а в двох місяця показані навіть Ліковського „Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi“.

В 1899 році книжка д. Кипріяновича видана вдруге. Рецензент її — д. Любарскій в „Историческому Вѣстнику“ (ч. 2) називає сю книжку „солиднымъ сочиненіемъ“ і дуже вихваляє її за те, що вона зачіпає „політичну сторону, себ-то державно-російську“ і виясняє, що „західно-північна“ країна „русска“, тоді як давнійше її уважали польською що до історії, етнографії та релігії. Рецензент дуже радіє другому виданню: „факт сей свідчить, каже він, про те, що „в рускій суспільности починають прокидатися серйозні інтереси до минулого і сучасного становища рідного нам західного краю“. Але факт сей мало про що свідчить: певне, що в деяких епархіях (як у Литовській, Вороніжській та ин.) парохам було в уряді приписано купувати книжку д. Кипріяновича задля своїх церковних бібліотек, чому-ж було й не розійтись першому виданню? К.

Н. Н. Ардашевъ — Изъ історіи XVII в. — Походъ Черкасъ (Журналъ Министерства Народн. Просвѣщ. 1898, VI, ст. 225—263).

„Походъ Черкасъ“ се оден епізод в історії воєнної акції козаків проти Московської держави під час так званого „смутного времени“. Епізод сей не було ще досі оброблено в докладно повністю і тим більш цікавою являєть ся для нас статя д. Ардашова, написана на підставі архивних жерел.

Після неудаці гетьмана Ходкевича під Москвою в серпні 1612 р., козаки відлучили ся від гетьманського війська й пішли самостійно північним шляхом — без певного, обробленого плану, шукаючи здобичи. Не було кому їм шлях загородити і через те без перешкод і втрат дійшли вони до Вологди, взяли її, знищили місто, далі пішли вони шляхом на Тотьму, в різних напрямках переходять через усю північну Ро-

сию, пробують взяти Кирило-Білозерський монастир, але без успіху, — і довгий час в 1613 р. пљундрують Білозерську й Каргопольську країни. Літом 1613 р. козаки сполучили ся з „німецькими людьми“ — себ то Шведами, на чолі Шведів стояв авантюрист Яків Пунтусов; козаків було 2500 чи 3000, а отаманами їх були Варшиполець і Сидорко. Вкупі з Шведами козаки в липні 1613 р. обложили Тіхвінський монастир; на поміч обложеним прийшов з Москви воевода Сунбулов з військом, але козаки зі Шведами побили його. Час минав, козаки вкупі зі Шведами взяли Введенський монастир коло Тіхвінського, але самого Тіхвінського взяти не могли і нарешті козаки посварили ся зі Шведами, відлучили ся і в осени пішли окремо на Біле озеро. Знов козаки проходять вздовж і впоперек майже всю північну країну, нераз вертаючись на колишній шлях, — наприклад в листопадї 1613 р. ми зустрічаємо їх коло Каргополя. На Олонці в початку 1614 р. вони знов сполучають ся зі Шведами. Але се ненадовго, бо біда була недалеко — в марці 1614 р. на Олонці війшли ся з козаками московські війська й побили їх. Почувши про се, Пунтусов знов зазиває до себе козаків під Новгород, але козаки незгодили ся, вони зрозуміли, що Шведи і Пунтусов звертають ся до них за для власної користі: козаки мали замір самостійно пройти через Ливонію в рідну країну, але се було не легко, бо московські війська заступили їм шлях; частина козаків загинула, а решта прилучила ся до московських воровських людей і вкупі з ними ділила щасте і біду.

Так закінчив ся „Походь Черкась“ 1612—1614 рр. *О. Г—ий.*

В. О. Эйнгорнъ — Отставка А. Л. Ордина-Нащокина и его отношение къ малороссійскому вопросу (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1897, XI, с. 92—176).

Як відомо, між московським канцлером Ордіним-Нащокіним і самим царем Олексієм була кардинальна різниця в поглядах на українську справу. Перейнятий пляном союзу проти Швеції, Ордін, що й взагалі легковажив українську справу і був дуже незадоволений, що Москва, прийнявши під свою протекцію Україну, вмішала ся в українсько-польські відносини, — пильнував усяким способом прийти до порозуміння з Польщею та готовий був на всякі уступки в українській справі. Се викликало велике незадоволення на нього й на московську політику і на Україні, і в московських правительственных кругах і привело до віддалення Ордіна з початку від уряду презеса малоросійського приказа, а потім і від уряду канцлера. Д. Эйнгорн на основі друкованих і архивних матеріялів, зібраних ним в московських архивах міністерств юстиції й заграничних справ і в петербурзькім державнім архіві і в значній мірі незвістних попереднім дослідникам, представляє становище Ордіна до

українського питання почавши від іменування його презесом малоросійського приказа 1667 аж до віддалення від державних справ 1671 р., а заравом дає перегляд московської політики в українській і звязаних з нею справах тих років. Завдяки широко використаному архивному матеріалу автор дає багато нового й цікавого до історії українсько-московських відносин, особливо до питання про прилучення Кієва та правобічної України та перехід київської митрополії під зверхність московського патріарха (Ордин був горячим прихильником сього пляна з політичних мотивів — надіючись тим задержати в московських руках Київ і отворити дорогу Москві до мішань у внутрішні справи Польщі). Се падає значну цінність статі д. Ейнгорна. М. Г.

Виталій Ейнгорнъ. — Дипломатическія сношенія московскаго правительства съ правобережною Малороссіей въ 1673 году (Журналь Министерства Народнаго Просвѣщенія 1898, V, ст. 118—151).

Проби козацтва вибороти Україні автономічний устрій будять в останніх часах живіший інтерес. Цілий ряд праць на сю тему, різні погляди істориків на сі хвилі вказують, що сі народні вмаганя ще не дочекались повного висвітлення та об'єктивного осуду; особливож сильну полеміку викликають часи Хмельницького і П. Дорошенка. Дуже важний причинок для висвітлення зносин сього останнього з московським правительством подає д. Ейнгорн під висше поданим титулом.

Автор вкавує на значінне андрусівської вічної згоди та на сі дипломатичні перепітети, що викликали основну зміну тої точки її, де говорить ся про зворот Польщі Кієва по двох літах. Ся справа становила довгий час живу тему переговорів і Дорошенка з Москвою, а властиві пляни українського гетьмана виринули й тут на верх дуже виразно, коли він просив, аби цар віддав Київ козакам, вивів звідти своє військо, а козаки натомісь дадуть йому на кріпость инше місце. Розумієть ся, що Полховский, московський дипломат, що вів переговори з Дорошенком, на се не призволив, і його рішуча відмова зробила Дорошенка більш податливим, хоч не зовсім щирим. Обі сусідки — Польща і Москва силували ся на випередки з'єднати собі Дорошенка, але сей манить і одних і других. Його бажане не була в силі заспокоїти жадна з сих держав, хоч турецька зверхність сильно підкопала симпатії гетьмана у народу. Дорошенко тому торгує ся та пробує, котреб правительство було більш податливе. Свою політичну програму предложену 1670 р. польському правительству в Острові ставить він в головній основі й Москві за умову та бажает рішучо, щоби сам цар присяг захувати умову. Жадані вільности гетьман сумує коротко Полховскому так: „цар буде боронити ко-

заків, а їх начальником буде гетьман, що за сю охорону буде в кожній порі готовим на царські послуги. Хоч як змагалась Москва покінчити переговори з Дорошенком, так все її заходи розбивали ся на сих — великих в її очах бажаннях правобічного гетьмана або нерішучости сього останнього. Взагалі, які-б не були пляни Дорошенка, все таки бачимо у нім якийсь неясний погляд на політичну ситуацію. Вічне вагання в виборі держави, де він міг би знайти певну точку опори, кокетування рівночасно з Москвою, Туреччиною і Польщею мусіло його вкінці скомпромітовати в очах його сусідів та протекторів. За зносини його з Шумлянським, як признавався сам Дорошенко Полховському: „уже дісталось йому від Турків“. Подібні наслідки для нього мав донос Йосифа Творинського ігумена львівського Іванівського монастиря десь з початком падолиста 1673 р., що його умисно для того вислав в Москву Шумлянський: Творинський оповів цареві про намір Дорошенка піддатись польському королеві, а наслідком сього доносу був царський указ: „писати до князя Ромодановського і гетьмана Самійловича, щоби не гаючи часу рушили зараз з усіми військами на Дорошенка“. Зносини були вірвані.

Характеризуючи політику Дорошенка д. Бйнгорн сильно зазначає симпатію Дорошенка для шляхотського ладу у Польщі, цитуючи Дорошенкові слова: „Україна перебувати должна: буде когда казакъ, — лошадь и ружье на войну доброе имѣль и готовъ былъ, посполитьи же люди господину на его потребу и на защиту свою для чего не имѣють давати“. Бевперечно сі слова показують брак ясного демократизма у Дорошенка, тільки же не треба забувати, що суспільний лад, до котрого його симпатії зазначає автор, не був специфічно польський, і такуж благодать бачив Дорошенко в московськїм суспільнім устрою; значить кермувало ним щось инше ще — а то його політично-національна програма.

О. Целевич.

А. М. Лазаревскій. — Историческіе очерки полтавскої Лубенщини XVII—XVIII вв. (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца, кн. XI, ст. 34—203).

В часі запровадження полкової управи на Україні 1649 р. поділено Лубенщину між миргородський та кропивнянський полки; до першого належали сотні лубенська, сенчанська, лохвицька, глиньська, роменська та константинівська, а оржицька, яблунівська, пирятинська, чернуська, городиська і куренська до другого полка; в половині XVIII в. всіх сотень було 16. Осередком полкової управи в початках був тут городок Кропивна, а опісля 1658 р. стали ним Лубни. З часом змінились границі полка, до котрого крім згаданих ввійшли ще новоутворені сотні.

З лубенських полковників визначався Петро Апостол, син гетьмана, незвичайною на ті часи широкою освітою. Здобув він її собі живучи довгий час як запоручник в Петербурзі, де виховував ся разом з сином Меньшикова. Яко незвичайну обставину треба піднести, що хоч Апостол правив полком 17 літ, не внесено на него ані одної жалоби; се в часах, де козацька старшина всякими способами стреміла до наживи та цілком безцеремонно загарбувала чуже добро, річ просто нечувана. Згадати годить ся також полковника Івана Кулябку, брата петербурського архієпископа Сильвестра. Сей широ займав ся справою освіти в своїм полку, а головно дбав про освіту полкової старшини; щоб приготувати людей, котріб могли зайняти військові уряди в полку та сотнях, казав Кулябка віддавати козацькі діти в науку. Сам Кулябка вчив ся в київській академії. Його практику припоручав гетьман і иншим полковникам.

Зібравши відомости про полковників, веде автор річ про обозних, судив та писарів — взагалі про низших полкових урядників. Про сотників іде мова при обговорюваню поодиноких сіл кожної сотні.

Далі подає автор ширший опис полкового міста Лубень. Описуючи поодинокі сотні, держить ся д. Лазаревський такого порядку, що найперше говорить про сотників, далі про сотенне містечко, а вкінці про поодинокі села сотні. Тут нагромаджено доволі багато матеріяла, що може служити до пізнання народнього побуту, правних інститутів та становища низших верств людности супроти старшини.

Загальною характеристичною прикметою тих часів було безцеремонне загарбуване чужої землі старшиною, та її змагання повернути козаків на своїх підданих. Се тягне ся червоною ниткою при описі майже кожного села та кожної визначнійшої родини. Такий Апостол — то був білий крук між тодішніми полковниками. Класичним прикладом сих відносин був клищинський бунт; описови сего „бунту“ посвятив д. Лазаревський доволі місця (ст. 158—191) та описав його докладно.

Праця д. Лазаревського оперта переважно на невиданих архівних матеріялах, і се ще побільшує вагу її.

II. P.

Любецькій Архивъ графа Милорадовича, выпускъ первый, К., 1898, ст. VI+VI+256.

В сій книжці д. Ол. Лазаревський подав кілька серій листів і ріжних актів з архива гр. Милорадовичів в м. Любечу — папери Чаринців (з ріжних років XVIII в.) і кореспонденцію Милорадовичів з кінця XVIII в.; редактор заповідає, що се йно початок систематичного публікування сього архива, що його він уважає одним з найліпше захованих приватних архівів Гетьманщини. Ми тепер виберемо ті звістки про жите

української шляхти, про її заходи та старання, які дають нам опубліковані в сім I випуску матеріали. Характерне се почуте кастовости і окремішности від иньших станів. Виразно зазначає се такий шляхтич: „я беручи в доживітне пожитє благородну панну Евдокію Константинівну Голубовну з дому високоповажаного рейментарського ясневельможного його милости пана Івана Скоропадського, військ його царського пресвітлого величества запорожських обоїх сторін Дніпра гетьмана...“ (стор. 1). При жєнячці пильно гляділи на те, чи партія з „благородного і високодостойного роду“, чи ні. „Поясняю вам (стор. 56), що він чоловік благородний і, а притім несогірший має уряд, в обходженю порядочний і чесний, майном не вбогий“. На пунктї шляхотства українські пани дуже дражливі. Коли дочка хотіла вийти, а вкінці вийшла за муж по волі свого серця, без дозволу батька, за менше благородного чоловіка (по думці свого батька), то сей у своїй завязтости намагав ся спинити всякими способами, а опісля уневажнити акт подружя, апелюючи то до церковних властей, то до иньших інстанцій.

Центр, біля якого восередковував ся увесь круг діяльности української шляхти, було набуване майна. Майно се, як сказано в записі гадяцького полковника Чарниша (стор. 1), набували „власним коштом з праці і військових заслуг“, окрім того жєнячкою, закупном, позичкою, у спадку. При закупні поводили ся ті пани вельми обережно. „В закупні треба мати велику обережність (стор. 201—2) і певну справу, аби иноді гроші не пропали, а що сей ґрунт в боці і несумежний твоїм землям, то я не радив би його купувати; а що піп... з своїм братом і племінниками майно продають, то коли воно їх питоме, або дідичне і несумнівне, в такому разі можна купити“. Вважали, аби земля була при купі і непоровкидувана частинами в ріжних місцях, аби була близько міста, а притім плодovита і населена селянами. Дуже залежало їм, аби майно не переходило в чужі руки. В записі з р. 1733 (стор. 3) читаємо: „...дітям моїм... половину (майна) дозволяю роздільно і нероздільно держати і володіти по вічні часи і по волі на свій пожиток уживати, вільно їм є й буде дати, дарувати, замінити і всякою міцностію утвердити, одначе в чужі руки не віддавати, аби не ввів ся батьківський їх дім. А колиб котрому або котрій зайшла потреба збути свою частину, то нікому иньшому, лише брат брату, сестра сестрі, або брат сестрі, сестра брату“.

Панське майно вичисляєть ся в таких типових виразах: срібло, золото, перли, земля з хуторами і селами, млини, стави, пасіки, ліси, степи; поля орні і сінокосні, луки, байраки, левади, гаї, пущі, бори, греблі, озера, двори, солодовні, горальні, бровари (стор. 3). В господарстві головні ролі мали рільництво, пчільництво і годовля худоби. Найбільш сі-

яли жито, пшеницю, овес, ячмінь (стор. 153). Рільне газдівство провадили вони на великі розміри. „Жнива наші тут, слава Богу, покінчено і в гумна звезено; в Жукотках — 600 кіп, в Полуботках 240 кіп, в Павловці 220 кіп. Стара чвертка жита продасть ся тут по 3 р. 20 к.“ (стор. 146). Жита вживали багато до виробу горівки. Горальні були дуже розповсюднені між дворянством. Горівку розвожено на продажу в ближші і подальші городи. „Григорій Петрович (стор. 156) в Любечі посилає два байдаки в Мінську губернію, в них 5000 ведер проданої ним горівки, ведро по 1 р. 65 к.“ „Дякуючи Богу (стор. 154) всі 5000 ведер попливуть до Могилева“. Що дотикаєть ся худоби, то українські шляхтичі годували багато овець, свиней, коров, коней і волів. На стор. 26 вичислені роди товарини: пугових, гнідих коней 6, а темногнідих трійка, а старих такої породи також трійка, робочих коней вісім. При подолівському дворі коров 4, телят двоє, робочих волів 7 пар, свиней надвірних при винниці 33, в сажі свиней 14 і стілько підсвинків. В Красному хуторі в сажі свиней 12, надвірних 28, поросят пятеро. В Мінському хуторі овець старих 93, 4 кози і два цапи. Дуже любила українська шляхта пчільництво; на стор. 26 зазначено: устанвлено сто два пні пчіл.

Підмогою в провадженю на великі розміри газдівства, а також чималим жерелом доходів були панщизняні відносини селянства до панів. Користували ся вони панщиною і чиншом. „Волокитів (стор. 200) сих треба замінити иньшими мужиками, добрими людьми, що можуть платити чинш або панщину робити“. Селянство попадало у велику залежність до панів через довги, чи то в грошах, чи то в иньших річах. Великість данин і ріжних повинностей вповні майже залежала від волі панів. Шляхтичі дуже пильнували й державних данин: на ст. 141 читаємо: а більш усього, аби подушного збору не запускали; бо се страшна річ.

Маючи великі материяльні засоби, розкішно уряджували дворяне свої помешканя. Забудованя були звичайно деревляні, але містили в собі багато просторих кімнат. Подаємо тут дещо з докладного опису рухомостей, який полишив ся після смерти Марії Степанівни Скоропадської з р. 1764. З нього можна дізнатц ся про уряджене кімнати, про домашні знаряди та ріжні посудини, в яких любував ся український шляхтич, про його одіж і иньші річі: Покоїв до проживаня девять, з салею, у всіх паперові обої, при кождих дверях жовті тульські замки, в залізними засівками; в них 11 більших зеркал і менших з визолоченими рамами, а при тих менших пристінні ліхтарі. Три канапи. Червоні, деревляні столи. Тоалета з червоним зеркалом. Залізні тульські ліжка з павільонами (занавісами), одно двомісцеве, а два одномісцеві. Старий столик з поливою, в середині виложений фаянсом, столик круглий, на

одній ніжці, столик червоний, чотирикутний, на чотирьох ніжках. Простих столиків сім. Червоний, в чотирма шуфлядками, з сандального дерева столик до писаня, червоний столик до писаня з чотирма шуфлядками, темночервоний столик до писаня з восьмома шуфлядками, а в ньому срібна печатка і образи святих більші і менші в сріблі позолочені; такий самий столик до писаня, темночервоний, з чотирма шуфлядками. Образів під сріблом два, фірма і більша шафа в сінях. Штофова ковдра з червоним верхом, білий цвіт. Перия більших дві і менших дві, більших подушок чотири і менших ріжних. Порцеляни три креденси. Два полоскальні кубки, молочник один, саксонських кубків з ушками 14 пар, а простих 10 пар, фініфтових саксонських чайників чотири. Срібна скринка по боках позолочена. Більший піднос (таца) з двома вушками, другий піднос з трьома ніжками. Більша визолочена коновка, зверху орел, старосьвітський ковш, з кільцем. Коновка визолочена зверху і в середині, коновка визолочена з гербом. Чайник. Ліхтарик. Дві сільнички. Чайник з срібним ланцюшком. Дві сільнички на трьох ніжках визолочені. Ложочок до чаю 6. Срібних ножів 13 пар, в зеленому пуделку, там також дві пари малих і одні вилки з чотирма зубцями, два обухи, сріблом оправлені. Рисованих кубків 12, рисованих чарок 12. Ліхтар з трьома кружками. Таца з трьома ліхтариками, каламарем і пісочницею. — З одіжи: Парчевий сріброголовий контуш, блакитний контуш, з газовою сіткою, жовтий контуш з срібною сіткою, білий контуш з золотим газом, зелений, парчевий контуш з срібною сіткою. Парчева фіолетова запаска, парчева блакитна запаска, парчева понсова запаска, парчева попеляста запаска, парчева, різнокольорова спідниця, з срібною сіткою, парчева зелена спідниця без сітки. Дві парчеві золоті мантилі й інші.

При тих великих засобах, як нам от вказує се вичислене рухомостей, проживала собі шляхта в своїх деревляних палатах доволі весело. Найважнішою частиною забави була гра в карти. „Гра (стор. 222—3) що становила часто нашу приємну забаву, перервала ся майже зовсім після вашого від'їзда, а наші товариші стративши у вас головного провідника, займають ся в безділю иньшими річами. Обрезков і Ширай, подібно турецьким святим, вертять ся і при недостачі бубончиків, грають тільки паличками... Лише один Кукушкін має часте, став великим чоловіком і у великому світі обграє всіх у великі гри“. Але матеріяльне забезпеченє давало змогу українській шляхті набувати для себе й належну освіту. Початки науки набували діти дома від приватних учителів або учительок. Далі віддавали їх в латинські школи, де учили ся найбільш латини, а також новіщих мов, головно французької. „Вчешнього дня (стор. 157) помістив я Петрушу в університетського профе-

сора... Він буде його виховувати і учити латини, а жінка почне його учити по французьки.. Контракт з професором зроблений на рік за 550 р.“ Іноді висилала шляхта своїх дітей за границю для дальшої освіти. І по укінченню студій такий шляхтич інтересував ся наукою, літературними проявами і політикою; мав у себе бібліотеку. В залісі рухомостей в р. 1764 (стор. 25) читаємо: „В десятій скрині наложено різних книжок 30, а друга скриня уся повна руських і латинських книжок“; якого змісту були ці книжки — не знати. Тримали журнали, газети, календарі. „Посилаю тобі (стор. 148) журнал за півтень, дуже інтересний, а передовсім остання картка, а тебе, душечко, прошу, пришли мені газети“. (На стор. 217) „Пришли мені календар, московський або петербургський за сей рік“. Досить звичайною річю були подорожі за границю (ст. 223). Деякі проблiski освіти бачимо й між жіноцтвом. „На читала ся (стор. 26) я історії церковної і другої, знаю і хвалюсь вам, братчику, що звісний мені і горожанський закон, а поперед усього книга статутів сього краю; по тій і другим давно могла я і повинна мати своє майно і волю розпоряджати собою“. Найважлиша роля жінки восередковувала ся біля домашнього порядку і виховання дітей, але вона інтересувала ся і брала живу участь у всіх справах свого чоловіка, а в його неприсутности обіймала всю управу на себе, напр... „по указу (стор. 2) імператора чоловік мій Іван Чарниш, військовий емер. судя від'їхавши в Малої Росії, в дому свого в Санктпетербург, полишив мене при малих дітях безпомічну у всяких турбаціях і клопотах від многих турбаторів і претендентів на майно його мойого чоловіка лакомих, в котрих я одних судом, а иньших рада-не-рада згодою влагодила з утратою мойого здоровля“.

Ю. К.

Историческій очеркъ г. Елисаветграда. Составилъ и издалъ А. Н. Пашутинъ, Елисаветград, 1897.

Перед нами „історичний начерк м. Елисаветграда“, зложений добродієм А. М. Пашутиним. А. М. Пашутін є головою Елисавета; батько його був теж двічі головою в роках 1851—1854 і потім в роках 1863—1864. Тепер Алек. Микол. є головою від 1878 року. Усякі користні для громади інституції з'явилися за його часу: як клясична гімназія, водопровод, електричний трамвай, народня читальня, як публична бібліотека; у всіх сих справах брав він чималу участь і через те став дуже популярним і поважаним чоловіком в Елисаветі. Нарешті він же написав і видав документний начерк того ж Елисавета. Кожний признає в сїм чималу заслугу д. Пашутіна, хоч в книжці його немає докладніших відомостей про давнійші часи Елисавета, хоч про дещо він згадує тільки поверховно, а про дещо й зовсім не згадує, хоч нарешті його ви-

клади не мають ніякої системи і чимало за те парадних і дуже мало інтересних промов при усяких пригодах та обідах; при всіх недотачах в книжці, належить ся подяка д. Пашутіну і за те, що він дав, бо пезне без його не швидко б на се спроміг ся хтось иньший з Елисаветців.

Елисавет місто не дуже давне. Імп. Елисавета 11 січня 1752 року видала указ поставити кріпость задля оборони краю від нападів Татар і запорожців, -- і от генерал Глібов засновав в року 1754, 18 червня кріпость. Вона була призначена для Сербів, що переселились незабаром перед тим з Австрії, незадоволені тамошніми порядками. Начальником над ново-Сербами був поставлений Хорват, що привів їх з Австрії. Його величали „его високопревосходительством, генерал-лейтенантом при гусарских полках Новосербскаго корпуса, главным командиром і непремѣнным полковником перваго гусарскаго полка“. Але коло кріпости почали оселятись Греки, роскольники, иньші люде почали вести торг, і так помалу почало ся міське житє.

Кріпость ся була дуже ненаручна Запорожцям, що часом заразом з гайдамаками пустошили край поблизу Елисавета і польські краї. Гайдамаки робили чималі шкоди мешканцям Браславського вовеводства: всіх шкод налічує д. Пашутін, за час з 1750 по 1757 рік, на 4.212.000 злотих, забито 359 чоловіка та зрабовано два костели, одну церкву, сорок городів і 99 сел. Напади сі почали потроху заспокоюватись по збудованню кріпости, хоч і не дуже; вони перервались тільки після 1775 року, як Запорожська Січ перестала існувати, зруйнована генералом Текелієм. Значно зменшились тоді й наскоки Татар.

Коменданти кріпости мали право зносин з турецьким султаном, з кримським ханом, з Запорожцями. Зникла кріпость 1784 року, коли Катерина II признала, що в середині держави кріпость не має значіння і повинна стати звичайним городом. Останки сієї кріпости є і тепер. В них містить ся міський шпиталь.

Отсе головнійше із сказаного про кріпость св. Елисавети, хоч про дещо можна б ще було сказати, от хоч би про відносини до гайдамаків: одного перелічування на 4,112.000 злотих всіх шкод гайдамацьких дуже за мало.

Околиця ся звалась Ново-Сербією; ся Ново-Сербія перестала існувати 27 мая 1764 року, коли Катерина II зреформувала її на Новоросійську губерню, а головним начальником іменовала Мельгунова з помічником генерал-майором Ісаковим. Мельгунов равійш був начальником Нової Сербії замість Івана Хорвата, що був віддалений і відданий під слідство. Від часів панування тут Сербів залишилось чимало сербських родів, що держать ся ще і досі, напр. Вуїчі, Маряновічі, Булічі і т. и. Але Новоросійська губерня, що повстала на місце Ново-Сербії, трива-

лась не довго: в 1784 року була вона названа Катеринославським намістничеством, а город Елисавет став повітовим городом сего намістництва; всі губернські уряди були в Кременчугу, бо Катеринослав ще тоді не збудовано. Після смерти князя Потьомкіна, що був губернатором Катеринославського намістництва, і з початком управи нового губернатора графа Зубова частина Катеринославської губернії була відділена і зроблена нова губернія Вознесенська, до котрої відійшов і Елисавет, знов як повітовий город. Після смерти „добродійки цілого роду людського“, себ то імп. Катерини II, імп. Павло I з звичайною для його рішучістю пішов проти плянів Катерини II і в сьому питанню, наказав будувати губернський город Вознесенск, відібрав всі визначені на се суми, і звелів знов називати Катеринославську губернію Новоросійською, а Елисавет знов став повітовим городом Новоросійської губернії. Нарешті за імп. Александра I в 1802 року 8 октября наказано розділити Новоросійську губернію на Николаєвську, Катеринославську і Таврічеську. Елисавет був приділений до Николаєвської губернії, що потім стала звати ся Херсонською.

В царюванне Николая I було заведено в Елисаветському і Александрійському повігах воєнні поселенія. З'явились вони тут, здасть ся, в 1818—1819 роках, були віддані під начальство графу Остен-Сакену; в їх число швидко увійшли і міста Вознесенск і Новомиргород, а нарешті і сам Елисавет 1829 року став поселенським городом, переставши бути повітовим, а повіт тепер перенесено в Бобринець та Александрію. В Бобринці повіт був аж до 1865 року. Тільки в 1857 року, за часів Александра II, були скасовані воєнні населенія, і Елисавет перестав бути воєнним городом, а 1865 року в Елисавет знов перенесено з Бобринця повітові канцелярії. 1871 року заведено в Елисаветі нове „городове положеніє“, потім перероблене 1892 р. і заведене в Елисаветі в переробленому виді 1894 року.

Ще за часів Катерини, поки був начальником Мельгунов, чимало було зроблено на користь Елисавета, і він значно побільшав; Мельгунов засновав ще при кінці минулого віку школу, що 1796 року мала 53 ученика, старав ся коло більшого залюднення краю, закликав Сербів і т. и. З огляду на брак лісу на будову города Мельгунов наказував шукати камінь, також торф, вапно, віддавав сі місця тим, що їх знаходили, для розрібки і нарешті заборонив 1772 року, щоб зберегти ліса, носити селянам личаки. В ті часи дуже звичайним було, що серйозні заходи йшли поруч із сьмішними.

Дуже цікава епоха воєнних поселеній. Воєнні поселенія, себ то осади вояків з родинами селами на ґрунтах, що вониж і обробляли, заведені були ще в XVII віку на південній та східній окраїнах Москов-

ського царства, щоб хоронити його від набігів Кримців і інших инородців. Потім в XVIII віці для тогож заведено їх за Петра I на Україні і по Волзі, коло Царицина, за Єлисавети знов на Волзі і на Оренбургській лінії, при Катерині на Кавказі. Були навіть воєнні поселенія в центрі Росії, аби давати пристановище воякам, що вийшли вже з служби. Але під кінець XVII віку всі вони були скасовані самим урядом. В XIX віці з'явилися пляни воєнних поселеній в дуже широкім розмірі. Найбільш сего бажав імп. Александр I; він, думаючи організувати армію по системі Шарнгорста в Прусії, мав надію воєнними поселеннями завести в Росії ляндртурм. Богато протестувало против його ідеї, але імператор сказав, що хоч би прийшло ся виложити трупом дорогу від Петербурга аж до Чудова, він всеж таки заведе сі воєнні поселенія. Даремно вказували, що сі поселенія будуть дуже дорого коштувати, що з їх не легко буде комплектувати армію; навіть перечив сам улюбленець імператора Аракчєєв, котрого звичайно уважають першим ініціатором сих поселеній. Але раз вони були прийняті, зараз Аракчєєв мусив їх запроваджувати в життя. Перша проба була зроблена в Могилевщині в климовичському повіті, куди був виправлений запасний баталіон елецкого мушкетерського полку. Перед його приходом велено було тутешніх мешканців перевести в Новоросійський край і се коштувало 70 тисяч рублів та чимало людей за час переселювання повмирало то від холоду, то від горілки та інших пригод.

Звичайно в воєнному поселенні були хазяїни і квартиранти. Хазяїном бував частійше солдат, що прослужив вже 6 рік і як слід знав службу, бував се солдат з місцевих, що ранійш був занятий хліборобством, і був жонатий; йому повинно було бути не більше 45 літ. Інші поселяне, що були здатні до служби, бували або помічниками хазяїна або переводили ся в полки. Воєнні поселяне були вільні від усіх державних податків і земських повинностей, від рекрутчини, а натомісьць повинні були комплектувати всіма здатними до служби людьми той полк, до якого вони належали. Уряд брав на себе удержання і приготування до військової служби дітей воєнних поселян; вони вчили ся в кантоністських школах. Воєнні поселяне були всі одягнені в уніформи, їм були видані на руки рушницї й иньша амуніція; багато людей обтинало собі волося на бороді та голові, бо вважали, що не личить ходити з волосем на службі. Всі вчили ся марширувати.

Уся земля воєнного поселенія була поділена нарівно межі хазяїнами; в інших полках наділ був більший, в інших менший, се залежало від того, скільки землі було дано на полки. Пасовиска і сіножати були в спільнім уживанню. Хазяїнів уряд наділяв кінями, худобою, усякими хазяїнськими знадобами, і все, що давалось поселянам, було зро-

блено по звістній формі. Фельдфеблї, вахмістри і певне число унтер-офіцерів не діставали земельного надїлу і повинні були навчати поселення фронту. На фронтову муштру і т. н. звертали дуже велику увагу, але стрільба була занедбава і тільки три тижні на рік учили з стрільним порохом. Кожда поселенна рота, що складалась з 228 чоловіка, була оселена в 60 хатах, збудованих в одну лїнію; на кожду хату приходилось по 4 хазяїни, а кожді два хазяїни мали спільне хазяїство. У хазяїнів жили ще квартиранти, що були визначені в се воєнне поселеніє з другої місцевости. По середині поселенної роти стояло пять домів, де була каплиця, вартівня, школа для малих дїтей кантонїстів, робїтні, маґазини, огнева сторожа, крамницї, квартира командира поселенної роти. Усі хати виходили чолом на передню улицу, що по другий бік була обсаджена деревами, отже була бульваром. По сїй улицї їздити селяне не могли, вона була для начальства, а поселяне повинні були привозити собі все потрібне задньою улицею. Коло хат були шопи, повітки для худоби, для хлїба і знадїбя; двори були дуже чисті. Крім командира, доглядали за поселянами ще унтер-офіцери. Від шестої години в вечері що години посилались по селу патрулі. Дежурний по роті офіцер доглядав порядку в роті, заходив в хати і там все провіряв. Крім двох днів на тиждень, що були призначені на вченнє, поселяне могли виходити недалеко в околицю на роботу, а як хотїли їти далше, то мали питатись начальства, а як вже хотїли їти на ніч, то безпримінно мусїли питатись. Доглядали і купівлї горївки, але всеж таки велась таємна продажа вина, і поселяне дуже напивались горїлкою. З зібраного хлїба частина призначалась на насїннє, а решта ділилась на половини, одна половина йшла в хлїбний маґазин, а друга на власну користь. Дуже дрібна регламентация щоденного житя поселян була дуже задля них важка. Вчили їх більш різками та шпїцрутенами. Всї робили дуже багато. Нерідко несвїдомий командир тратив на вирави такий час, коли пора було збирати хлїб, селяне пропускали час, і не збирали хлїба як слїд. Сїно теж дуже часто зогнивало.

Не диво, що дуже не охочо йшли в воєнні поселяне жінки і родини тих, що були призначені в які небудь полки. Але начальство рішило, що нїяких вимївок бути не може. Не диво теж, що не охочо згоджувались селяне мати у себе воєнне поселеніє. Тут у Херсонщинї було чимало сел, що руйновано за те, що селяне не хотїли мати у себе поселеніє. І от на таку вигадку, як сї воєнні поселенїя, було видано за Александра І пароднїх грошей 26.000.000 рублїв. Кажуть, що Аракчєв возив Александра І показувати великий порядок в сих воєнних поселенїях. Привїз він царя як раз у обїдню добу; цар зайшов в одну хату: там обїдали, і на обїд було порося; зайшов він у другу хату — і там

знов було на обід порося, в третю — і там теж саме. Не догадав ся цар, що теж саме порося переносили з хати в хату, і був задоволений добробитом воєнних поселян. Незносні порядки воєнних поселян довели їх до бунту, особливо підчас холери 1831 року в Новгородській губернії. Були теж бунти поселян і на півдню. Дуже люто закінчив ся бунт їх в Чугуві: поселян сікли різками, поки вони не вмєрали; на екзекуцію вперед наготовили труни, і в трунах відносили померших під різками поселян.

От такі саме воєнні поселєня були заведені і в Єлисаветі, і в Вознесенську, і в Новомпргороді, і в Ольвіополі. Не мало терпів український народ від сєго лиха. Досі ще трапляють ся в Єлисаветі в далеких частинах міста хати, про котрі кажуть, що в них жили колись воєнні поселєяне. Але в книжці д. Пашутіна про сї воєнні поселєня нема нічого. Він згадав тільки за начальника первих 8 округів новоросійського воєнного поселєня Д. Остен-Сакєна (1790—1881). За його час Єлисавет дуже побудовав ся, набудовано багато домів, а ще до того і великий міст через Інгул, що і досі служить дорогою через річку. Єлисавет лишив ся дуже вдячним графу Остен-Сакєну; він обрав його почетом горожанином за життя його, а після смерти поставив його портрет в магістратській салі. Про те, як керував Остен-Сакєн воєнними поселєнями, нічого з книжки д. Пашутіна ми не дізнаємось.

В роках 1770, 1783, 1784 і 1813 була в Єлисаветі чума; чимало народу згинуло тоді. Зістались вєсти, що в перші роки померло 1319 людей, а се дуже багато при невеликій тоді людности. Мешканці з переляку бігли в Польщу, несучи з собою хоробу, або переходили таборами у степ саме серед зими. Уряд звичайно боров ся з чумою, обкурюючи рєчі, або й палючи їх. Мешканці дуже неохочо давали свої манаття до рук поліціянтів: одні думаючи, що рєчі після огляду поліціянтів стануть зачумлєними, иньші — жалкуючи їх, аби не стратити. Через се хороба дуже не швидко перєстєвала. В чуму 1813 року деякі заходи робив звєстний херсонський губернатор Дюк де Рішєльє. Він між иньшим наказував, аби городська дума задовольнила тих людей, що стратили дома, котрі були спалєні за час чуми. Але не всї урядники були такими як Дюк де Рішєльє; більшість їх виступала дуже брутально, і простим людям справді було чого їх боятись.

Крім чуми була ще в Єлисаветі холєра в роках 1830 і 1848. Найбільш померло людей в останньому році. Поміч місту приніє тоді Остен-Сакєн. Над хатами, де жили лікарі, висїли червоні значки, де жили фєльшєри — висїли блакітні, а де жили участкові попечитєлі — білі: так що всїх їх легко було знайти. В горілку, що давали для слабих на те, щоб їх розтирати, підмішували дєготь і тим робили її не здатною

для пиття, бо служба рада була напитись горілкою хоч при хорих на сконанню. Тих родичів (своєків), що зрікались ходити коло своїх слабих, наказано засилати в холерні шпиталі; тільки се, звістно, робили з простим людом, а не з панами.

Від часів запровадження городского положенія 1870 року починаєть ся вже звичайна історія Єлисавета. Город ширить ся, торгівля в йому більшає, повстає 10 парових млинів, оборот ярмарок, котрих є аж чотири на рік, зростає, повстає міський банк з основним капіталом в 75.000 рублів, що перейшли від старого будівляного комітету, а далі з'явивсь і урядовий банк. Потреба в освіті теж стала замітною: з'явилась духовна школа, що існує і досі, з'явилась воєнна прогімназія, зреформована потім на юнкерську кавалерійську школу; вона по часті і досі робить Єлисавет воєнним городом. Далі Єлисаветці з своїм городським головою А. М. Пашутіном просять реальної школи, на що дало запомогу і земство, реформують на жіночу гімназію колишню двукласову жіночу школу, заводять ся тоді водопровод, електричний трамвай і т. и. У всіх сих справах першу участь брав городський голова.

Перелічуючи діячів, що вийшли з Єлисавета, д. Пашутін згадав, що був родом відсіля Петров, звістний бас російської опери; та шкода, що д. Пашутін поминув при сьому згадати, що в Єлисаветі почавсь теперішній український театр: перший діяч в сьому театрі д. Кропивницький, хоч родом з Бобринця, одначе в Єлисаветі зложив свою трупу, тепер звісну по цілій Росії. Тут же в Єлисаветі почалась і трупа Карпенка - Карого і Саксаганського. Карпенко - Карий служив в Єлисаветі за секретаря поліції, а Саксаганський учив ся в єлисаветській реальній школі. Дуже гарні таланти вони виробили і не дарма трупа їх вважаєть ся найбільш серйозною між українськими трупами.

Треба згадати ще, що в Єлисаветі доживав останні роки свого життя звістний славіст професор Григорович, після виходу з одеського університету. Помер він в Єлисаветі. Йому поставлений тут пам'ятник на кладовищі.

Л. Ч.

С. Н. Кулябка. — Шевченко и Бѣлинскій (Научное Обзорѣніе, 1898, кн. VIII).

Російська критика ворожо стріла перші літературні проби Шевченка: між сими критиками був й Белінський — треба лише нагадати його статю про Гайдамаків, з неприхильною й глузливою оцінкою поеми. Такеж вороже становище займав Белінський і до особи Шевченка, яко людини, про се свідчить наприклад лист його до Анненкова 1847 р. Пізнійше велику естетичну вагу творів Шевченка прийняли Добролюбов і Григорев: таким чином пізнійші критики розійшли ся

в отсій справі з Белінским — батьком російської критики. Цікаво було б вяснити причину такої неприязни до Шевченка з боку талановитого й вельми людяного критика, яким був Белінский.

Д. Кулябка не перший сполучив отсі два імення й ввернув увагу на взаємні відносини отсих двох діячів — поета й критика: застановив ся над сим питанням вже перший біограф Белінского д. Пипін. Белінский — по гадці д. Пипіна — пройнятий філософською системою Гегеля, надавав дуже велике значінне поезії яко висшій прояві загальнолюдського духу, а з такого погляду кожда краєва література була небажаним провінціалізмом, де занехтано загально-людське й на перший плян виступають дрібні, вузкі, краєві інтереси (Пипін — Бѣлинскій II, Вѣстникъ Европы, 1888; III, 45). Російська література — каже він — була тоді лише дворянсько-чиновницькою забавкою — й цілком зрозуміло, що Белінский не міг вважати чимсь серйозним народній характер поезії Шевченка. Подібно також висловив ся і д. Бониський (Т. Г. Шевченко, I, 104, 111) й зазначив ще, яко причину, повну несвідомість критика в українській історії, в українській літературі, українським народнім життю і т. и.

Невеличка замітка д. Кулябки належить до серії статей, написаних з приводу ювілею Белінского. Автор не висловляє яких небудь нових гадок, не подає нових спостережень — він веде паралелю між Шевченком і Белінским, й порівнюючи знаходить багато подібних рис — в життю їх і в поглядах. Обидва висше всього ставили сьвітло розуму й науки і покладали на них свої надії на ліпшу будучність рідної країни, обидва ненавиділи утиск, що гнобив, і темряву, що обгортала весь нарід, і вели боротьбу, не спускаючи рук, не чекаючи ліпших часів, обидва висше всього шанували правду і не вважаючи ні на що, відрікали ся від тих, хто розходив с ними в поглядах. Стілько було подібного між ними, а між тим вони були ворогами. Д. Кулябка наводить тіж причини, що ранійш його занотували Пипін, Кониський й ин., се була, щоб одним словом сказати, різниця в обставинах, під впливом яких складали ся критичні погляди одного й поетичні образи другого.

О. Г—ий.

Іван Франчук — Жіночі типи в повістях Квітки-Основяненка (Справозданє дирекції ц. к. II. Гімназії в Перемишли за рік шкільний 1897/8 ст. 1—32).

Автор сеї розвідки поділив жіночі типи на три групи: на типи дівчат, жінок-молодиць і материй.

З дівочих типів обговорює Марусю, Івгу з повісти „Козир дівка“, Оксану з повісти „Сердечна Оксана“ і Галочку з повісти і драми „Щира

любов". Що до Марусі, то автор годить ся з выводами Огоновського, Костомарова, Куліша й ин., що Квітка з'ідеалізував Марусю. Вправді в народніх пісень, які автор наводить, виходить, що українські дівчата дійсно дуже чутливі, але Маруся виявляє свою чутливість способами зовсім чужими народньому духови. Квітка з'ідеалізував Марусю під впливом сучасної літератури, повної сентиментальности. Подібно не-реальним типом уважає автор також Івгу. Вже її незвичайна енергія не належить до прикмет української дівчини. Неправдоподібним видає ся дальше авторови, аби проста дівчина так свobodно говорила з губернатором тай те, що Івга відпроваджує Левка до полції і напрошує ся сама з ним сидіти. А вже найбільше неправдоподібним має бути се, що Івга вертає сама до села і лагодить ся до весіля не кажучи нікому, що Левко вільний. Люди називають її божевільною, а на думку автора, ніяка дівчина не хотіла би себе так виставити на сьміх. Та і селяни, що їм автор читав повість „Кохир дівка“, сказали: „Ото якась дівка раз була! З наших вже жадна сего не потрафить“. По думці автора се одинокий і відірваний факт в цілій нашій літературі. Можна його виправдати лиш тим, що Івга завідуючи господарством по смерти матери в батьківській гостинниці, набрала такої сьмілости і енергії, а горяча любов до Левка додавала їй відваги. Оксану уважає автор типом реальним, так що кождий її поступок знаходить паралелі в народніх піснях. Вправді і вона не без вини, але вона схибила задля несвідомости житя і людий та задля людської злости. Автор уважає Оксану типом дівчини, що хоче видобути ся на ширший виднокруг та зазнати ліпшого житя, але губить себе в тім змаганю. Що до Галочки, то автор видить в ній велику схожість з Оксаною; але уважає Галочку неприродною і годить ся з Костомаровим, що Галочка говорить як би слухала університетських лекцій, а судить як би читала стихи Жуковського. На заявлене жінки Квітки, що Галочка дійсно жила в Гончарівці, автор повторяє, що можна знати щось цікаве, а розказати сентиментально і слабо.

По думці автора, Квітка не доторкнув всіх сторін дівочого житя, лише описав з чутем і теплом дівочу любов.

Яко типи жінок-молодиць обговорює автор Настю, Приську, Стеху і Настусю. Настю називає автор доброю, чесною та роботящою жінкою, але слабою характером, що у всім піддає ся воли свого мужа, гордою та пишною, як господар у колядці. Мабуть уважає автор сей тип реальним. Приську уважає автор занадто енергічною, коли вона побиває мужа. З рештою по його думці характер Приськи на тім нічого не терпить: вона зробила се з рознуки, а при иньшій чоловіці вона могла би бути вірцем лагідности і ніжного чутя. Природним типом уважає автор і Стеху, що сварить ся з чоловіком лиш з материнської любови до доньок та задля

легковаженя з боку чоловіка, що не радить ся з нею. Настусю уважає автор типом здеморалізованої жінки, які лучають ся часто близько міст та фабрик. Явдоху характеризує автор лише словами Квітки не додаючи від себе ніякої замітки. А міг, на мою думку, піднести се, що її характер трохи натягнений. От хочби дивний спосіб вишукування місця при помочи паляниці, або занадто деспотичне атамановане над перекупками. Чей-же перекупки не такі потульні істоти, аби дали собі по носі грати одній Явдосі.

Що до типів матерій у Квітки, то автор видить в них велику схожість з Шевченківськими типами. Веклу уважає автор природним типом люблячої матери. Таких матерій малював Шевченко в „Неофітах“ та Наймищці, такими являють ся вони і в народніх піснях. Природним типом уважає автор і Домаху-як в характері матери так і свекрухи.

Автор кінчить свою розвідку порівнянем тинів дівочих з жіночими. З порівняня виходить, що дівочі типи представив Квітка з співчутєм і поважно, а жіночі описав сварливими та злючими з виватком одної Насті. Коло дівчат обертає ся ціла акція, а про жінки згадує ся лиш побіжно; жінки служать лиш до декораций.

С. Ги.

Гр. Коваленко — Євгеній Гребінка. Біографическій очеркъ (виданне редакції „Земского Сборника Черниговской губ.“) Чернігів, 1899 ст. 1—29.

Автор зазначає на вступі, що він користував ся при тій праці недрукованими доси листами Гребінки. Потім говорить про впливи, під якими зростав Гребінка, що відбили ся в його літературній діяльності, себ-то вплив український і офіціальний. В віжиньскім ліцею називав себе Гребінка „Гребенкипим“ і так підписував ся під першими своїми віршами. Гребінка був по словам автора тихої, ласкавої вдачі, тому припускає автор, що Гребінка не брав участі в боротьбі, яка зняла ся в ліцею наслідком реакції за Николая I. Звісно лиш, що у Гребінки відібрано Пушкінову оду „на волю“. Згадує тут автор про приятні відносини Гребінки до земляка Кульжиньского, професора латинської мови та те, що Гребінка вже в ліцею став писати московською мовою сатиричні вірші та перекладати Пушкінову „Полтаву“ на українську мову. Дальше говорить автор про веселе жите Гребінки по виході з ліцею та про нещасливу любов до сестри товариша Новицького і про переїзд до Петербурга, де зайняв посаду при комісії духовних шкіл. Там поробив численні знайомости, що мали такий вплив на визволене з кріпацтва Шевченка. В Перербурзі видав Гребінка свої „Приказки“ та брав діяльну участь в російській літературі, але не здобув собі ширшого вначія, коли для російської літератури працював ще сам Пушкін та цілий

гурток непослїдних поетів. Тут згадує автор про його заходи коло видаваня українського додатку до „Отечественныхъ Записокъ“ та про виданє „Ластівки“. Смерть захопила Гребінку серед видавання своїх писань. На останку застановляє ся автор над тою проявою, що українські письменники рідко здобували собі славу творами в московській мові; ся доля постигла не лиш Гребінку, але також і Квітку, ба навіть самого Шевченка. Инакше було з Гоголем і порівнаннем його з Гребінкою закінчує свою статю автор.

С. Гн.

Этнографическіе Матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Томъ III. Пѣсни. (Видав) Б. Д. Гринченко. Приложеніе къ N. XI—XII „Земскаго Сборника“ 1898 года. Чернигів, 1899 ст. XXII+767 великої 8°.

Українські пісні звернули на себе увагу здавна, бо ще на початку нашого віку, тож і не дивниця, що ними заїнтересували ся і видавали їх в окремих збірках не лише самі Українці (Максимович, Лукашевич, Метлинський, Чубинський, Куліш, Рудченко, Антонович, Драгоманів, Головацький, Купчанко, Врабель), але й найблизші наші сусіди Росіяне (Цертелев, Срезневский, Воллан, Довнар-Запольский) та Поляки (Паулі, Вацлав з Олеська, Кольберг). Деякі з тих збірників дійшли до величезних розмірів (Головацького, Чубинського), одначе пісенного народнього матеріялу не вичерпано в них зовсім. Доказом того служать не лише менші збірки, в яких побіч варіантів найде ся все щось нове, але й теперішній великий збірник Гринченка, якого заголовок наведено висше. В сей збірник увійшли пісні записувані всякими людьми в кількох губерніях; найбільше пісень доставили видавцеві записки В. А. Заблоцького, студента, що помер в молодому віці на сухоти (в його рукописі було 586 пісень, з чого надруковано тепер 280) і рукопись невідомого записувача, в якій було 387 пісень, з чого надруковано 74. Крім того надруковано тут 249 пісень з записів самого видавця, 109 з записів М. Коцюбинського, 93 Кравченка, 174 Ромашкевича, 376 Степаненка, 90 Гаврилея і т. д. Усіх нумерів надруковано 1704, з варіантами 1937. Що ударяє в збірнику в очи, то значне число зовсім нових пісень, недрукованих ще ніде. Се й може послужити новим доказом, що пісня між народом, як така, ніколи не гине. Може бути, трапляють ся в ній красші і слабші періоди — як то буває і в письменній літературі, що так званий „золотий вік“ письменства лиш деколи з'являеть ся — та всеж повне вичерпанє народньої поезії не може ніколи наступити. Давні обставини життя народ забуває, а з ними забуває також пісні, що по-встали посеред тих обставин; тим треба пояснити факт, що нині не

тільки не творить народ вже історичних дум, але й слабо де їх співає; те саме дотикає також таких пісень, як чумацькі (їх в збірнику 10), бурлацькі (в збірн. 3), ровбійницькі (в збірн. 3) й інші. За те нові обставини змушують народ творити і співати пісні відповідно до нових змін. Тим способом повстають пісні приладжені до теперішнього життя, між якими особливу увагу звертають на себе пісні суспільного і політичного змісту.

Систематика пісень в збірнику д. Грінченка не нова; він пішов за тою, яку 1876 р. вироблено в Юго-Запад. Отдѣл. Географическаго Общества. Наслідком того розпадають ся у нього пісні на такі розділи: I. Пісні культу і періодичні. Сї ділять ся знов на: Колядки, Щедрівки, Веснянки, пісні Русальні, Троецькі, Петрівські, Купалові, Полільницькі, Гребовицькі, Косарські, Жнивові і Псалми. II. Пісні особистого життя (любовні). III. II. життя родинного — до чого втягнуто також весіле. IV. II. життя економічного і станового. V. II. життя політичного. VI. Сатира і жарт. Розуміть ся, що сьому поділові — як зрештою і кождому иньшому — можна би і не одно закинути; та на поділі залежить мало, а головна річ в тім, щоб збірник був як найлекший до перегляду; збірник д. Грінченка власне такий і се належить з признанєм піднести.

Дуже похвальною прикметою збірника треба признати й те, що видавець подавав усюди паралелі друківаних уже пісень, хочби вони були навіть найдальшими варіантами. Вправді задля браку відповідної бібліотеки в місці мусів видавець обмежити ся на самі українсько-руські збірки, одначе і те багато значить, коли зважимо, що деякі видання, якими видавець користувався, стали деінде бібліографічною рідкістю; лекше проте буде у великих університетських бібліотеках доповнити паралелі з чужих збірок, ніж українсько-руських, яких там і на лік не найшов би (хіба найновіші).

Вартість збірника підносить ще досить повний показчик книжок і періодичних видань, в яких друківано українські пісні взагалі і весільні пісні та описи весіль з окрема. До перших зацитував видавець 318 творів; з того видно найліпше, як пісенна література народня у нас змогла ся. Розуміть ся, що в показчику не одно ще пропущене, чого автор не міг дістати, нпр. старші галицькі та буковинські видання, або також угро-руські.

Як видно, то щораз більше зближаєть ся той час, коли у нас буде можна приступати до критичного, наукового видання корпусу українсько-руських пісень. До того треба одначе, щоби дальші провірки варіантів уже знаних пісень і записи нових не відбували ся за помочию любителів народньої словесности, але фахових етнографів; тоді не тільки звер-

неть ся увагу на не одно таке, на що доси не зважано, але й збереть ся немало місцевих характеристичних прикмет, що для науки будуть не маловажні. Я піднесу тут тимчасом лиш дві річи, які впливають шкідливо на наші збірники пісень. Перша річ — се мала увага для діалектів при записах і непостійна та недокладна правопись. Через маловажене діалектів ми не знаємо їх доси докладно і не маємо їх наукового оброблення. Через постійну і недокладну правопись доходимо до того, що не знаємо, як властиво певний вираз треба читати; так пр. у збірнику Грінченка читаємо: другее, сіе, срибранее, сидлае — значить букву *e* треба тут читати подвійно, раз як *e*, другий раз як *ε*, головно на кінци; але чи можна те *e* читати як *ε* в таких виразах: жалуйте мене, будете і т. д. Таж тоді вийде з українського слова нечувана форма! Такий самий клопіт з буквою *i*; воно в нас двояке, тверде і м'яке, але в збірнику не значить ся сеї різниці, пишеть ся тому: срибранее, сидлае, пойдуду, сіе, вирок, пид, малійи, йійи і т. д. Друга така річ — се недокладности в самому записуваню слів пісень, в наслідок чого пропускаєть ся нераз слова, реченя, затемнюєть ся їх і т. д. Возьмім нпр. пісню N. 189: Треба ново весты, | Якъ виночокъ плесты. | Выступъ, выступъ, | Конь урадовенькій, | Выведь, выведь | Танецъ по нїмецькій! | Йа наломы лому — | Сухого деревця, | Йа навары борщу, | А въ тымъ борщу суха жаба. | А хто його буде йивъ? | Пісня повинна виглядати так:

Треба ново вести, як віночок плести.

Йа (або ой, та) виступ, виступ, конь урадовенькій,
Виведь, виведь танець, танець по нїмецькій.

Йа наломі лому, сухого деревця,

Йа навари борщу. А у тому борщі

Йа сухая жаба. Хтож його буде їв?

Деякі такі пісні поправляв сам видавець, що і завначив в тексті. Трудно одначе все так поправити, особливо коли нема варіантів поправляваних пісень; тоді поправка зовсім довільна, та тратить свою вартість. Очевидно видавцеві не можна робити з того закиду, бо він давав те, що йому прислано. Але збірник мусить тратити тим більше на вартости, чим більше подибаєть ся в ньому таких похибок.

Треба ще зауважати, що в збірнику подибують ся також пісні народнього походження і то двоякого роду, духовні і світські. Перші, названі видавцем „псалмами“, співають ся найчастійше в піст; авторами їх були переважно невисні поети, правдоподібно монахи; первоввори їх надруковані по Богогласниках; тут прибрали вони вид більше народній, хоч багато полишало ся по них церковно-славянських форм. Другі — утворені новійшими поетами вже в нашому віці, через популярні спі-

ванники дістали ся між нарід, а звідти знов до етнографічних збірників (такі пісні як N. 320—322 попали просто до збірника з теки поета, що помістив їх між піснями, записаними з уст народа); нпр. N. 434—5; 482, 1477 і п. Такі пісні здалоб ся усе зазначувати, що вони не народнього походження.

Графляють ся ще пісні — злипки поодиноких строф иньших пісень. Д. Грінченко вказує на них в передмові і розбирає одну дуже докладно. Показало ся, що поодинокі її стихи приходять аж в 19 різних піснях, хоч порівняне переведене лише з одним V томом Чубинського. Я наведу тут також таку одну пісню, переписуючи її нашою правописю.

N. 144. Козак сирота.

Там де Ятнір (Ятріль) круто веть ся,
 Дє по ка́мнях шумить,
 Там дівчина — а як зветь ся,
 Козак знає, та мовчить.

Ти дівчино, ти щаслива, в тебе батько мати є,
 Рід багатий, гарна хата і в тій хаті вєсього є.

А я козак сиротина, люлька, шапка вся — родина,
 Сірий коник — тож мій брат, чисте поле — тож мій сват.

Козак зроду не знав пана,
 Він родив ся на степах;
 Птахом став із чоловіка,
 Бо ріс в кінських стременах.

Перша строфка сеї пісні виймлена з пісні Бог. Залєского „Там де Татран круто веть ся.“ Друга строфка, подвійна, виймлена з пісні „Там на горі крута вежа“. Третя строфка виймлена з пісні Т. Падури: „Козак пана не знав з віка“. Остало ще дві строфки, яких я тут не випи- сую; і вони виймлені з якоїсь пісні, правдоподібно Падури, хоч перво- взору їх я на разі не найшов. Так отже маємо злипок чотирох штучних пісень, що став одною народньою піснею. Будь що будь то цікава по- ява — хоч може не дуже бажана.

Так представлять ся новий збірник д. Грінченка. Хто знає, які технічні труднощі заходять при укладаню і друкованю подібної книжки, той зможе докладно оцінити працю д. видавця. Я скажу від себе тільки, що вона велика. Щож до самого збірника, то хоч в ньому подибують ся хиби, які я вказав више, збірник про те має свою вартість і буде мати і задля самих пісень, особливож нових, і задля паралель і показ- чика. Д. Грінченко прислужив ся дуже нашій етнографії виданєм його, тому й належить ся йому від нас за нього подяка.

В. Гнатюк.

Folklore de l'Ukraine. Український фольклор. Сороміцькі звичаї, казки, пісні, приказки, загадки і лайка. (Extr. des *Kρυπτάδια*, t. V. 1898. Cet extrait ne peut être vendu). Париж, ст. 218, 16°.

Недавно повстало у Парижі нове видавництво, що поставило собі метою, знайомити спеціалістів фольклористів з одною галуззю фольклору, доси не використаною для науки, головню задля драстичного змісту, а то з сороміцьким народнім фольклором. Ваги того видавництва для науки не можна заперечити. Численні пережитки культурні, звідки инде не знані, зібрані тут, можуть кинути не раз цілком иньше світло на дотеперішні досліди. Багато народніх звичаїв можна також лиш звідси пояснити. Не згадую вже про полові відносини в народі, які в сороміцькій фольклорі гарно освітлені, а на які у нас привикли дивитись по більшій часті фалшиво. З сороміцького фольклору можна судити також в певній мірі про степеня культури народу. Звістно, чим народ менше культурний, тим ближший до природи, тим менше у него стиду в половых справах. Так напр. у наших Бойків парубки сьпівають собі любісенько до танцю сороміцькі пісні, а дівчата, що з ними танцюють, не соромлять ся їх зовсім, не звертають навіть на них уваги. Баби натомість знаходять в них рід забави і по кожній такій пісні голосно реготять ся... У Бачванських Русинів, що культурно стоять не порівняно висше від наших Бойків, уже той сором проявляєть ся більше і коли мужчини зачнуть собі щось таке пашталакати, жінчини виходять непомстережено з кімнати. Се дуже замітна проява. — З сороміцького фольклору видно також ясно, чому у селян не трапляєть ся так званої „ідеальної любови“; селянин бере такі справи завсїгди тільки з практичного становища... Взагаліж до поясненя відносин мужчини до жінчини, чоловіка до жінки і навпаки, сороміцький фольклор становить невичерпане жерело. Правда, не раз буває він занадто грубий, тривіальний, але кілько подиблюєть ся в ньому дуже тонкої сатири, здорового гумору, невичайної обсервації! Через те й не можна ним гордити, який би він не був з иньшої точки погляду.

Український сороміцький фольклор перший раз з'являєть ся у тому видавництві, а книжка, названа висше, становить відбитку з пятого тому Криптадій. В ній подано десять анекдотів та легенд, десять ліричних пісень, 119 весільних пісень (хоч усіх їх весільними назвати не можна, бо багато між ними сьпіваєть ся лише при танцю і то не тільки на весілю, але і всюди инде), шість анекдотів про Москалів, три про Поляків, один про Циганів, три про Жидів, один про Німців. Надто надруковано там десять приповідок, шість загадок, значне число глузливих привищ та прокльонів, апокрифічний лист султана до Запорожців

(знаний з віршованого пересьпіву Руданського, а також із звісного образу Репіна „Відповідь Запорожців султанови“), глузливі призвища та проклони українських Жидів. Від стор. 183—214 йдуть великоросійські оповідання, пісні і пословиці. Побіч українських текстів подавано усюди французькі переклади, а декуди пороблено потрібні для чужинців поясненя. Замітити треба, що усі весільні пісні надруковано у нас в „Етнологічних материялах“, розуміть ся, з відповідними пропусками. Редактор сеї збірки не повинен обмежити ся нею, бо зібрані у декого з наших людей материяли дають багато ще цікавішого.

В. Г.

Dr. G. Polívka, Nachträge zur Polyphemsage (відбитка з Archiv für Religionswissenschaft), Фрайбург, ст. 305—336.

Мальосникъ-тъ и неговиятъ ученикъ. Сравнителна фолклорна студия отъ дръ I. Поливка, професоръ въ Пражскія университетъ (відбитка з вид. „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“, кн. XV), София, 1898, 56 ст. великої 8^о.

Звістний чеський фольклорист, др. Ю. Полівка, оголосив дві нові фольклорні студії в німецькій і болгарській мові про незвичайно популярні і розповсюднені казки між ріжними народами, про Поліфема і про чорнокнижника (чарівника, чорта) та його ученика.

В першій казці (пор. Етногр. Збірник, т. IV, ст. 5—6) оповідаєть ся, як якесь товариство подорожує, заблукуєть ся в дорозі і попадає в руки великана, часто одноокого, що замикає усіх в печері або коморі, а потому по одному, по двох, споживає як найбільші ласітки на обід та вечеру. Між замкненими подибуєть ся одначе все мудрійший чоловік, що висвободжує і себе і товаришів в біди, та щасливо з ними утікає. Він звичайно осліплює Поліфема і тим способом спасає ся.

В другій казці (пор. Етногр. Збірник, т. IV, ст. 30—33, ч. 6. „Гонимарник і його вішчий слуга“) оповідаєть ся, як чарівник наймає слугу і виїздить на довший час із дому, а його лишає на господарстві, заборонивши входить до одної кімнати. Хлопець переступає наказ; входить до кімнати і обізнаєть ся з чарівничою штукою ще ліпше, як його пан. Осягнувши се, він утікає до дому. Чарівник вертає з подорожи і не застає хлопця; через те догадуєть ся, що він певно переступив його наказ. Він вишукує його і хоче конечно дістати в свої руки; щоби потім на ньому пімстити ся. Звичайно дістає його в постаті коня, в якого хлопець перекинув ся і казав батькови себе продати, аби тим чином допомогти йому в біді. Чарівник веде коня до коваля, аби його підкувати. Коневи удаєть ся втікти — і від сеї хвилі починаєть ся

страшна боротьба між ним і чарівником, що переважно кінчить ся смертю останнього; при тім обидва перекидають ся в найрізномродніших звівірв, собі неприязних.

Др. Полівка переходить ті казки географічними групами, розбирає головні їх мотиви і виказує, яким вони змінам підлягали і як модифікували ся у різних народів в часі своєї довгої мандрівки. Материял зібраний незвичайно старанно, а між казками цитують ся також українсько-руські з давніших і новіших збірників. В. І.

Dr. Čeněk Zibrť: *Literatura kulturně-historická a etnografická 1897—1898. I.* (відбитка з час. *Česki Lid VII*), Прага, 1898.

Автор повисшої праці, знаний етнограф і редактор „*Českého Lidu*“, задумав подавати правильно виказ праць, що дотикають культурно-історичної та етнографічної літератури. Публікувати його почав він у своїй журналі, роблячи рівночасно відбитки. Сама гадка праці добра, особливо для спеціалістів, бо в праці подаєть ся в багатьох місцях окрім наголовку також короткі рецензійки. Одначе порядок, якого автор тримаєть ся, не можна ніяк похвалити. З нього видно зовсім виразно, що автор порядкував працю в міру того, як діставав відповідні материяли. А прецінь групуваня материялу не треба так легковажити. Його треба було упорядкувати або по змісту, або по націям, яких праці дотикають, або вкінци по мовам, в яких праці друковано. Правда, що і при таких поділах можна найти слабі сторони групуваня материялу, але всеж не в тім степені, що нині. При відповіднійшій групуваню материялу можна було й оминити такі помилки, як повторене деяких праць нпр. Етнографічний Збірник, т. III згадуєть ся раз на ст. 70 під числом 538, другий раз на ст. 73 під числом 553! — Усіх книжок зазначено в сій праці 894. До праці додано два дуже докладні показчики — один річевий, другий імен власних і місцевостей — що значно улекшують перегляд праці. З книжок, що дотикають українсько-руського фольклору, згадані такі: F. R. Kaindl: *Haus u. Hof bei den Huzulen, Haus u. Hof bei den Rusnaken, Bei den Huzulen im Pruththal, Volksüberlieferungen der Pldhireane*; др. Франко, Апокрифи і легенди з українських рукописів, т. I; В. Гнатюк, Етнографічний Збірник, т. III і Руські оселі в Бачці; Кониський, Літерат. Наук. Вістник (кн. I, 1898, Обшир і людність України російської); Яворський, Живая Старина (Домовикъ въ галицко-русскихъ вѣрованіяхъ, Галицко-русскія повѣрія объ упыряхъ, Изъ галицко-русскихъ народныхъ сказаній и суевѣрій), Киевская Старина (Громовыя стрѣлки); T. Volkov, *Saint Georges dans la légende de l' Ukraine*; Дикарив, О царскихъ загадкахъ; Zofia Roko-

sowska, Bajki ze wsi Jurkowszczyzny (Materiały antr. archeol. i etnogr. краківської Академії); Ал. Твердовичъ, Збирнычокъ українськихъ писень въ нотахъ; Сборникъ харьк. истор. філол. общества (статі Сумцова і Милорадовича); Б. Грінченко, Думи кобзарьски; А. Θ. Пуцковичъ, Русины, Спб. 1897; Сумцовъ, О мотивахъ поезіи Т. Г. Шевченка.

В. Г.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца, т. XII, К., 1898.

З рефератів поданих у скороченю (в I відділі) занотуємо отсі:

А. Лазаревський представив в поводу столітньої річниці смерті гр. П. Румянцева (1725 — 1798) президента, Малоросійської Колегії від 1764 р., головні події з його життя і адміністративної діяльності.

В. Щербина подав коротку біографію першого київського археолога М. Берлинського і вичислив його наукові праці; найважнішим з них було „Краткое описание Киева“; особливу вартість має доданий до сеї праці плян Києва з 1820 р.

В. Антонович подав біографію помершого дня 3-го гр. 1896 р. Петра Лебединцева і вичислив його праці, які дотикають ся головню до старинних церков Києва і київської епархії.

П. Голубовський представив на підставі доси не виданих документів події з історії I київської гімназії, що була перероблена в „Главного Народного Училища“; її стрічено з початку ворожо і лише завдяки енергії першого директора Якова Мишковського вона не пропала а кріпко станула на ноги.

В. Ляскоронський прочитав реферат про долю київської археологічної нахідки коло 1827 р. Референт звернув увагу на се, що подібні нахідки стрічались на Кипрі, в Персії, Етрурії, Римі, Франції і т. и.

І. Каманин у рефераті про Хмельницького висловив здогад, що Богдан Хмельницький походив з київських міщан; на сю гадку наводить автора се, що в старих київських документах стрічаємо імена київських міщан такі як Хмель, Хмелевич, Хмеленко; від них старає ся автор випровадити походжене Б. Хмельницького. На сей здогад напроваджує автора і сей факт, що сучасні історики і гербарі приписують Хмельницькому різні герби. Свій вивід сам автор вважає лише гіпотезою, тільки додає, що вона мабуть імовірніша як гіпотеза польських істориків, що старають ся доказати шляхотське походжене Хмельницького.

М. Ясинський прочитав реферат про селянські розрухи в 1862 р. в Мошно-Городищенських маєностях (Черкаського п.). Референт підніс, що перехід з кріпацького стану до вільного по виданій грамоті 19 лютого 1861 р. не відбув ся спокійно. Селяне надіяли ся в дарованем

свободи також дарованя землі, а грамота 1861 р. визначала ще два роки панщини яко винадгороджене поміщиків за землю; невдоволені селяне почали ворохобити ся; декуда треба було ужити війська до утихореня їх. Одну таку ворохобню, що вибухла в Мошно-Городищенських добрах-кв. Воронцової описує референт близше.

І. Сикорський: „Объ эпидемических вольныхъ смертяхъ и смертоубійствахъ въ Терновскихъ хуторахъ“ (коло Тирасполя). В тих хуторах жили старообрядці; за ініціативою одної 13-літньої дівчини позаконували ся вони в землю, з страху перед переслїдованєм. Описуючи деталічно сю подію, автор вважає сей факт, як і попередні подібні в двох останніх століттях, патологічною проявою та психічною епідемією і старає ся в них виказати спільні черти, не застановляючи ся над иньшою стороною — соціально-політичною, сими переслїдуванями.

В II відділі надруковані в цілости такі інтересні для нас статі:

М. Істомін: Къ вопросу о древней иконописи Киево-Печерской Лаври (ст. 3—19). Стара іконопись кїївсько-печерської лаври тепер знищена; який був степенъ артистичного виконаня її, тепер важко розслїдити, але думку, немов би в Лаврі загибли цїнні фрески і мозаїки, вважає автор неправдивою. Та — по думці автора — діло історика не в тім, аби пізнати артистичну сторону іконописи, але її зміст, сюжет та загальну ідею, бо се відповідає головним стремлінням релігійної гадки того часу. До сього можуть служити дві рукописи, в бібліотеці Лаври під числами 204 і 183, що описують її стару іконопись. Рукопись ч. 204 зачинає ся вичисленем ігуменів і архимандритів Лаври, а кінчить ся описею посьвяченя обновленої Лаври 14 серпня 1729 р. після пожежі 1718 р.; рукопись ч. 183 представляє повну опись іконописи 1729 р. Автор пробує рішити питанє про генетичну звязь межи обома рукописями і їх походженє: що в першій рукописи останній вичислений архимандрит Ат. Миславський, тож рукопись мусїла бути написана перед смертию його наступника Сенютовича, себто до 1729 р.; в другій рукописи вже вичислений Сенютович, вона отже мусїла повстати перед смертию Копа, наступника Сенютовича, себто до 1736 р. Причину появи аж двох рукописей протягом кількох літ виясняє автор гіпотезою, що після пожежі 1718 р. рішено зладити такі саме малюнки на стїнах Лаври, які були перед пожежею, а що з старої описи іконописи лишили ся після пожежі поодинокі листки, то ту рукопись поручено одному з монахів переписати, а прогадини доповнено, і так повсталла перша рукопись. Опісля треба було деякі ікони на стїнах замінити иньшими, треба було поробити також деякі доповненя і з тою цілею зладжено рукопись ч. 183. Се виходить з порівнаня змісту обох рукописей: друга в богатых місцях буквально повторяє, а подекуди зміняє і допов-

няє першу рукопись; але перша не могла бути тільки начерком другої, бо написана старанно, а при тім рукопись ч. 204 не має всіх тих частин і в такому порядку поданих як рукопись ч. 183. Що рукопись ч. 204 була дійсно копією иньшої богато старшої, доводить автор цілим рядом спостережень і стараєть ся викрити час повстаня сеї старшої рукописи: на підставі звістки, що св. Андрей Первозванний „вновь выбить“, думає він, що се могло стати ся за часів князя Андрея Ольгердового внука, в XV в., і здогадуєть ся, що як раз в тім часі мусіла повстати та стара рукопись. При кінци додає автор, що на питання, поставлені на початку статі: яка була основна гадка сюжетів іконописи та під якими впливами довершили ся зміни і доповненя в іконописи, постараєть ся відповісти в иньшій розвідці. Додатком до сеї статі служить подана в відділі материялів рукопись ч. 204, видрукована в цілости.

Н. Оглоблін: Изъ жизни Киевской губернии конца прошлаго вѣка (ст. 322—337) — тут подано три окремі статі: I. Генералъ-губернаторское внушеніе Полякамъ (1796) — між процесовими актами Таращанського повітового суда є документи про Поляків Київської губернії, що вернули з повстання; найінтересніший лист генерал-губернатора Тутолміна до нятигорського повітового маршалка Залевського; в нім просить Тутолмін оповістити всім дворянам, яких діти або свояки брали участь в революції, що будуть відвічальні за їх проступки проти вірнопідданости; є тут і саме те „оновіщенє“ написане по польськи, але реєстр шляхтичів, до яких се „оновіщенє“, мало бути вислане, запроцастив ся. Друга статя — Къ исторіи старообрядческихъ поселеній въ Киевской губернии: вони появились в кievській губернії при кінці XVIІ в., між иньшими місточками заняли також Сьмілу на підставі умови з тодішнім властителем Сьміли кн. Любомірським з 1786 р.; найважнішою умовою було: як що хто з старообрядовців не мати-ме довгу і не буде в нічим винуватим, то може продати свою хату і куда хоче пійти. Підчас ревізії 1785 р. записано старообрядовців до черкаського міщанства; коли одначе Сьміла перейшла на власність ґр. Самойлова, він в ревізії 1795 р. записав всіх старообрядців між своїх крінаків. Зачав ся між ґр. Самойловим і старообрядцями процес і тягнув ся 30 літ, аж по тім часі одержали старообрядці повну свободу. Третя статя оповідає про процес 1798 р. в місті Богуславі проти жидівської акушерки, обжалованої про убийство дивоглядного порода, родженого від жидівки Фудльці Менделевич. Богуславський суд рішив, що обжаловані винні тільки в тім, що не дали знати про пород начальству.

В відділі Материялів, окрім описи лаврської іконописи д. Істомін під титулом Матеріалы для біографіи „друкара“ Тимофея Александро-

вича подав інтересні документи 1624—5 рр. про київського друкаря Тимотея Олександровича Вербицького, міщанина київського, а рівночасно товариша запорожського війська, що в 1624 р. купив від запорожця Путивльця дім коло церкви св. Спаса і там мабуть заложив друкарню. По закупні дому поїхав він до Острога, де була друкарня Константина Острожського, мабуть аби привчити ся друкарської штуки; та ціль не вісталась, адеє ся, тайною в Острозі і якийсь пан Бичайський казав його вибити і всадив на якийсь час до своєї приватної вязниці. По думці автора се стало ся для того, що Александрович був запорожець, а при тім яко друкар заміряв друкувати православні книжки. Документи мають інтерес також і для історії козачини.

Ол. Лазаревський видав Уривки з дневника гетьманської канцелярії в 1722—23 років, ст. 90—145. Дневники гетьманських канцелярій служать дуже важними історичними джерелами: се повні дневники адміністраційної діяльності гетьманів. В правдомовности їх ледви чи можна сумніватись, бо їх вели люди, що займали визначне офіційальне становище. Такі дневники провадили ся в гетьманських канцеляриях від давна, але всі аж до гетьманства Скоропадського загинули. Запропастились також дневники за роки 1700—1721 гетьманства Скоропадського; зберіг ся лише дневник за першу половину 1722 р., що провадив його старший канцелярист Микола Ханенко, та продовжене його, розпочате з днем смерти Скоропадського і доведене до кінця 1723 р. Се продовжене провадив Пилип Борзаковський, як се видно із замітки з дня 28 серпня 1722 р., але довів він його лише до марця 1723 р.; далі писав його Павло Ладинський. Сей дневник належить до часу уставлення мало-російської колегії та наказного гетьмана Павла Полуботка, що пробував оборонити та заховати гетьманську автономію. А. Лазаревський опубліковав як раз виїмки з сего дневника для познайомлення з ним тих, що займають ся історією України.

Сборникъ Харьковского историко-филологического общества, том XI, Харків, 1899.

В сїм році Товариство особливу увагу звернуло на діяльність недавно помершого російського ученого Буслаєва, котрому було присвячено кілька засідань, а проф. Редін подав у сїм томі Збірника статтю під заголовком „Ө. И. Буслаевъ. Обзоръ трудовъ его по исторіи искусства“, де підносить діяльність і заслуги Буслаєва на поли науки і штуки. Буслаєв — по думці автора — був першим, що науку російської старини і народности поставив ясно і науково. Для зрозуміння народнього духа слїдив він за памятками устної і письменної словесности, та за памятками штуки. Аби виказати сї заслуги Буслаєва — особливо

на полі штуки — автор обговорює докладно його діяльність і твори, та оцінює вартість, значінє і вплив сих творів.

Чималу вартість для нас має подана в сїм томї Збірника статя проф. Лебедєва „Разъѣзды Бѣлгородскихъ архіереевъ по епархіи“. В сїй статї дає нам автор на основї архівних документів минулого столїтя Курської і Харківської духовної консисторї і Курського Знаменського монастиря докладний образ відносин єпархіяльної власти до підвластного духовенства. Проф. Лебедєв ось так представляє нам сї відносини: Консисторія, як лиш довідала ся про іменованє нового архипастира, вислала до него привітне письмо, де підлесними словами вимовляла свою радість по причинї іменованя для них так пожаданого єпископа. На таке привітне письмо відповідав новоіменований також привітом. Але по сих на око радісних та хвалебних привітах наступали вже зовсім не радісні для єпархїї приготованя для принятя новоіменованого владики. Такі принятя були получені з великими видатками, котрі муїла поносити сама єпархія. Вона муїла не лише складати на сю цїль гроші і давати підводи, але достарчити іще муки пшеничної і житньої, круп, пшона, гороху, солонини, всілякого соргу вина, меду, горівки і т. и. Автор наводить кілька фактів, в якїй мірі було то все розложено на поодинокї церкви. Ми тут наведемо лиш один такий приклад. На принятє преосвященого Луки 1755 р. зібрано 609 рублів в церков, а в єпархіяльного збору, зібраного в тїм часї, 890 рублів, отже разом 1500 рублів, котру то суму видано канцеляристови Якову Ключерову для запису місцевих розходів, зроблених в Москві для принятя преосвященого Луки. Тодї на сю цїль призначено й на харківську колегію, що містила ся в харківськїм Покровськїм монастири, також 10 рублів. Але ректор колегїї, архимандрит Рафаїл, удав ся до консисторїї з просьбою, щоби в колегїї не стягати сих грошей, бо вона їх не має; просьбу сю задоволено. Просив також ігумен Старо-Оскольського Троїцького монастиря Філярет, аби не стягати грошей — але просьбі його відмовлено.

Ще з більшими клопотами і видатками були получені візитації владик. Єпархія на свій кошт муїла зарядити принятє владики разом з їх асистенцією і службою. Вправді в регуляміні є декілька правил для єпископів, аби вони при візитації єпархїї старали ся по можности не обтяжати єпархїї непотрібними і надмірними видатками, особливо коли громада бідна, а головно повинні вони остро наказати своїй службі, аби підчас візитації заховували ся добре і тверезо і не робили соблазну, бо слуги архієреїв бувають дуже часто лакоми скоти. Але ті правила повїстали для архієреїв мертвою буквою, бо вони не лиш не перестерігали своїє служби, але й самі чимало лакомились на добро і достаток єпархїї. Доказом на се, що так було, служать офіціяльні

справозданя, в епархії до консисторії. З записок консисторських довідуюмо ся, що навіть преосвященний Йоасаф Горленко, зв'язний з своєї побожності і аскетизму, їздив по епархії на повівських підводах, та що він вправді не упоминав ся дарунків для себе, але за се упоминав ся їх для своєї асистенції.

Духовенство білгородської епархії муіло поносити всі видатки подорожій і прийняти не лише своїх архиереїв, але і архиереїв иньших епархій, що приїжджали в Білгород в справі тамошньої епархії. Наколи який сьвященник не постарав ся відповідно до з гори приписаного прийняти такого владику, то накладано на него грошеві кари, аби иньші не схотіли вступати в його сліди.

Трудно сказати, як довго взагалі тяжів сей тягар на духовенстві білгородської епархії і коли він скінчив ся. Вправді в указі в 1765 р. між иньшим було сказано, аби не обтяжати епархії так великими видатками на прийняте архиереїв, але можна думати, що духовенство і після сього указу поносило сі тягарі, як на се вказують аналогічні монастирські дарунки, давані архиереям при всяких нагодах. Коли отже монахи на знак своєї вдячності для архиерея, йому, яко своему богомолцю, посилали такі презенти, то можна думати, що і епархияльне духовенство з своєї сторони не уступало монахам в сповнюваню сього обовязка, і коли „всегдашний богомолець“ з вдоволенем приймав їх від монастирів, то не можна думати, що він таких не приймав від сьвітського духовенства, хоч нема на се документів з другої половини вісімнадцятого столітя і в архівах консисторських проф. Лебедєв їх не знайшов.

Д. Пельтцер у статі „Происхождение анекдотовъ въ русской народной словесности“ подає деякі материяли до історії анекдотичної словесности на Руси. Він починає від дефініції анекдота, відграничуючи його від казки так: область казки кінчить ся там, де кінчить ся фантастичний і моралістичний елемент, а народні анекдоти обіймають ті оповідання, що відзначають ся гумористичним і забавним характером; але поставивши сю ріжницю між казкою і анекдотом признає, що знайдемо зовсім такі оповідання, які мають одні і другі прикмети і можна їх зачислити і до одних і до других, бо легко переходять з казки в анекдот. Руський анекдот виводить автор з заходу, а росповсюдження її уважає ділом скоморохів, котрих історію слідить при тім. Які були сі „басні“, котрі „баяли“ скоморохи, годі сказати на певно, одначе можна думати, що сюди входили всякі словесні оповідання, серіозні билини, жарти, анекдоти і т. и. При кінці своєї статі наводить Пельтцер декілька східнославянських анекдотів на теми про дурнів і невірних жінок та старає ся порівнати їх з аналогічними або паралельними оповіданнями у иньших народів.

Більше спеціальний характер має стаття проф. Сумцова „Анекдоты о глупцахъ“. Сі анекдоти, як зазначає автор, лише недавно стали звертати на себе увагу фольклористів і етнографів; на заході в науковій літературі є лиш один короткий розслід на сім полі звістного англійського фольклориста Клоустона; в славянських літературах лише поодинокі мотиви їх були предметом научного досліджування, сюди належать статі Франка „Про жидівську війну“, Полівки про трьох братів і Драгоманова про турецькі анекдоти в українській словесности. Докладно застановляє ся над сими анекдотами і д. Польшцер у вище виписаній статі. Проф. Сумцов знов зібрав і уложив систематично значну скількість анекдотів про дурних.

Передовсім в роли дурня виступає син, чоловік або жінка, рідко коли батько і мати, як також рідкі казки про дурну дівку, а се правдоподібно тому, що існує численний цикл казок і легенд про мудру дівку. По при казки про дурні одиниці існує особна категорія — про дурні народи. Ті два роди казок тісно звязані й переплітують ся з собою, а мотиви одного циклю входять часто в другий цикл. Взагалі казки про дурнів відзначають ся сполученєм різнородних мотивів; можна сказати, що нема такого рода словесности, де не приймали ся-б анекдоти про дурнів. Часом локалізують ся вони територіяльно або етнографічно, як у Французів казки про дурнів з Руо, німецькі про Вендів, великоруські про Пішохопців, українські про Литвинів, Жидів і Циган. Казки про дурні народи представляють часто просто казки про дурнів з підставленєм якогось імени; мотиви казок про дурні народи іноді переносять ся також на казки про велитів. Далі стрічаємо казки привязані до деяких імен або осіб, як у Великоросії напр. до імени Іванушки. Що до історичних осіб — нпр. маємо анекдоту привязану до особи українського філософа Сковороди, як він охоронив одягу від дощу, роздівшись до нага.

Висказавши свої загальні погляди на анекдоти про дурнів наводить автор кільканайцять таких анекдотів, вказуючи їх повстанє, розвій, значінє, та порівнує з анекдотами иньших народів.

Належало би іще згадати про дуже інтересний „Екстрактъ о изнеможеніи слободскихъ полковъ“, але він не поданий в цілости в сім томі Збірника, тож годї про нього говорити ближше. Т. Г.

Древности — Труды археографической комиссии императорскаго Московскаго археологическаго общества, т. I, вып. 3, Москва, 1899, ст. 381—592+190+IV.

Сим випуском закінчуєть ся перший том сього нового видання. В розділі статей окрім розвідки проф. Голубовского про слово на пере-

несене мощей Бориса і Гліба, що вийшло осібно, тож буде осібно й обговорено, для нас мають деякий інтерес звістки про архиви Хрептовичів (тут надрукована клятва на Смотрицького) і полоцької консисторії.

В розділі „Извѣстій і замѣток“ подана дуже важна замітка проф. Карського про „два найдавніші руські документи“ варшавського головного архива: тут подає він поправніший текст звістного перемирного трактата Ольгерда з братами з Польщею і видає зовсім нове і незвичайно інтересне справозданне перемиського судії Костька „королеви Владиславу“ (правдоподібно — Ягайлу) про збирання вівсяної дани (*avenae contributio*, як її називають латинські документи) і видані з неї на різні потреби гроші; маємо тут кілька дорогоцінних вказівок для внутрішніх відносин землі.

„Бібліографічні новинки“ не позбули ся ще випадковости, мусіли-б бути повніші й докладніші (*bibliographie raisonnée*); випадковий характер має й „Бібліографія“.

В додатках надрукована велика й дуже цінна стаття М. Плохинського про „Архиви Чернигівської губернії“; він описує тут двадцять архивів і переважно не задовольєть простою інвентаризацією їх, а дає й витяги цікавішого матеріялу, друкує в цілости інтересніші документи, так що його стаття містить масу цікавого матеріялу, переважно для історії побуту, культури й економічного життя, особливо з XVIII в.

Взагалі перший том нового видання випав дуже живо й інтересно, так що можна тільки бажати, аби редакції удало ся держати його й далі на таких рівени.

М. Грушевський.

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, t. XXXVI i XXXVII (серії II т. XI i XII).

В XXXVI томі містять ся три статі: 1. Ф. Габриль „Про категорії Аристотеля“. 2. М. Прохаска „В часах гуситських“. 3. О. Balzer „Про перехід престоло в Польщі“. Статя „В часах гуситських“ обговорена буде осібно, отже інтересною для нас зостаєть ся тільки стаття проф. Бальцера.

В сій просторій статі (ст. 289—431) представив автор порядок переходу престоло в Польщі за часів Пястів, коли вже розділ майна в родині був річею довершеною; він розрізняє тут двоякий спосіб наслідства: 1. в лінії мужеській, 2. в лінії женській. Коли витягнемо головні виводи з сеї статі то річ представить ся нам в освітленню автора ось так:

Право на спадщину мають все сини і то не оден син, але всі, лише син, що вступив в чин сьвященничий, не мав права до уділу. Сини не діставали рівних уділів: звичайно найстарший одержував далеко більші

території, що давало причину до братніх воєн. Право розділювання уділів мав батько, коли-ж сей перед смертю не розпорядив своїм уділом, то ділили його сини поміж себе чи то на підставі умови, чи то з оружжем в руках. Коли померший князь не мав синів, то його уділ діставав ся одному з братів його з виключенем інших; поділ поміж всіх братів стрічаємо рідко. Тестамент князя не був обмежений жадними правами: він міг надати свій престіл дальшим своякам поминувши ближших; розуміє ся, князь звичайно вибирав наслідників з ближших свояків, лише винятково поминав ближших на користь дальших. Сини мусять діставати уділ батька, що-ж до свояків нема уставленого порядку для спадщини, а рішає се, каже автор „воля попередника“. Коли свояк мав перейняти престол князя, то сей адоптовав його і через се признавав йому право на спадщину, тому каже автор: „Справа сукцесії тісно звязана з признанем за сина“. Коли умерав князь, не визначивши наступника, то члени родини рішали справу по більшій часті оружжем. Тут одначе, як каже автор, мала місце й елекція, що по його думці мала характер революційний. Елекція може також вибрати дальших свояків, поминувши ближших, але що та елекція водила все особистими корисцями, поминаючи нелюбих князів, а вибираючи милих собі, з поминенем всіх прав, тому вове її автор „безправною“. Елекція мала місце лише тоді, коли попередник не лишив тестаменту. Часом князі не признавали елекція і силою добивали ся престолу, і тому то вове автор елекції „проявом другорядним і помічним, силою, що ділала в заступстві иньшої властивої і правої, наколи ся в давім разі зістала ся бездільною“. Головне правило переходу престолу у Пястів полягало, по думці автора, „w organizacyi rodzinnej i rodowej“.

Лишає ся справа переходу престолу в лінії женській. В перших трьох віках істнованя Польщі, каже автор, женщины не мали жадного права до спадщини, аж доперва при кінці XIII віка під впливом заходу, а передовсім Чехії, дістають ся на престол Пястів чужі роди, споріднені з ними через жінок. Автор застерігає одначе, що се діяло ся лише випадково. Часто поминано навіть рідні доньки: „право женщин до спадщини було гіпотетичним“. Коли-же спадщина переходила на женщину, то вона не справувала сама, лише володів її муж; навіть дідичне право переходило на мужа. Коли приміром таке подруже не мало дітей, то престол діставав ся своякам князя, а не своякам дідички. Отже уважає автор жінок лише „посередничками в перенесеню дідичтва на своїх мужів“ і говорить не про „дідичність женщин“, але про „дідичність через женщин“.

На кінці знаходимо додаток „Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim, rozważona ze stanowiska prawnego“, де каже автор, що Каз.

Великий мав право надати свій престіл кому хотів, бо не мав синів, а дочки відповідно до права польського міг в дідичстві поминути. *Й. Ч.*

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томи — XXV полутоми 46 й 50, XXVI пол. 51 й 52, Прага — Работній домъ, Рабочая книжка — Роза ди Тиволи. Спб., 1898—99, ст. 958 і 960.

Зазначимо передовсім цікаві статі в отсих двох томах — географічно-статистичні: Прилуки (49), Путивль (50), Радомисль (51) — отсі статі оброблено більш-менш докладно; статі по історії й історії літератури — Притча (49), Пісня (50), Разбойничьи пісні (51), Разумовскіе — АГ, АК, КГ, Репнина кн. (52). З статей по етнографії і фольклору дотикають ся нас чи вповні чи частинно — Превращенія (46), Призыванія дождя, Прозвища, Разбиваніе горшка (51), Рахманы, Родины (52).

Цікаві деякі вказівки можна знайти в статях В. Водозова — Радикализмъ (51, с. 73) — про галицьких радикалів і в статі Рейхсратъ (51, с. 9) про виборчу систему і заступництво Галичини в Раді державній. До другої статі додано кольоровану мапу, де показано розклад послів до Ради державної по округам і куріям.

Застановимось на деяких окремих статях і їх недокладностях. Цікаво порівняти дві статі географічно-статистичного змісту: Прилуки (49) і Путивль (50); вони написані двома різними співробітниками Словника з підписами: АӨС й Н. К.; відрізняють ся вони в деталях так, що перша не має геологічного начерку, але має більше звісток про економічний стан і стан народньої осьвіти, друга — має начерк геологічний, але їй бракує вказівок про жерела й менше звісток про стан економічний і народню осьвіту. Бажало-ся б, щоб статі обробляли ся по однаковому плану.

Статі історичні — Пригородъ (49) й Радимичи (51) — написано досить поверхово, не занотовано, звідки узято класичний вираз: на что же старѣйшии сдумаютъ... (Лавр. 358 під 1176 р.), нема й вказівок на монографії й взагалі наукову літературу. Досить поверхово оброблено вказівки на літературу і в статях — Притча (49), де занотовано лише стару розвідку Добротворского 1864 р і в тім місці статі Радикализмъ, де оповідає ся про галицьку радикальну партію (51, с. 73). Нарешті згадаємо, що зовсім пропущено польського історика Прохаску, автора численних розвідок, видавця Codex epistolaris Witoldi й ин.

О. Г.-ищ.

Видавництва й книжки, обговорені в с'їм томі:

Часописи за р. 1898: Вѣстникъ Европы

Русская Мысль

Сѣверный Вѣстникъ

Русское Богатство

Міръ Божій

Русское Обозрѣніе

Русскій Вѣстникъ

Журналь Министерства Народнаго Просвѣщенія

Ученыя записки императ. казанскаго университета

Ученыя записки императ. юрьевскаго университета

Варшавскія университетскія извѣстія

Богословскій Вѣстникъ

Христіанское Чтеніе.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости

Минскія Епархіальныя Вѣдомости

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости

Археологическія извѣстія и замѣтки

Чтенія въ общ. исторіи и древностей російскихъ

Русская Старина

Историческій Вѣстникъ

Русскій Архивъ

Византійскій временникъ

Извѣстія отд. русс. языка и слов. Имп. Акад. Наукъ

Русскій филологическій вѣстникъ

Ateneum.

Biblioteka warszawska

Przewodnik naukowy i literacki

Kwartalnik historyczny

Lud

Archiv für slavische Philologie

Dr. Lubor Niederle — Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. — Descriptio Europae regionum quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata, 1899.

С. В. Петровскій — Сказанія объ Апостольской проповѣди по сѣверо-восточному Черноморскому побережью. Очеркъ изъ исторіи древнехристіанской литературы, С. Б'локуровъ — Русскія лѣтописи. I—III 1898.

П. Лашкаревъ — Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты, 1898.

Н. Петровъ — Приходская Библіотека. — Кіевъ, его святыни и памятники, 1896.

В. Сергѣевичъ — Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права, 1899.

А. П. Новицкій — Исторія русскаго искусства, 1899.

Г. Я. Кипріяновичъ — Историческій очеркъ православія, католичества и униї въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени, 1899.

Н. Н. Ардашевъ — Изъ исторіи XVII в. — Походъ Черкасъ, 1898.

В. О. Эйнгоръ — Отставка А. Л. Ордина-Нащокина и его отношеніе къ малороссійскому вопросу, 1897.

— Дипломатическія сношенія московскаго правительства съ правобережною Малороссіей въ 1673 году, 1898.

А. М. Лазаревскій — Историческіе очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII вв., 1897.

Любецкій Архивъ графа Милорадовича, 1898.

А. Н. Пашутинъ — Историческій очеркъ г. Елисаветграда, 1897.

С. Н. Кулябка — Шевченко и Бѣлинскій, 1899.

Іван Франчук — Жіночі типи в повістях Квітки-Основьяненка, 1897.

Гр. Коваленко — Евгений Гребинка. Біографическій очеркъ. Чернигів, 1899.

Б. Д. Гринченко — Этнографическіе Матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ, III, 1899.

Folklore de l' Ukraine. Український фольклор. Сороміцькі звичаї, казки, піснї, приказки, загадки і лайка, 1899.

Dr. G. Polívka — Nachträge zur Polyphem Sage.

Dr. Čeněk Zibrť: Literatura kulturně-historická a etnografická 1897—1898, I, 1898.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца, т. XII, 1898.

Сборникъ Харьковскаго историко-филологическаго общества, том XI, 1899.

Древности — Труды археографической комиссіи императорскаго Московскаго археологическаго общества, т. I, 1899.

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVI, 1899.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, т. 1898—99.

З ТОВАРИСТВА.

(вересень—грудень).

Засідання Виділу.

Засіданє 13 н. ст. вересня: 1. Принято до відомости, що делегати Товариства не взяли участи в археологічнім з'їзді у Києві по причині умов поставлених російським урядом для рефератів з українсько-руською мовою, які не відповідали гідности представителів Товариства. 2. Ухвалено зложити письмєнну подяку гр. Волод. Дзедушицкому, о. Мих. Зубрицькому і Волод. Левицькому з Винник за дар книжок для бібліотеки Товариства. 3. Ухвалено Товариству „Руський Народний Дім“ в Чернівцях дати 100 зл. підмоги на докінченє перебудованого дому.

Засіданне 27 вересня. 1. Поручено упорядкованє магазину книжок по вказівкам магазинєра М. Губчака д. А. Веретельникови. 2. Рішено приступити до переведеня каналізації і вимощуваня подвіря в камениці Тов. на підставі оферти д. Левинського.

Засіданне 13 жовтня. 1. Ухвалено спровадити до друкарні нових черенок письма за 600 зл. і нот за 400 зл. 2. Ухвалено просити „Руську Бєсїду“ в Чернівцях віоступити Наук. Товариству право виданя одного накладу всіх творів Юр. Федьковича. 3. Відновлено на 1899 р. стипендії по 100 зл.: Степ. Томашівському, студ. філософії; Олегови Цєлевичови, студ. філософії; Грицеви Гарматїєви, студ. медицини, і надано стипендію в сумі 200 зл. Волод. Гнатюкови, укінченому студ. філософ. 4. Рішено зложити письмєнну подяку за дар книжок до бібліотеки Товариства дру Ів. Фраякови і дру А. Коссакови у Львові. 5. Вичеркнено з членів Товариства 17 осіб, що й по упізнєню не поплатили членських вкладок. 6. Принято двох нових членів. 7. Уділено запомоги 25 зл. Михайлови Бойчукови, ученикови малярської школи у Відні.

8. Принято до відомости, що Етнографічна Комісія Товариства вислала до Праги телеграму з powodu смерти Франтішка Ржегоржа на руки редактора „Slovanského Přehledu“.

Засідання 19 жовтня. 1. Рішено завізувати дирекції секцій, аби виробили реґулямін для секцій і комісій Товариства. 2. З огляду що п. Петрушевич, дотеперішній бухгалтер Товариства покидає свій уряд, постановлено оголосити конкурс на обсаду місця бухгалтера в Товаристві.

Засідання 15 падолиста. 1. Ухвалено виповісти Руському Товариству Педагогічному склад книжок у маґазині Товариства задля браку вільного місця. 2. Принято до відомости ухвалу секцій в справі петицій про заснування українсько-руського університету у Львові. 5. Рішено перейняти в заряд Товариства фонди для літератів імени Ів. Котляревського та Д. Мордовцева і вибрано комісію зложеноу з проф. М. Грушевського, дра І. Франка і В. Гнатюка для уложеня реґуляміну для завідуваня тими фондами. 4. Рішено перейняти від проф. М. Грушевського, за його проханнем, під заряд Товариства фонд для підмоги студентів, що працюють науково, полишаючи виплату його за асигнатами проф. М. Грушевському. 5. Ухвалено закупити четверту машину для друкарні і перенести вінду в друкарні на инше місце. 6. Принято до відомости зладжений секретарем реєстер Товариств, що обмінюють ся виданнями в Наук. Тов. ім. Шевченка. 7. Принято до відомости відмовне письмо „Руської Бесіди“ в Чернівцях в справі виданя творів Ю. Федьковича. 8. Принято одного нового члена. 9. Ухвалено подякувати д. О. Галевичови за дар 14 старинних мап до бібліотеки Товариства.

Засідання 6 грудня. 1. Заступником Товариства на загальні збори „Видавничої Спілки“ вибрано М. Губчака. 2. Позволено передати до книгарні 10 комплетів Л. Н. Вістника за 1898 р. 3. Признано М. Бойчукови, ученикови приватної малярської школи у Відни ще 25 зл. підмоги з бажанем, аби він переніс ся до краківської школи штук красних, яко більше наручної для його розвою. 4. Принято двох нових членів.

Засідання 11 грудня. 1. Ухвалено заложити підручний маґазин для книгарні. 2. Ухвалено подяку д. Сластьонови за дарунки Товариству. 3. Принято одного нового члена. 4. Рішено дати для бідних учениць руської школи вправ даток на коляду. 5. Ухвалено вислати руським кольоністам у Бразилії деякі книжки свого накладу.

Засідання секцій і наукових комісій.

18 н. ст. жовтня спільне засідання секцій історично-філософської і фільологічної: ухвалено надрукувати реферати призначені на археологічний з'їзд у Києві у двох останніх томах „Записок“ за сей рік (т. XXXI і XXXII), що вийдуть одною книжкою. Реферати, які-б не вмістили ся, або не поспіли на час, вийдуть в дальших книжках Записок.

Тогож дня засіданє історично-філософської секції: а) професор Грушевський предложив свої реферати призначені на київський археологічний з'їзд: 1) -Сторінка з історії укр.-руського сільського духовенства (по самбірським актам XVI в) (буде видрук. в XXXIV т.); 2) Галицький Звенигород (надр. в XXXI—II т.).

Тогож дня засіданє фільологічної секції: 1. З огляду на бажанє заграничних членів, аби секція заняла ся виробленєм язикового нормале, ухвалено насамперед удати ся до редакції Л. Н. Вістника, чи би не могла вона завести відділ для обговореня язикових питань. 2. Вислухано і ухвалено друкувати працю л. М. Павлика призначену на київський археологічний з'їзд п. н. „Яків Гават, автор найстарших руських інтермедий“.

1 падолиста спільне засіданє історично-філософської і фільологічної секцій в справі дальшого пляну Записок: ухвалено з огляду на значнійше пагромадженне материялу ширші розвідки переносити в збірники секцій, а в разі потреби побільшати великість томів Записок, заховуючи їх теперішній плян.

Тогож дня засіданє фільологічної секції: а) Др. Ів. Франко зреферував дві свої статі призначені на київський археологічний з'їзд: 1) Причинок до творів Вишенського і 2) „Слово о Лазаревѣ воскресеніи“ (вийдуть в XXXV—VI т. Записок), б) Вол. Гнатюк зреферував свою працю „Русини Пряшівської епархії і їх говори“, призначену на київський археологічний з'їзд.

Тогож дня засіданє історично-філософської секції: а) Др. С. Дністрянський зреферував статю О. Веселовського „Про реформу акційних товариств“, б) Проф. Грушевський предложив розвідку п. н. „Похоронне поле в с. Чехах“, призначену на київський археологічний з'їзд.

8 падолиста спільне засіданє усіх секцій з участію відпоручників інших товариств в справі їх участи в старанях коло засновання українсько-руського університету, піднесеної вічем українсько-руських студентів висших шкіл Австрії.

15 падолиста засіданє історично-філософїчної секції: 1) Др. Іван Франко зреферував працю М. Зубрицького „Народній календар Бойків“, 2. В. Гнатюк зреферував працю д. Б. „Про пожитв на віру в Сибїрі“, обі праці ухвалено друкувати в „Етнольоґічних Матеріялах“.

Тогож дня засіданє фільольоґічної секції: Проф. Іван Верхратський зреферував свою працю призначену на київський археолоґічний з'їзд п. н. „Про говор Долівський“ (вийде в XXXV—VI т.).

18 жовтня засіданне лікарської комісії: 1. Справа участи лікарів Русинів в міжнароднім конгресі лікарів, що має ся відбути в Парижі в перших днях серпня 1900 р.; по перечитаню проспекту конгресу і листу від Дра Вебера, секретаря президїї конгресу, рішено брати участь і призначено Дра Горбачевського з Праги на голову і Дра Ев. Озаркевича на секретаря президїї українсько-руської групи. Комісія признала також за річ дуже пожадану, щоб президія Наук. Тов. ім. Шевченка віднесла ся з просьбою до наших найчільнійших сил медичних, аби ті зголосили свої реферати на сей конгрес. б) Принято до відомости, що вийшов II і III випуск Лікарського Збірника і що до IV вип. наспіли праці: Дра Дакури — Клінічні спостереження що до подаваня уроферину; Дра Озаркевича — Про уробілінну жовтачку і Дра М. Коса — Про скяскопію; крім того Др. Морачевський і Др. Дакура прислали кільканайцять рефератів.

29 падолиста засіданє філософїчної секції: 1. Проф. М. Грушевський зреферував працю О. Кониського п. н. „Варіянти на декотрі Шевченкові твори“, 2. В. Гнатюк зреферував свою працю призначену на київський археолоґічний з'їзд п. н. „Словацький опришок Яношік в народній поезїї“.

Тогож дня засіданє історично-філософїчної секції: а) Проф. М. Грушевський зреферував свої призначені на київський археолоґічний з'їзд реферати: 2) Печатка з Ступниці коло Самбора. 2) До питання про правно-державне становище київських князїв XV в. (обі надр. в XXXI—II т.). Того-ж дня на спільнім засіданню обох сих секцій: а) Відчитано й прийнято вступне слово до збірника рефератів призначених для археол. з'їзду; б) з огляду на великість матеріяла ухвалено збірник рефератів призначених на київський археолоґічний з'їзд розділити на дві половини і першу половину видати в т. XXXI—II, а другу в т. XXXV—VI.

11 грудня засіданне історично-філософїчної секції: а) Проф. М. Грушевський демонстрував бронзові мечі знайдені в Комарниках Турчанського пов. і пояснив їх значінне, б) він же зреферував призначену на київський археолоґічний з'їзд працю дра В. Охримовича п. н. „Останки комуїстичного устрою у Бойків“. в) Др. К. Левицький предложив праці призначені до найблизшого (X) тому „Правничої Часописи“: а) Дра Ст.

Двістрянського „Про доживоте подругів“, б) М. Ганкевича „Про хліборобські спілки“, в) Дра К. Левицького „Про неважність у цивільнім праві“, г) Г. Камінського „Про аграрне законодавство в Австрії“, д) А. Гошовського „Про нову теорію приватного права“. 4) Поручено правничій комісії внести петицію до Кравого союму за субвенцією. 5) Порішено віднести до Виділу Товариства, аби застановив ся над способом частійшого виданя „Правничої Часописи“.

Тогож дня засіданне археографічної комісії: 1) Принято до відомости, що призначений на 1899 р. II т. Памяток укр.-руської мови і літератури вже вийшов. 2) Принято до відомости, що III т. „Жерел“ видруковано більшу частину і ухвалено видати його як том видань комісії за 1900 р. 3) Ухвалено у V т. „Жерел“ видати матеріяли до історії Хмельниччини уложені Ст. Томашівським. 4) Ухвалено розпочати друк III т. Апокріфів, зладжених дром Франком. 5) Ухвалено в дальших томах „Жерел“ видати люстрації руських земель 1570 р. з випущеннем люстрації Барського староства, виданої проф. Грушевським в „Архиві Юго-зап. Росії“. 6) Др. К. Студинський ваявив охоту зладити збірку матеріялів з полемічної літератури XVI--XVII в.

Далі справоздання з Товариства не будуть подавати ся в Записках, а виходити-муть в осібних бюлетенях.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskij S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskij 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskij 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskij (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskij 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskij's. Desiderata von M. Hruševskij 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saškevič, von V. Kocovskij 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskij 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskij 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 2:2 - 231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskij 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickij 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskij 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskij, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskij 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerciale Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskij 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotos“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskij S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickij (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskij 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Šćurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskýj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševskýj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barvińskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levvyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindl's Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskýj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelynyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskýj, 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskýj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskýj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskýj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinskyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovskyy (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelynyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskyj 1—138; 3. Chmelynyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelynyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelynyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celvyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskij 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskij 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communicate, u. A.: Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, nach den Samborerer Akten das XVI Jahrh. von M. Hruševskij. Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskij. Die Beziehungen Hetmans Ivan Vyhovskij's zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč. Ornamentik der Osterier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba, 13—14; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnyca bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskij, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halicz bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahrh., von M. Hruševskij, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheidigung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge

zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskýj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken, Gebirgsbewohnern der Gerichtsbezirke Skole und Dolyna in Galizien, von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volks poesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—II 6 кор, комплет I—XX т. продасть ся по 48 кор.; IX річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B. XXXI—II 6 Kr. B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., IX Jahrgang kostet 12 Kr.

Літературно-Науковий Вістник виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці). Кн. V—XII річника 1898, з додатком статей розпочатих друком у попередніх книжках, 12 кор. = 6 руб.; річник 1899 цілий 16 кор. = 8 руб. Адміністрація: Чарнецького 26.

Адреса Товариства: **Львів, Чарнецького 26.**
Adresse der Gesellschaft: **Lemberg, Čarnecki - Gasse 26.**

Всякі виплати для Товариства в Росії приймає книгарня Кієвскої Старини в Кієві, Безаковська 14.

Калитовський Ом. Др. — Матеріяли до літератури апокрифічної	0 35 зр.
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	0 60 "
Колесса Ол. Др. — Шевченко і Міцкевич, порівнювача студія	1 00 "
„ Юрій Косован-Федькович	0 30 "
Костомарів М. — Руська історія в житєписах ч. II і III по	0 30 "
Левицький Нечуй І. — Сьвітгляд українського народу	0 30 "
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	3 50 "
„ Руська Правда	0 50 "
Левицький Ю. 1 і 2 падолиста 1848 р. у Львові (уряд. справозданне)	0 30 "
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 8 00, повні річніки 1899 — 8 00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатах в попередніх книжках статей	6 00 "
Матеріяли до українсько-руської етнології т. I. (з численними рисунками і хромолітографіями	4 50 "
„ т. II. (містить 1 ч. монографії проф. Шухевича про Гуцулів, з численними ілюстраціями)	2 50 "
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	1 00 "
Ооновський Ом. Др. — Історія руської літератури т. II. 3 зр. т. III. 4 зр. т. IV	1 00 "
„ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	1 50 "
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	1 50 "
Памятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	2 00 "
„ „ „ „ „ т. II. ч. I. Апокріфи новозавітні	2 50 "
Панлик М. — Про читальні	0 50 "
„ М. П. Драгоманов, его ювілей, похорон, автобіогр. і спис творів	2 00 "
Партицький О. — Старинна історія Галичини	3 00 "
„ Словянська держава перед двома тисячами літ	0 10 "
„ Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0 35 "
„ Скандинавщина в давній Руси	0 20 "
„ Слово о полку Ігоревім	0 80 "
„ Темні місця в Слові о полку Ігоревім	1 40 "
Правнича часопись, річник IV—V по 3 зл., VI, VII — IX по	1 00 "
„Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	2 00 "
„ з р. 1878 1 зр., річн. XIII з доповненням	1 50 "
Рудницький С. — Нове зерело до історії Хмельниччини	0 20 "
„ Козацько-польська війна 1625 р.	0 30 "
„ Українські козаки в 1625—1630 р.	0 50 "
„ Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0 40 "
Руданський С. — Твори т. I—IV	2 00 "
Студинський К. Др. — Лірники, студія	0 20 "
„ Пересторога, історично-літературна студія	1 00 "
Томашівський С. 3 жити галицько-руських соймаків 1648—1649 р.	0 35 "
„ Народні рухи в Галицькій Руси 1648 р.	1 00 "
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	0 50 "
Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I, II і III по	2 50 "
Учитель, орган Руского товариства педагогічного з р. 1890, 91, 92, 93, 94, 95 і 96 по	2 00 "
Франко І. Др. — Жіноча неволя в народних піснях	0 35 "
„ Нарис історії філософії	0 30 "
„ Наші коляди	0 20 "
„ Іван Вишенський	1 00 "
„ Про панцину і її знесенє 1848 р.	0 30 "
„ Хмельниччина 1648—9 р. в сучасних віршах	0 80 "
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	1 20 "
Целевич О. Причинки до зносин П. Дорошенка з Польщею	0 20 "
„ Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	0 50 "
Шевченко Тарас — Кобзар, 4 томи з пересилкою	9 00 "
Шекспір — Драматичні твори, пер. Куліша т. I	1 00 "
„ Гамлет, пер. Куліша	0 70 "
Шурат Чернеча республіка на Афоні	0 10 "
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студія	0 10 "

Aus dem Lagerkataloge

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševskij, bis jetzt erschienen Bde I—XXXIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr. Bd. XXXI—II (Doppelband) 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:

1. Zwei Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istorično-filozofičnoj sekcyi) enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskij (I Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XII Jahrh.). Preis à 4 Kr.
2. Juridische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde, à 2 Kr.
3. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—VII u. XI—XX.

B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 2 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoj sekcyi), enthaltend: Bd. I. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij (erster Theil), Preis 3 Kr. Bd. II. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Litteratur, von Michael Dragomanow (erster Theil), Preis 4 Kr.

C. Die mathematicsh-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizierte bis jetzt 5 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—V erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchatskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (unter der Presse); Bd. IV. (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Jeder Bd. kostet 4 Kronen.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Litteratur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. I, Preis 4 Kr., Bd. II, 5 Kronen.
3. Kottljarevskij, Die travestirte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 6 Bände, Preis Bd. I—IV à 3 Kronen, Bd. V—VI à 4 Kr. (Aus dem Inhalt: Weihnachtsfest am Kuban; Galizische Volksmärchen; Galizische Leiermänner, ihre Lieder, ihr Jargon; Beiträge zur Ethnographie der ungarischen Ruthenen; Legenden, Märchen, Fabeln, Novellen und Sagen der ungarischen Ruthenen; Volksüberlieferungen über die Czarenkrönung; Der Volks glaube in Ostgalizien; Sammlung der Volksanekdoten.
2. Beiträge zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologischen Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukt. Fischer in der Dobruštscha, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen.

НБ ПНУС

249220